

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KÜTÜB-İ SİTTE'DE SAHÂBE'NİN KUR'ÂN TEFSİRİNE
DAİR RİVÂYETLER

HAZIRLAYAN
Büşra AKALIN HASÇELTİK
1830201112

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Veli ATMACA
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİLEK
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Mahfuz ATA

BURDUR - 2023

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK BEYAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre hazırlamış olduğum *“Kütüb-i Sitte’de Sahâbe’nin Kur’ân Tefsîrine Dair Rivâyetler”* adlı tezin hazırlanması sürecinde akademik ve etik kuralları ihlal etmediğimi, tezimin özgün olduğunu, başvurduğum kaynakları metin içinde, dipnotlarda ve kaynakçada eksiksiz ve bilimsel kurallara uygun olarak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Büşra AKALIN HASÇELTİK

Tarih ve İmza

ÖN SÖZ

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ'ya, salât ve selâm da O'nun Habibi ve Rasûlü Hz. Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi vesellem'e, âline, ashâbına ve ardınca gidenlerin üzerine olsun.

Kur'ân'ın doğru biçimde tefsîr edilmesinin en sağlıklı yolu Hz. Peygamber ve sahâbenin tefsîrlerinin ortaya konmasıdır. Bununla ilintili olarak en güvenilir Kur'ân Tefsirinin Hz. Peygamber'e ait olduğunda şüphe yoktur. Hal böyle olunca sahabe de Kur'ân tefsirini, ahkâmı ve dinin diğer meselelerini doğrudan Resulullah'tan şahsen dinleyerek ve müşahede ederek öğrendiği için tefsirde en güvenilir ikinci bilgi kaynağı, sahâbenin tatbiki ve kavli (sözlü) beyanlarıdır elbette. Bu nedenle tefsîr tarihinde sahâbe tefsîrinin önemi büyüktür. Sahâbenin Kur'ân'ı anlamaya yönelik gösterdiği çabalar ve bu konuda takip etmiş oldukları yöntemler, tefsîrlerinin özelliklerini ve daha sonraki kuşakları ne şekilde etkilediği vb. konuların doğru biçimde belirlenmesi gerekmektedir. Eğer ilk neslin Kur'ân'ı anlama ve yorumlamaya yönelik faaliyetleri ve uygulamaları dikkate alınmazsa, sahabe sonrası asırlarda ve günümüzde olduğu gibi gelecekte de buna Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumuna dair ya usul hatası yapılır ya da anlama biçiminde önemli kusurlar, belki de çarpıtmalar yaşanabilir. İşte böylece “Sahabe'nin Kur'ân'ı Anlaması” ana temalı çalışmamızda, Kur'ân'ın Tefsirine dair Mevkûf Rivayetler'in bir araya getirilerek bütüncül bakışın sergilenmesi, araştırmamızın, sebeini, amacını ve bununla doğrudan bağlantılı olarak problemini teşkil etmektedir.

Zikredilen sebep ve amaçlar doğrultusunda bu çalışmamızda, Kur'ân'ın anlaşılmasında önemli bir yere sahip olan sahâbenin tefsiri mahiyetindeki kavillerinin tesbitinde alabildiğine geniş kaynaklardan alimlerin muteber saydıkları rivâyet kaynakları içerisinde “Kütüb-i Sitte”yi esas aldık. Çalışmamızın Birinci Bölüm'ünde Kur'an tefsîrine duyulan ihtiyaç, Hz. Peygamber ve sahâbenin Kur'ân tefsîr özellikleri, sahâbenin tefsîre bakışı, sahâbenin Kur'ân'ı anlama biçimi, sahâbenin kullanımıyla hadis kavramı, mevkûf hadis, bilgi değeri olarak dinde mevkûf hadis meselesinin arkasından hadis ilminde mevkûf rivâyetlerin önemine değinilmiştir. İkinci Bölüm'de sahâbe tefsîrinin önemi ve *Kütüb-i Sitte*'de yer alan Kur'ân'ı tefsîre dair mevkûf rivâyetlere yer verilmiştir.

Tezin kaynak ve sınırlılıklarına gelirsek; Kur'an'ı tefsîr konusunda ‘*mevkûf*’ terimiyle ifade edilen sahâbe kavillerinin, ale’l-ebvâb ve alel-ricâl tasnif türüne dair eserlerde çok miktarda yer aldığı malumdur. Bu dağınık bilgiden dolayı tezimizin konusunu teşkil eden materyali sınırlandırmak için, ümmet ve ulemâ nezdinde makbul sayılan eserleri, Kütüb-i Sitte’ye dâhil kaynakları merkeze aldık. Bunlar içinde de özellikle “*Kitabu’t-Tefsîr*” konu başlığına müstakil olarak yer veren, Buhârî ve Müslim’in Sahihi ve Tirmizi’nin Câmi‘ eserlerini çalışmamızın temel kaynağı olarak belirledik. Takdir edileceği üzere zaten bu eserlerdeki rivâyetler, diğer kaynaklardakileri de büyük oranda ihtiva edecektir. Bizim meseleye bakışımızı ortaya koymaya, araştırmamızın problemini çözmemize yeterli derecede veri sağlayacaktır kanaatindetiz. Ancak hemen belirtmeliyiz ki, yukarda kısaca işaret edildiği mevkûf rivâyetlerin yani özellikle Kur’an tefsîriyle ilgili sahâbe kavillerinin çokluğuna bakılırsa, ilgili rivâyetleri ihtiva eden sayısız kaynak taramasına dayalı olarak daha çok akademik çalışma yapılması gerektiği ortadadır. Bu durum, akademik bir teklif olarak da değerlendirilebilir. Biz bu teklif ile “Sahabe’nin Kur’ân Tefsiri” ana konusunun etraflıca ve güvenilir yöntemlerle, mevzuun temel verilerinin tamamının incelemeye alınması lüzumunu da ifade etmiş olmaktadır.

Öncelikle çalışmamızda bir an bile yardımlarını esirgemeyen, şefkat, merhamet ve tevâzu ile başlangıçtan bugüne çalışmalarımıza yön veren sayın danışman hocam Prof. Dr. Veli ATMACA’ya şükranlarımı sunarım. Ayrıca, bugünlere gelmemde büyük fedâkârlıkları bulunan kıymetli annem, bâbam ve eşime teşekkürü borç bilirim.

Gayret bizden, muvaffakiyet Yüce Rabbimdendir.

Büşra AKALIN HASÇELTİK

BURDUR, 2023

(AKALIN HASÇELTİK, *Büşra*, “Kütüb-i Sitte’de Sahâbe’nin Kur’ân-ı Tefsîri”, *Yüksek Lisans Tezi, Burdur*, 2023)

ÖZET

Sahâbenin rivâyet zincirindeki ilk halkayı oluşturması sebebiyle İslâm Medeniyeti’ne ve İslami İlimlere katkısı büyüktür. Sahâbe, âyetlerin nüzûlüne şahitlik etmiş, Kur’ân-ı Kerim ile ilgili bilgilerin birçoğunu doğrudan Hz. Peygamber’den almıştır. Böyle olunca sahâbenin Kur’an’ı nasıl anladığı ve nasıl yorumladığı, vahyi bizzat yaşayan nesil olmaları oldukça önemli ve bilgi değeri taşımaktadır. “Ameli hüccet değeri taşıyan neslin elbette sözleri de kıymetlidir” diyerek çıktığımız bu yolda sahâbenin Kur’an’ı nasıl anladığına ve nasıl açıkladığı konuları ele alınmıştır.

Bugüne kadar mevkûf rivâyetler ile ilgili de sahâbenin tefsîri üzerine de birçok çalışma yapılmıştır. Ancak araştırmalarımız sırasında sahâbenin tefsîri ile ilgili mevkûf rivâyetlerin tespitini yapan bir sınıflandırma ve müstakil bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle çalışmamız Kütüb-i Sitte’de bulunan, sahâbenin Kur’an âyetlerinin bir kısmını tefsîr ettiği mevkûf rivâyetler tespit edilmiştir. Uzmanlarınca bilinir ki Kütüb-i Sitte’ye dâhil eserlerde dağınık halde birçok mevkûf rivâyete rastlamak mümkündür. Ancak bizim çalışmamızda konumuzla alakalı olması nedeniyle tercemesinde *Kitâbu’t-Tefsîr* başlığı bulunan ve bu bölümlerde geçen mevkûf rivâyetlere yer verilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde insan neden tefsîre ihtiyaç duyar sorusu iki başlık altında incelenmiştir. Arkasından Hz. Peygamber’in ve sahâbenin tefsîrini metodik bir yaklaşım yapılmıştır. Vahyin taşıyıcısı ve beyanıyla mükellef Hz. Peygamber Kur’an’ın tümünü tefsîr etmiş midir, tefsîrde kullandığı metotlar nelerdir, vahyin ilk muhâtabı olarak onu nasıl yorumlamıştır gibi sorulara cevap verilmiştir. Arkasından sahâbenin Kur’an’a bakışı ve sahâbe dilinden Kur’ân, sahâbenin tefsîrine değinilmiştir. İkinci bölümde ise sahâbenin kullanımıyla hadis kavramı, mevkûf hadis, dinde ve hadis ilminde mevkûf rivâyetlerin önemi ve bilgi değerine değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise sahâbe tefsîrinin önemi ve Kütüb-i Sitte’ye ait, ana ve bâb başlıklarında *Kitâbu’t-Tefsîr* bulunduran eserlerde yeralan, sahâbenin tefsîr ettiği âyetler ve bu âyetleri tefsîr eden mevkûf rivâyetler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kur’ân-ı Kerîm, Sahâbe, tefsîr, Mevkûf Rivâyetler*

(AKALIN HASÇELTİK, Büşra, “The Companions' Interpretation of the Qur'an in Kutub-i Sitte”, Master's Thesis, Burdur, 2023)

ABSTRACT

Our Prophet and the Companions have an important place in understanding the Qur'an correctly. It has important contributions to Islamic Civilization and Islamic Sciences as it forms the first link in the chain of narration of the Companions. The Companions witnessed the revelation of the verses, and most of the information about the Qur'an was directly transmitted to the Prophet. received from the Prophet. As such, how the Companions understood and interpreted the Qur'an and that they were the generation that experienced the revelation themselves are very important and have informational value.

We have seen that many studies have been carried out on the interpretation of the Companions, as well as on the commentary of the Companions, on this path, which we started by saying, "Of course, the words of the generation that have the value of proof of action are valuable." While most of the Islamic tradition and jurisprudence are based on the Companions, of course, we felt that the data from the Companions were also important in terms of tafsir. In Kutub-ü Sitte, we have identified the mere narrations in this context. It is known by the experts of Kutub-i Sitte under other headings that there are many memorized narrations. However, in terms of being relevant to our subject, we have determined the mere narrations that have the title of Kitabu't-Tafsir in their translation and that are mentioned in these sections.

In the first part of the study, the question of why people need interpretation has been examined under two headings. Afterwards, a methodical view was made on the interpretation of the Prophet and the Companions. Hz. Did the Prophet interpret the entire Qur'an? What are the methods used in tafsir? questions such as how did he interpret him as the first addressee of the revelation were answered. Afterwards, the view of the Companions to the Qur'an and the Qur'an from the language of the Companions and the interpretation of the Companions are mentioned. In the second part, the concept of hadith with the use of the Companions, the mawkuף hadith, the importance and knowledge value of mawkuף narrations in religion and hadith science are mentioned. In the third chapter, the importance of the Companions' tafsir and the

verses interpreted by the Companions under the titles of Kitabu't-Tafsir main and bâb in the context of Kutub-i Sitte and memorized narrations are given.

Keywords: *The Holy Quran, Companions, Tafsir, Hypothetical Rumors.*

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	i
ÖN SÖZ.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PEYGAMBER EFENDİMİZ VE SAHÂBE'NİN KUR'ÂN'I TEFSİRİNE YAKLAŞIM

1.1. Kur'ân'ın Tefsîrine Niçin İhtiyaç Duyulur?.....	5
1.1.1. Kur'ân'ın Zengin Muhtevası ve Dilsel Özellikleri	6
1.1.2. İnsanoğlunun Anlam Arayışı	7
1.2. Hz. Peygamber (s.a.s)'in Kur'ân'ı Tefsîri ve Özellikleri	8
1.3. Sahâbe ve Kur'ân	11
1.3.1. Sahâbenin Kur'ân'ı Anlama Biçimi.....	13
1.3.2. Sahâbe Tefsîrine Bakış.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

MEVKÛF HADİS'İN DİNDEKİ DEĞERİ VE SAHÂBE'NİN TEFSİRİ

2.1. Sahâbe ve Hadis Kavramı	19
2.2. Mevkûf Hadis Nedir?	21
2.3. Mevkûf Hadis'in Dindeki Değeri.....	28
2.4. Hadis İlminde Mevkûf Rivâyetlerin Önemi	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜTÜB-İ SİTTE'DE ÂYETLERİN TEFSİRİ BAĞLAMINDA SAHÂBE AÇIKLAMALARI

3.1. Sahâbe Tefsîrinin Önemi.....	34
3.2. Âyetleri Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler.....	36
3.2.1. Bakara Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler.....	36
3.2.2. Âli İmran Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	44
3.2.3. Nisâ Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler.....	47
3.2.4. Mâide Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler.....	55
3.2.5. En'am Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	62
3.2.6. A'râf Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	63
3.2.7. Enfâl Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	65
3.2.8. Tevbe Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	65
3.2.9. Yunus Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler.....	67
3.2.10. Hûd Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	68
3.2.11. Yusuf Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	70
3.2.12. Ra'd Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	71
3.2.13. Hicr, Nahl ve İsrâ Sûrelerinin Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	71
3.2.14. Kehf Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	74
3.2.15. Meryem Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler.....	75
3.2.16. Tâhâ Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	77
3.2.17. Enbiyâ, Hac ve Mü'minûn Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler ...	81
3.2.18. Nûr Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler.....	82
3.2.19. Furkân, Şuarâ, Neml ve Kasas Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	85
3.2.20. Rum, Lokman ve Secde Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	88
3.2.21. Ahzâb, Sebe ve Fâtır Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	90

3.2.22. Yâsin, Saffât ve Sâd Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	92
3.2.23. Fussilet, Şûrâ ve Zuhurf Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	95
3.2.24. Duhân, Ahkâf, Muhammed ve Kâf Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	97
3.2.25. Zâriyât, Tûr, Necm, Rahmân ve Vâkıa Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	99
3.2.26. Saff, Cumâ, Tegâbün, Kalem, Hâkka, Nuh ve Cin Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	101
3.2.27. Müzzemmil, Müddessir, Kıyâme, Mürselât, Nebe, Nâziât, Abese ve Mutaffîfîn Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	104
3.2.28. Burûc, Târık, Alâ, Gâşiye, Leyl, Duhâ, İnşirah ve Kâria Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	108
3.2.29. Tekâsur, Fîl, Kevser ve Nâs Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler	110
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	114
ÖZGEÇMİŞ	119

KISALTMALAR

b.	: Bin/İbn
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
M.	: Milâdî
ö.	: Ölüm Tarih
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfalar Arası
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ts.	: Tarih Yok
Thk.	: Tahkik
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	: Tercüme
vd.	: Ve Diğerleri
y.y.	: Yayınevi Yok

GİRİŞ

A. ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI

Yaratılış gayemizle, hayatımızla ölümümüzle ve hatta öldükten sonra da O'na aitiz. Hâl böyle olunca kullarını en iyi bilen yegâne varlık Allah'tır. O kulları için en gerekli müdahaleleri yapmış ve kulları için en doğru yaşam modelini vahyi ile vermiştir. Bizlere düşen bu vahyin anlaşılması için verilen gayretin bir parçası olmaktır. Vahyin bu denli önemli olduğu noktada ilk muhatapları olan Sahâbenin vahiy ile ilişkisi bizler için en iyi yol göstericidir. Bu sebeple sahâbenin Kur'ân'ı anlayış şeklini ortaya koymak için çıktığımız bu yolda önce vahyin ve Kur'ân'ın insan için önemine değineceğiz.

Arkasından anahatlarıyla Hz. Peygamber'in tefsîrinin özelliklerine bakıp, vahyin sahâbe tarafından nasıl anlaşıldığı, vahyi anlayamadıkları noktada nasıl bir yol izledikleri ve *Kütüb-i Sitte*'de bulunan mevkûf rivâyetler bağlamında sahâbenin Kur'ân-ı Kerîm'i nasıl tefsîr ettiğini inceleyeceğiz.

İslâm düşüncesinin oluşumunda ve mezheplerin teşekkül devirlerinde genelde, dinin itikâdi, ameli ve ahlâki konularının üzerine bina edildiği “haber”in, özel olarak “Merfû Hadis”in sübutu, rivâyeti ve delâleti bakımından ilmi ve ameli bakımdan “delil” değeri taşıyıp taşıymaması, buna dair ileri sürülen şartlar bir yana bırakılırsa dini bilgi ve amel konularında “Sahabe Kavli”nin terim anlamıyla Mevkûf Rivâyet'in lüzumu, delil değeri mezhepler arasında söz konusu edilmiş olup Hanefî Mezhebi başta olmak üzere bazılarınca muteber addedilirken bazılarınca kıymet verilmediği bilinmektedir.

Ancak biz bu çalışmada Mevkûf Rivâyetler'in yani Sahabe Kavli'nin Kur'ân'ı beyan açısından değerli olduğu varsayımıyla sahâbenin vahyin nüzulüne şahid olmuş, Resûlullah tarafından tatbikini ve beyanını bizzat müşahade etmiş olmaları, Hz. Peygamber'le muasır olmak bakımından aynı dili ve kelimeleri kullanan, O'nunla sağlıklı iletişim kuran, dil ve kelimelere aynı anlamı yükleyerek anlaşılan nesil olması itibariyle, sonraki nesillere nisbetle Vahyi daha doğru anlayıp anlattıkları hipoteziyle Kur'ân'ın anlaşılmasında Sahabe Kavillerinin Önemi'ni ortaya koymaya çalışacağız. Buna dair rivayetleri, bir yüksek lisans tezinin mahiyet ve şartları çerçevesinde Kütüb-i Sitte ile sınırlı kaynaklardan tesbir edeceğiz. Sahâbenin Kur'ân Tefsiri de

diyebileceğimiz bu konunun, günümüzde bazı araştırmacıların, Hz. Peygamber'e ait Merfû Hadislerin dinde ameli ve ilmi değer taşıyıp taşımadığı gibi bir tartışmanın bir başka rivayet grubunun önemini ortaya koyarak dolaylı olarak güncel bir probleme de cevap vermeye çalışacağız. Amacımız, Kur'an'ın anlaşılmasında sadece Nebevi hadislerin değil aynı asrın insanları, vahyin nuzulünü ve tatbik biçimini şahsen yaşamış olan ve aynı dili kullanan neslin ilgili âyetleri nasıl anladığının tesbiti ve bunların, sonraki nesillerin bu konuda ileri sürdüğü yorumlara nisbetle daha isabetli ve güvenilir olduğunu dikkatlere sunmaktır.

B. ÇALIŞMANIN YÖNTEM VE METODU

Araştırmamız, bilindiği gibi bu alanda yapılanlarla aynı yöntem ve teknikleri kullanmayı zaruri kılmakta olup genellikle tarihsel yöntemin veri toplama tekniğini icap ettirmektedir. Biz bu çalışmamızda, konunun karakteri gereği betimlemeci (Dekriptif) veya eski tabirle tasvirici yöntemle meseleyi sunmaya çalışacağız. Burada bizim yapacağımız işin çoğunluğu, asli kaynaklardan elde edeceğimiz tek tek rivayetlerin toplamından bir bütünü tanımaya ve tanıtmaya dayanmaktadır. Elde edilecek güvenilir rivâyetlerden yani nakli bilgilerde hareketle, İslâm'ın ilk neslinin Kur'ân telakkilerini, yorumlarını ve dilsel açıklamalarını tesbit ve derlemektir. Okuyucunun ve uzmanların bundan hareketle daha geniş çerçevede meseleyi ele almasını, tamamlayıcı çalışmalara kapı aralamayı temenni ediyoruz.

Bu veri toplama işinde takip edeceğimiz yöntemimiz ise; Buhârî'nin (ö. 256/870) El-Câmiu's-Sahîh'i, Müslim'in (ö. 26/875) El-Câmiu's-Sahîh'i ve Tirmizi'nin (ö. 279/892) Es-Sünen'inde Kitabu't-Tefsîr bölümleri içerisinde yer alan mevkuf rivayetleri ele almak vasıtasıyla konusal bütünlüğü en güvenilir örneklerle sağlayabileceğimizi düşünüyoruz.

C. YARARLANILAN KAYNAKLAR

Çalışmamızı şekillendirirken yararlandığımız temel kaynaklara değinmek gerekirse; mevkûf rivâyetlerin tespitini de yaptığımız *Kütüb-i Sitte*'nin tüm eserleri, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'i, Askalânî'ye ait *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, Mâtürîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*'si, Suyûtî'nin *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'ı, Tûfî'nin *el-İksîr fî İlmi't-tefsîr* eserlerini sıralayabiliriz.

Burada ise sahâbenin Kur'ân tefsîri ile ilgili yapılan benzer, güncel çalışmalara değinmeyi uygun gördük. Mehmet Zeki Süslü (2009) tarafından hazırlanan ‘‘*Kur'ân tefsîrinde Sahabenin Görüş Farklılıkları*’’ isimli çalışmada, sahâbenin Kur'ân tefsîrlerinde yer alan çeşitli görüşlerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda sahâbenin çeşitli görüşlerinin sebepleri başlıklar şeklinde verilip, konu örnekler ile genişletilmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında tabâkât eserlerinden faydalanılmıştır. Özellikle İbn Sa'd (ö. 230/845)'in *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* ve İbn Hacer (ö.852/1449)'in *el-İsâbe fî Temyîz'i Sahâbe'sinden* faydalanılmıştır.

Kütüb-ü sitte'de yer alan mevkûf rivâyetler üzerinde yapılan, bizim de bu çalışmada yararlanmış olduğumuz çalışmaları burada vermeyi uygun gördük. Öncelikle Kütüb-i Sitte'nin birinci eseri Sahih-i Buhârî'de bulunan mevkûf rivâyetler üzerine Ramazan Yıldırım'a ait 1995 yılında ‘*Sahih-i Buhârî'nin Bab Başlıklarındaki Mevkûf Rivâyetler ve Değerlendirilmesi*’ adlı Yüksek Lisans Tezi mevcuttur. Ayrıca İbn Hacer el-Askalânî (1372-1449) Sahih-i Müslim'de yer alan mevkûf rivâyetleri tesbit maksadıyla ‘*el-Vukûf 'alâ mâ fî Şahîhi Müslim mine'l-Mevkûf*’ adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser üzerine de Şeyda Bertan Uysal tarafından 2011 yılında *İbn Hacer ve ‘‘El-vukûf alâ mâ fî Sahih-i Müslim Mine’’l-Mevkûf’’ adlı Eserindeki Rivâyetlerin Değerlendirilmesi* adlı bir Yüksek Lisans Tezi hazırlanmıştır. Tirmizi'de yer alan mevkûf rivâyetler üzerine ise *Tirmizi'nin Camii'ndeki Mevkûf ve Maktu Rivâyetler ve Değerlendirilmesi* adlı çalışma 1995 yılında Özcan Hıdır tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmalar mevkûf rivâyetleri ele almış ancak müstakil bir tefsîr konulu mevkûf rivâyet çalışması yapılmamıştır. Biz de bu alanda bir boşluk gördük ve konumuzu şekillendirdik.

D. KAVRAMLAR

Tezimizi ortaya koyarken sıkça kullandığımız terimlerin kısaca açıklamalarına yer vermek gerekirse;

Hadis: Geniş anlamı ile hadis kavramını “*Hz. Peygambere, sahâbe ve tabiilere nispet edilen her türlü söz, fiil ve takrir (onay) ve vasıfları içeren rivâyet*” şeklinde tanımlanabilir.¹

Sahabe: Sahibinin çoğulu olan sahâbe, Hz. Peygamberi görmüş, onunla konuşmuş, arkadaşlık kurmuş ve ona inanmış Müslümanlara verilen isimdir.²

Mevkûf: Sahabenin söz, fiil ve takrirlerine yönelik rivâyetlerdir. 3

Kütüb-i Sitte: “Kütüb” kavramı Arapça’da kitap anlamına gelen “Kitap” kavramından türemiş ve kitaplar anlamını ifade etmektedir. Sitte kavramı ise altı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Kütüb-i Sitte kavramı, “altı kitap” anlamındadır. Bu altı kitap; Sahih-i Buhârî (صحيح البخاري), Sahih-i Müslim (صحيح مسلم), Sünen-i Nesai (سُنَن النَّسَائِي), Sünen-i Tirmizi (سُنَن التِّرْمِذِي), Sünen-i Ebu Davud (سُنَن أَبِي دَاوُد), Sünen-i İbn Mace (سُنَن ابْن مَاجَةَ) dir. Kütüb-i Sitte içerisinde yer alan hadisler Müslümanların çoğunluğunca sahih hadis olarak kabul edilmektedir.

¹ Mehmet Emin Özaşşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, 4. Baskı, Ankara, Otto Yayınları, 2015, s.15.

² Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts. , C. 1, s. 4.

³ Mahmut Tahhân, *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs*, y.y. , ts. , s.162.

BİRİNCİ BÖLÜM

PEYGAMBER EFENDİMİZ VE SAHABE'NİN KUR'ÂN'I TEFSİRİNE YAKLAŞIM

1.1. Kur'ân'ın Tefsîrine Niçin İhtiyaç Duyulur?

Kur'ân-ı Kerîm'in sahip olduğu gerek dilsel özellikleri gerek zengin muhtevası on dört asırlık İslam geleneği içerisinde hep anlaşılması üzerine çalışmalar yaptırmıştır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm bir müellifin kaleminden anlaşılması için yazılmış normal bir kitap değildir. İlahi vahyin ürünü olması onu hem daha değerli hem de anlaşılmasını daha önemli kılmıştır.

Kur'ân-ı Kerim kendisinin okunmasını ister ve bunu ilk emriyle bize bildirir.

*"Yaratan Rabbinin adıyla oku"*⁷.

Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılabilmesi için önce onu okumak ve ya dinlemek gerekir.

*"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size rahmet edilsin."*⁸

Kur'ân-ı Kerîm lisanlarda okunmayı ister ancak yalın bir okumadan ziyade anlama ve hayata da tatbik son derece önemlidir. Anlaşılmaq için muhâtabından emek vermesini ister.

Kur'ân dünyada ve ahirette mutlu bir hayat yaşamayı vadeden bir kitaptır. Bu sebeple kendisinin sıkça okunmasını ve anlaşılmasını ister. Kendisi üzerinde düşünmeye ve ibret almaya çağırır.

كِتَابَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ

*"(Resûlüm!) Sana bu mübarek Kitab'ı, âyetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik."*⁹

⁷ Alak 96/1.

⁸ Araf 7/204.

⁹ Sâd 38/29.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ

*“Yemin olsun: Biz, ders alınsın diye Kur’ân’ın anlaşılmasını kolaylaştırdık. Haydi, var mı düşünen ve ibret alan?”*¹⁰

Kur’ân-ı Kerîm’i hakkıyla anlayabilme sorunu insanoğlunun en temel meselelerinden birisidir. Peki, anlaşılması niçin önemlidir? Bu soruya birçok farklı açıdan cevap vermek mümkündür. Ancak birkaç açıdan bakarak başlıklar altında örnek vermek istedik.

1.1.1. Kur’ân’ın Zengin Muhtevası ve Dilsel Özellikleri

Kur’ân’ın gerek dili ve üslubu gerek içermiş olduğu zengin muhtevası Onu anlaşılması kolay olan, normal bir kitap olmaktan öteye taşımıştır. Gerek Sahâbe nesli gerek arkasından gelen Tabiin nesli ve günümüze kadar olan sonraki nesiller onu daha iyi anlayabilmek için çalışmalar yapmışlar, dersler okumuşlar, okutmuşlar ve eserler vermişlerdir. Çünkü onun yanlış anlaşılması yanlış bir din anlayışı demektir. Bu da İslam’a zarar verir. İnsanların dinden uzaklaşmalarına ve soğumalarına sebebiyet verebilir. Bu nedenle kullanmış olduğu ifadeyi hakkıyla anlamak ve anlatmak her Müslümanın görevidir.

Kur’ân hem indiği dönemi hem de sonraki dönemlerin örneksiz tek eseri olmuştur. Kur’ân-ı Kerim nâzil olduğu zaman dönemin şairleri parlak ve erişilmez üslubu karşısında susmuşlardır.¹¹ Benzerini dahi getiremeyecekleri âyetle sabittir.

*“Andolsun, bu Kur’ân’ın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun bir benzerini meydana getiremezler” de.*¹²

Dilsel bir metin olarak incelendiğinde pek çok farklı ifadelere yer verilmiş ve söz sanatları yapılmıştır. Örneğin âyette imkânsız olan bir olayı ifade etmek için “*deve iğne deliğinden geçinceye kadar*” ibaresi yer almış ve muhâtabın daha iyi anlaması sağlanmıştır;

¹⁰ Kamer 55/17.

¹¹ Mehmet Adıgüzel, “Kur’ân’ı Anlama Olgusu”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 2005, S. 24, s. 77.

¹² İsra 17/88.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ
الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ

“Bizim âyetlerimizi asılsız sayanlar, büyüklenip onlardan yüz çevirenler var ya, işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!”¹³

Kur’ân-ı Kerim’in sahip olduğu lafız-mana ilişkisi, ses harf uyumu, tertip ve düzeni, nazım dokusu içinde sunulmuş olması O’nun İlâhi bir mucize olduğunu göstermektedir. İçerisinde muhkem- müteşabih, müphem, husus - umum âyetleri barındırması, benzetmelere ve söz sanatları bulundurması açısından üslubu dikkate alınmazsa tefsîrde hatalar yapmak çok mümkündür. Ayrıca Kur’ân’ın nüzulü ile insanlar yeni kelimelerle karşılaşmıştır. Bu kelimelerin vermek istediği mesaj bağlamında doğru bir şekilde okunması ve gereken şekilde anlaşılması için tefsîr edilirken en doğru metotların kullanılması gerekir. Bunun bir yolu da sahâbe tefsîrinin tespiti diyebiliriz.

1.1.2. İnsanoğlunun Anlam Arayışı

İnsan hayatını kolaylaştıran bunca teknolojiye, eşyaya dünya hayatının albenisine rağmen fitratından gelen bir özellik dolayısıyla hep bir arayış içinde olmuştur.¹⁴ İnsanoğlunun bu anlam arayışı Kur’ân’ı da derinlikleriyle anlamaya yönlendirmiştir. Onun mesajını anlamak insanın kendisini anlamasıdır. Bu mesaj insanın yaratıcısı tarafından gönderilmiştir. İnsanı en derinlerine kadar bilen yaratıcı elbette bu kitaba insanoğlunun dünya ve ahiret yaşantısı için mesajlar vermiştir. Bu mesajları tam bir şekilde anlayan ve tatbik eden insan kendini gerçekleştiren bir insan olacaktır.

İnsanlığın karşılaşmış olduğu her sorunda çözüme ulaştıracak esasları içinde barındırması Kur’ân’ı başucu kitabı yapmıştır. Sorunlar karşısında da onun önerdiği çözüm yollarından en iyi şekilde istifade edebilmek için mesajı anlamak gerekmektedir.

¹³ Araf 7/40.

¹⁴ Ahmet Nedim Serinsu, *Kur’ân Nedir*, 8. Baskı, Şule Yayınları, İstanbul, 2018, s. 39.

İnsanoğlunun fitratına yerleştirilmiş olan merak duygusu da Kur'ân'ı tefsîr etmeye yönlendirir. Yaşamış olduğu dünyayı bile bunca çalışmaya rağmen hala keşfedemeyen insan ölümden sonraki hayatı ya da tüm gaybi kavramları merak etmiştir. Bu konularda da bilgiyi Kur'ân'dan elde etmesi en doğal davranıştır. Âyetlerin görünen manalarının da altındaki anlamı arama çabası tefsîr ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Mademki insan, akl-ı selim, havass-ı Selime ve haber-i Sadık gibi çeşitli bilgi yolları ile gelen malumatı kavrama, anlama ve yorumlama durumundadır, o halde dinin itikadi, ameli, ahlaki ve düşünsel yapısının kurucu metni olan vahyi yani Kur'ân-ı Kerim'in en doğru biçimde yorumlanması problemiyle karşı karşıyadır. Bu yüzden münzel vahyin anlaşılması, yorumlanması ve tatbikinin ilk muhâtabı elbette Hz. Peygamber'dir.

1.2. Hz. Peygamber (s.a.s)'in Kur'ân'ı Tefsîri ve Özellikleri

Allah'ın insanlarla vahyini buluşturması son peygamber Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi vesellem) ile nihâyete ulaşmıştır. Onun mesajını diğer peygamberlere gelen mesajdan ayıran özellik bir daha vahiy gelmeyecek olması ve bu mesajın gelecek nesillerde de geçerliliğini koruyacak olmasıdır. Son vahyin ona ulaşmış olması da bazı sorumlulukları beraberinde getirmiştir. Kur'ân'ı gelecek nesillere aktaracak nitelikte bir yaşantıyla yaşamış ve yaşatmayı gaye edinmiştir. Kur'ân ve Rasûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) arasında sıkı bir bağ vardır. O'nun hikmet ve sevgisiyle en iyi taşıyan ve açıklayan şüphesiz Hz.Peygamber'dir. Çalışmamızın ana konusu da Kur'ân'ın anlaşılması olunca bu kısımda ilk muhâtabı ve ilk açıklayıcısına ve arkasından ilk muhatap neslin açıklamalarına genel çerçevede değinmek istedik.

Kur'ân bir Müslüman için ilk kaynaktır. Ancak insanın yaratılışındaki noksanlıklar ve Kur'ân'ın mucizevi yapısı, farklı anlamlara gelebilen dilsel özellikleri söz konusu olunca açıklanmaya ihtiyaç duymuştur. İlk kaynağı açıklayacak olan da Hz.Peygamber'dir. Kur'ân'da yer alan birçok âyette Kur'ân-ı Kerim'i açıklama ve yorumlama ile görevli olduğu belirtilmektedir;

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

“Evet, belgeler, mucizeler ve kitaplarla gönderdik onları. Sana da ey Resûlüm bu zikri indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın. Umulur ki, düşünüp anlarlar.”¹⁵

Âyetteki الذِّكْرُ zikir kavramı Kur’ân ya da Sünnet-i Nebeviye şeklinde tefsîr edilmiştir. Hz. Peygamber “Bana kitapla beraber, bir misli de verildi.”¹⁶ Şeklinde buyurmaktadır. İbn Teymiyye bu âyette yer alan لَتُبَيِّنَ lafzını indirilmiş olan Kur’ân-ı Kerim’in, Peygamber tarafından hem lafzının hem manasını açıklaması olarak tefsîr etmiştir.¹⁷

Peygamberimiz, Kur’ân-ı Kerim’in belirli bir bölümünü ya da hepsini tefsîr ettiğine yönelik ihtilâflar yer alsa da sözleri ve davranışlarıyla Kur’ân arasında ihtilâfın söz konusu olmadığı gibi, Peygamberin Kur’ân-ı Kerim’i tefsîrlerinde de ihtilâf söz konusu olmamaktadır. Zira Peygamberimiz Kur’ân-ı Kerim’in ahlakı ile ahlaklanmış ve ilâhî eğitim verilmiştir. O’nun tefsîri de vahye dayanmaktadır. Bu özelliği;

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ

“O, nefis arzusu ile konuşmaz, o, kendisine vahyedilenden başka bir şeyle konuşmaz.”¹⁸ âyeti ile belirtilmiştir.

Bu âyette de gördüğümüz gibi Hz. Peygamber’e verilen tebliğ görevi yanında tebyin görevi de ilahidir. Ona beyan görevinin de Allah tarafından verilmiş olması tefsîrine ilahi bir boyuta taşımıştır. Onun tefsîrde kullandığı metot ve yöntemler ümmetine rehber olmuş, müfessirler tarafından bağlayıcı kabul edilmiş ve tefsîr ilminin de temellerini oluşturmuştur.¹⁹

¹⁵ Nahl, 16/44; Yakın anlamda bulunan ayetler için bkz. İsra, 17/93, 94; Kehf, 18/110; Enbiyâ, 21/8; Furkan, 25/20.

¹⁶ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsnedü'l-İmam Ahmed İbn Hanbel*, 1. Baskı, Thk. Şu‘ayb el-Arnaûd vd, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1419/1999, C. 28, s. 410.

¹⁷ Ali Eroğlu, “Geleneksel Tefsir Açısından Bir Müfessir Olarak Hz. Peygamberin Kur’ân Tefsirindeki Rolü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi VIII. Kutlu Doğum Sempozyumu Nisan 2005*, Isparta, s. 56.

¹⁸ Necm, 53/3, 4.

¹⁹ Ferruh Kahraman, “Hz. Peygamber (s.a.s.)’in Tefsirinin Kur’ân İlimlerindeki Yeri”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2013, C. 49, S. 1, s. 8.

Hız. Peygamber'in tefsîrinin özelliklerine değinecek olursak; Kur'ân-ı Kerim'in ilk müfessiri Hız. Peygamber'dir diyebiliriz. Peygamberimiz, Kur'ân-ı Kerim'i insanlara öğretmiş ve manalarını açıklamıştır.²⁰ Kur'ân-ı Kerim'de manasının kapalı olan kısımları gereksinim duyduğunda veya sahabîlerin sorularına yönelik açıklamalar yapmıştır. Bu açıdan Peygamber'den tefsîr ile ilgili haberin gelmesi durumunda ve sahihliği ile ilgili sorun yer almadığı durumda onun kabul edilmesi gerekir.²¹

Hız. Peygamber ve sahâbe döneminde tam anlamıyla oturmuş düzenli bir tefsîr faaliyetinden bahsetmek doğru olmaz. Bu dönemler Kur'ân'ın nüzülü, tertibi ve cemi ile geçmiştir. Aktif bir tefsîr bulunmamaktadır. Kur'ân kendisini tefsîr ettiği âyetler yanında, Hız. Peygamber'in gelen sorular üzerine ya da kendisinin gerekli gördüğü durumlarda beyana başvurmuştur. Kur'ân'ı baştan sona bir beyan da söz konusu olmamıştır. Bazen tam bir âyeti bazen de garib olan bir lafzı açıklamıştır.

Hız. Peygamber beyan görevini hem kavli hem de fiili olarak yerine getirmiştir. Ahkâmı, fiili olarak ifade edemediği durumlarda, sorulan soru üzerine ya da kendiliğinden âyette geçen ibarenin izahını yaparak sözlü beyanı kullanmıştır.

Fiili beyanına örnek vermek gerekirse “*Beni namaz kılariken nasıl görüyorsanız siz de kılınız*”²², “*Hac menâsikinizi benden alınız.*”²³ Hadisleri zikredilebilir. Görüldüğü gibi onun yaşantısı bile Kur'ân'ı beyandır. Kur'ân'ın yaşam bulmuş hali Hız. Peygamber'dir.

O'nun tefsîrde kullandığı metotlara genel bir bakış atacak olursak Kur'ân-ı Kerim'i Kur'ân ile mücmeli beyan, umumu tahsîs, manayı te'kît, müşkili tavzîf, mübhemi, neshi beyân, muğlâkı takyîd, amelî olarak, lügavî izahlarda bulunup, tavsîf etmiş ve temsiller ile açıklama biçiminde tefsîrler yapmıştır.²⁴ Peygamberimiz, bu hususlardaki açıklamalarını farklı vesileler ile gerçekleştirmiştir. Tebliğ amacıyla okuyup ya da kıraat sırasında veya hutbe irad ettiği esnada ifade etmiştir. Kimi zaman kendisi şahsen merak uyandırma adına sorular sorup, kimi zaman sözü kanıtlamak

²⁰ Mâide, 5/67; Nahl, 16/44.

²¹ İbn Cüzeyy el-Kelbî, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-Hâdis, Kahire, 1973, s. 15.

²² Buhârî, Ezan, 18.

²³ Nesai, Menasik, 220.

²⁴ Muhammed Hüseyin Zehebî, *et-Tefsîru ve'l-Müfessirîn*, y.y., Kahire, 1976, C. 1, ss. 33-53.

amacıyla, kimi zaman da sahabîlerin soruları ya da aralarında vuku yer alan ihtilâfları giderme ve yol gösterme adına tefsîr yapmıştır.²⁵

Kur'ân-ı Kerim, içeriğindeki hükümleriyle sünnete oldukça geniş alan bırakmıştır. Örneğin, Allah namaz, oruç, hac ve zekâtı farz kılmış fakat ne şekilde yapılacağını, koşullarını, manilerini, neden ve sonuçlarını açıklamayı sünnete bırakmıştır.²⁶ Avcılık yapma, hayvanların gerekli usuller doğrultusunda kesilmesi, nikâh esasları ve ayrıntılarını sünnete aktarmıştır.²⁷ Peygamberimizin Kur'ân'ı tefsîrine yönelik çeşitli örnekleri yer almaktadır. Örnekleri arttırmak ve daha detaylı vermek asıl konumuz dışında kalacağı için bu kadar vermekle yetindik.

Özetle şunu söyleyebiliriz ki bakıldığı zaman sünnet, Kur'ân-ı Kerim'in karşısında önemli olan iki görevi gerçekleştirmiştir. Bunlar;

- Sünnetin Kur'ân-ı nassları tefsîr etmesi,
- Helal ve haram ya da bu vb. hususlarda hükme bağlamasıdır ve bu da teşri fonksiyonu olarak ifade edilmektedir.²⁸

1.3. Sahâbe ve Kur'ân

Kendisini sahâbî olarak tanıtan kimsenin adaletli olması ve hicri 110 tarihi öncesinde yaşam sürmüş olması şartları aranmakta; çünkü son sahâbînin bu yılda ölmüş olduğu, daha sonrası Hz. Peygamber'i görmüş olan bir kimsenin kalmamış olduğuna yönelik görüşler yer almaktadır. Bu açıdan bu tarih sonrası sahâbî olduğu konusunda iddialarda bulunanın iddiası makbul değildir. Ancak bu şekilde kendisini sahâbî olarak tanıtan, Hz. Peygamber'i gördüğünü ifade eden sahâbîye Ebu Şeybe el-Ensârî verilebilir. İsmi belirsiz olan bu sahâbî Kostantiniyye seferinde yer almıştır. Aktarıldığı üzere surlar önündeki kalabalık topluluğa hitap edip *“Beni bilen bilir. Ben, Ebu Şeybe el-Hudrîyim. Hz. Peygamber'in sohbetinde bulundum. O'nun 'ihlâsla (samimiyetle) lâ*

²⁵ Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'ân'ı Tefsiri*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2009, C. 1, ss. 99-140.

²⁶ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî el-Gırnâtî, *el-Muvâfakât*, Matbaatü'r-Rahmâniyye, Mısır, ts. C. 4, s. 19.

²⁷ eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, C. 4, s. 19-25.

²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Mısır, 1962, C. 1, s. 39.

ilâhe illâllah diyenler Cennet'e girerler' dediğini kulağımla duydum” söylemiştir. Böylelikle hadisini rivâyet sonrasında kendisini dinleyen kişilere tembel olmamaları ve çalışmaları konusunda önerilerde bulunmuştur. Sahâbî Ebu Şeybe, Kostantiniyye’de yaşamını yitirmiş ve burada defnedilmiştir²⁹

Kur’ân-ı Kerîm’in doğru biçimde anlaşılmasının bir yolu da, sahâbenin Kur’ân’ı nasıl anladığının belirlenmesidir. Kur’ân-ı Kerîm, tüm döneme hitap etmesi düşüncesi ile okuyan herkesin zihninde onu kültürel kodları doğrultusunda anlayarak yorumlaması gerekren bir metin haline getirmiştir.

Kur’ân ile sahâbe ilişkisi şöyle ifade edilmektedir:

*“Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri; Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler... ve şöyle dediler: “İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır.”*³⁰

Bu âyet hususunda anlaşılacağı gibi sahâbe, Kur’ân’ı sadece bir kitap şeklinde okuyup ele almamıştır. Bu altın kuşak Kur’ân’ın Allah tarafından gelmiş olan hak bir kitap olduğu hususuna inanmışlardır.

Sahâbe kuşağının Kur’ân ile ilişkisi konusunda sevgi boyutunun önemi büyüktür. Sahâbe, Kur’ân’ı severek hayranlık ile hürmet etmiştir. Ümmü Eymen (radıyallahu anh), Rasûlullah vefat ettiği zaman ağlamış ve Ona, *“Sen Peygamber için mi ağlıyorsun”* denildiğinde şu şekilde cevap vermiştir; *“Hz. Peygamber nasıl olsa vefat edecekti. Fakat ben kesilen vahiy için ağlıyorum”*.³¹

Sahâbe kuşağı Kur’ân’ı okumayı Allah’la konuşma ve ibadet etme şeklinde değerlendirmiştir. Bununla ilgili olarak sahâbeler Rabbimizin şu fermanını yerine getirmeye çalışıldılar:

²⁹ Mustafa Solak, “Hadislerde Sahabe Kavramı”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Kahramanmaraş, 2008, s. 37.

³⁰ Bakara 2/286.

³¹ Müslim, “Fedailü’s-Sahabe”, 103.

*“(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku... Allah, yaptıklarınızı biliyor.”*³²

Ebû Hureyre (radiyallâhu anh) tarafından aktarılan bir hadiste, bir kişinin kalkıp, Allah’a ne tür amellerin daha faziletli olduğu sorduğunda, Hz. Peygamber: *“Konup göçendir ki, Kur’ân sâhibi (hâfız) Kur’an’a evvelinden başlar, sonuna kadar okur, sonundan başlar, evveline döner ve hatmeder. Böylece o, her zaman konup göçer”* şeklinde buyurduğu ifade edilmektedir.³³

Bu açıdan sahâbe döneminden bu zamana kadar Müslümanlar, Kur’ân-ı Kerîm’i hatmetmeyi alışkanlık durumuna getirmişlerdir. Kur’ân’ı en güzel bir biçimde okuyan sahâbelerden biri de Übey b. Ka’b (radiyallahu anh) idi. Hz. Peygamber Kur’ân’ı sekiz gecede hatim yapardı. Sahabe’nin Kur’ân’a olan sevgi ve muhabbeti tüm dönemlere örnek olacak şekilde kıymetliydi. Vahiy hayatlarının bir parçası olmuş, ilahi vahiy merkezli bir yaşantı yaşamışlar ve sonsuz bir hürmet göstermişlerdir.

1.3.1. Sahâbenin Kur’ân’ı Anlama Biçimi

Her bir Müslümanın Kur’ân-ı Kerîm’i anlamak için Allah’ı tanıması, dolayısıyla var olma nedenini, varlık sahnesinde yer alan mevcut yerini ve amacını anlayarak kavraması gerekmektedir. Sahâbenin Kur’ân’ı anlama şekli de tam anlamıyla bu biçimdedir. Bu şekilde bir anlama gayesinde, anlaşılacak istenen Kur’ân ile anlamak isteyen kişi arasında ilahi bir rehberlik ilişkisi mevcuttur. Bu anlama niteliğine sahip sahâbe de, Hz. Peygamber’in sünneti ile büyüme gösteren vahyin çağrısına dikkat kesilmiş, sözde kendisi Allah ile karşılıklı bir şekilde konuşurcasına, ilâhî buyruğu işitmiş ve bunun gereğini gerçekleştirmiştir. Âl-i İmrân 3/193. âyetin mealinde de sahâbenin teslimiyet ve imandan Allah ile kurmuş oldukları ilişkiye işaret etmektedir:

“Rabbimiz! Biz, ‘Rabbimize inanıp güvenin’ diye çağrıda bulunan elçiyi duyduk ve iman ederek bu çağrıya uyduk. Rabbimiz! Günahlarımızı affet; hatalarımızı yok sayıp bağışla ve bizim canımızı hayırlı kullar zümresine dâhil kimseler olarak al!”

³² Ankebut 29/45.

³³ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek Ale’s-Sahîhayn*, 1. Baskı, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990, s. 117

Kur'ân vahyin başından bu zamana kadar insanlara seslenmekte, sahâbe kuşağı tarafından, pratik yaşamın gerçekliğinden arıtılmış bir şekilde tek başına bir şey olmamakta, tam tersine dünyanın ve yaşamın içerisinde fiilî yaşam deneyimine yönelik konuşan, yaşamın ve dünyanın önemli manasını ve asıl amacını açığa vurmaya çalışan bir sesleniş şeklinde anlaşılmıştır. Bu açıdan sahâbîler Kur'ân seslendirmesini dinledikleri zaman anlamını her zaman bu dünyayı anlarken özümsemişlerdir. Dolayısıyla, sahâbîler Kur'ân'ı anladıkları zaman, bu dünya düzeninde nelerin yaşandığını ve diğer dünyada ne olup biteceğini başka bir gözle algılamaya başlamışlardır.

Hz. Peygamber ve sahâbesi açısından Kur'ân'ın anlamı, bu dünyayla Kur'ân metni arasındaki bir bağlantıdır. Başka bir ifadeyle, Kur'ân-ı Kerîm'in mesajı, sahâbe açısından yalnızca bu dünyaya bakılarak ya da Kur'ân metni ile algılanabilecek bir şey değildir. Kur'ân, vaat şeklinde anlamını açığa çıkaran benzer zamanda vaatlerle birlikte seslendiği insanların dönüşmesine, mevcut durumundan farklı biri olmalarına, geleceğini şu andan düşünmesine fırsat sunan, böylece kendisini dönüştürebileceği açık alanı gösteren bir söz veya kelimedir.³⁴

Sahâbe Kur'ân'ı kendilerine ilişkin bir ilâhî hitap şeklinde algılayarak açık metin şeklinde yorumlamamıştır. Kur'ân, anlatmak istediği şeyleri tümüyle aktarmamakta; tam tersine bir yönü ile aktarmakta veya diğer bir ortamda başlamış olan bir anlatımı sürdürüp tamamlar niteliktedir. Çünkü birtakım noktalar diğer bir yol ile anlatılmıştır. Özellikle de Kur'ân'ın sorunlar ve kıssalarla alakalı pasajları açık metin şeklindedir. Buna benzer pasajlarda anlatılmış olanlar daha öncesi farklı bir Sûre kapsamında ya da benzer Sûrede önceki bölümlerinde başlayan bir anlatımın devamı, bir başka ifadeyle tamamlayıcısı konumundadır.³⁵

İmam el-Mâtürîdî (ö. 333/944) Kur'ân'ı yorumlama ve açıklama hususunda sahâbeyle sonraki müslüman kuşaklar arasında yer alan farkın belirlenmesi amacıyla, “tefsîr sahâbenin işidir; te'vil ise Kur'ân araştırmacılarına (fukahâ) özgü bir faaliyettir” biçiminde bir görüş aktarmıştır. Daha sonra “Allah bu âyette şunu kastetti” biçiminde

³⁴ Burhanettin Tatar, *Din, İlim ve Sanatta Hermenötik*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2014, s. 87-88.

³⁵ Vehbi Başer, “Kur'ân'da İnsanın Dünyası: Bir Giriş Denemesi”, *II. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, Ankara, 1996, s. 142-143.

net bir konuşma yapmakla denk bir mana ihtiva ettiğine, nüzul ortamına şahitlik etmeleri nedeniyle sahâbenin Kur’ân ile ilgili beyanlarının bu manada tefsîre karşılık geldiğine dikkat çekmiştir. tefsîr- te’vil ayırımına yönelik bu önemli saptama sahâbe ile ilgili bir genelleme şeklinde değerlendirilebilir. Çünkü Kur’ân tefsîri ile ilgili tüm sahâbîlerin geniş birikime sahip olmadıkları inkâr edilemez. Necmeddîn et-Tûfî’nin (716/1316) tefsîrde uyuşmazlık nedenleriyle alakalı şu tespitler oldukça önem kazanmaktadır:

“Biz biliyoruz ki müfessirler bir kelime veya bir âyet hakkında onlarca farklı görüş belirtmek Sûretiyle ihtilafla düşmüşlerdir. Bu görüşlerin kimi zaman birbirleriyle çelişir ve birbirini çürütür nitelikte olduğu vakidir. tefsîrdeki ihtilafların sebebi şudur: Bazı sahâbîler Hz. Peygamber’den Kur’ân tefsîrine dair bilgiler almış ve bu bilgileri imkânlar nispetinde birbirleriyle paylaşmışlardır. İhtimal ki bazı sahâbîler kısa bir süre içerisinde vefat etmiş, haliyle tefsîr bilgisi kendisiyle birlikte toprağa gitmiştir. Ayrıca sahâbîler Hz. Peygamber’in vefatından sonra çeşitli bölgelere gitmiş ve tefsîrle ilgili bilgilerini tâbilerine nakletmişlerdir. Ancak her sahâbî Kur’ân’ın tefsîrine bütünüyle vakıf değil, kısmî tefsîr bilgisine sahiptir. [Öte yandan,] Hz. Peygamber hayatta iken Kur’ân’ın bütünü hakkında tefsîr birikimine sahip sahâbî sayısı oldukça azdır. Kur’ân tefsîri hakkında kısmî bilgi ve donanım sahibi olan bir sahâbî bilgi birikimini kendi tâbisine aktarmış; ancak bu tâbi muhtemelen tefsîrle ilgili eksikliğini tamamlayacak bir başka sahâbîyle karşılaşmamış veya karşılaşsa bile o sahâbîde fazladan bir bilgiye ulaşmamış, haliyle tefsîr bilgisi kendisine hocalık yapan o tek sahâbîden öğrendikleriyle sınırlı kalmıştır. Bu yüzden, ister istemez tefsîr bilgisini ikmal için kâh kendi içtihadına, kâh dilbilimsel çıkarıma, kâh sünnete, kâh tefsîre konu olan âyetle benzer içerikli başka bir âyete başvurmuştur. Bütün bunların dışında, tefsîr alanında kaynak olarak kullanıma elverişli gördüğü tarih, geçmiş milletlere ait önemli olaylar ve İsrâiliyyât malzemesinden de faydalanmıştır. İşte bu Sûretle tefsîrin alanı alabildiğine genişlemiş ve bu alana çok farklı şeyler girmiştir.”³⁶

Tûfî’nin uyuşmazlık sorunları ile ilgili bu saptamaları çok isabetli olmuştur; ancak genelde sahâbe kuşağının tefsîrde yer alan konumunun başka kuşaklarla

³⁶ Ebü’r-Rebî’ Necmüddîn Süleymân et-Tûfî, *el-İksîr fî İlmi’t-Tefsîr*, nşr. Abdulkâdir Hüseyin, Kahire, ts., s. 36.

kıyaslanması mümkün olmadığı da açıktır. Sahabe nesli ilk muhattap olduğu halde tesfire ihtiyaç duymuştur. Değişen çağ ve şartlarda bizim ihtiyacımızın olduğu aşikârdır. Onların anlaması ve yöntemi bizim için son derece önemlidir.

Özetle, sahâbe Kur'ân-ı Kerîm'i Sünnet'ten ve Hz. Peygamber'den bağımsız bir şekilde algılamamıştır.

1.3.2. Sahâbe Tefsîrine Bakış

Sahâbe tefsîrinin temel olarak dayandığı kaynaklar; Kur'ân'ın kendisi, Hz. Peygamber'den gelen rivâyetlerdir. Bunun yanında âyetleri içtihatları ile ifade etmeleri, âyetleri iniş nedenlerini bilmeleri, âyetlerin nüzulünü bizzat yaşamış olmaları ve Kur'an'ın indiği tarihi tebarüz etmiş olmaları onların tefsîr anlayışını oluşturmuştur.

Kur'ân çeşitli ortamda kendini tefsîr eder niteliktedir.³⁷ Örnek olarak Bakara Sûresi'nde yer alan şu âyet verilebilir;

فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ الْإِمَاتِ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

“Bunun üzerine Âdem rabbinden bazı kelimeler aldı.(bunlarla tövbe etti.) Rabbi de O'nun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul eden ve rAhmedi sınırsız olandır.”³⁸

Sahâbenin Kur'ân-ı Kerîm'i tefsîr etmesindeki bir diğer kaynak, Hz. Peygamber'den gelen rivâyetlerdir. Hadis kitaplarında bulunan tefsîr kısımları da bunu göstermektedir. Bunun ana sebebi, sahâbenin Hz. Peygamber hayatta iken anlamaları konusunda güçlük yaşadıkları âyetleri sormalarıdır. Örneğin;

“İnanıp da imanlarına herhangi bir zulüm karıştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır.”³⁹ âyeti sahâbeye çok fazla gelmesi nedeniyle, “Bizden hangimizin imanına zulüm bulaşmamıştır ki?” şeklinde

³⁷ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *el-İtkân fî Ulumi'l-Kurân*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2004, C. 2, s. 455.

³⁸ Bakara 2/37.

³⁹ En'âm 6/82.

sormuşlardır. Peygamber Efendimiz de şu şekilde buyurup ilk âyetle yer alan zulmü şirkle tefsîr etmiştir⁴⁰:

“Bu böyle değildir. Siz Lokman’ın ‘Yavrucuğum! Allah’a ortak koşma. Doğrusu şirk büyük bir zulümdür.”⁴¹ Sözüünü işitmediniz mi?”

Sahâbenin tefsîrle ilgili önemli yöntemi de âyetleri iniş nedenleriyle tefsîr etmektir. Vahyin ne tür bir olaydan sonra ya da ne gibi bir nedenle indiğini gözlemlemişlerdir. Bu açıdan genellikle âyeti ifade ederken âyetin inme nedenini belirtmek ile yetinmişlerdir. Örneğin Hz Ali;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ

“Ey İman edenler! Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın”⁴² âyetini iniş nedenini şöyle ifade etmiştir:

“Abdurrahman b. Avf bize bir yemek hazırladı. Bizi davet etti ve bize içki ikram etti. Namaz vakti girince falancayı imamlığa geçirdiler. O da ‘Ey kâfirler! Ben sizin taptıklarınıza tapmam. Biz sizin taptıklarınıza taparız’ şeklinde okudu. Bu sebeple bu âyet nâzil oldu.”⁴³

Sahâbenin tefsîrinin bir diğer yöntemi de âyetleri içtihatları ile ifade etmeleridir. Sahâbelerin geneli Arap diline ve Arap örfüne hâkim kişilerdir. Sahip oldukları bu yönleri ile âyetlerin tefsîrinde içtihat edebilmişlerdir. Bunun için öncelikle Kur’ân’a ve Hz. Peygamber’in sünnetine başvurmuşlardır. Burada bulamadıkları zaman içtihat etmişlerdir. Bu, içtihatları sırasında da genellikle Arap dilinin özelliklerini, inceliklerini kullanmışlardır.

tefsîr ile alakalı olan rivâyetlerin önemli bir bölümünü mevkûf rivâyetler oluşturmaktadır. Rasulullah’tan tüm âyetlerle ilgili aktarılan tefsîr bulunmamaktadır.

⁴⁰ Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Ferrâ’ Beğavî, *Mealimu’t-Tenzîl fî’t-Tefsîr ve’t-Te’vîl*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 2002, C. 2, s. 228; Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kurân*, C. 2, s. 452; Muhammed Abdu’l-Azîm Zürkânî, *Menâhilu’l-İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Marife, Beyrut, 1999, C. 1, s. 429.

⁴¹ Lokman 31/13.

⁴² Nisâ 4/43.

⁴³ Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *es-Sünen*, Dâr-u İhyâ’it-Türâs’il-Arabî, Beyrut, ts. , C. 5, s. 238, h. No: 3026.

Babanzade Ahmed Naim, nukûl-ü İslâmiye kaynaklarının tespitinde, hadis eserleri, Kur'ân-ı Kerîm ve tefsîr kaynaklarını zikreder.⁴⁴

Başlangıçta tefsîr ile alakalı olan bilgiler, rivâyet olması nedeniyle hadis ilmi esasları çerçevesinde aktarılmaktaydı. Fikhî görüşleri aktaran ve hadis rivâyetleri olan sahâbeler benzersiz olduğu gibi, Kur'ân tefsîri ile ilgili tüm sahâbeler de aynı hâlde değildir. tefsîr konusunda en fazla rivâyette bulunan sahâbeler ise⁴⁵; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Übey b. Kâ'b, Zeyd b. Sâbit, Ebû Mûsâ, el-Eş'ârî Abdullah b. Zübeyr (radiyallâhu anhum)'dir. Müfessir sahâbelerden önemli olanları ise⁴⁶; İbn Abbâs, İbn Mes'ûd, Hz. Ali, Übey b. Kâ'b (radiyallâhu anhum)'dir.

Tefsîr ile alakalı kendilerinden az sayıda haber aktarılan sahâbeler ise⁴⁷; Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre, İbn Ömer, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Amr b. Âs, Hz. Âişe (radiyallâhu anhum)'dir.

Kur'ân-ı Kerîm'in önemli bir kısmını oluşturan İbn Ebû Hâtim'in tefsîrinin % 4 oranındaki kısmı Hz. Peygamber'in sözleri, % 22 oranındaki kısmı sahâbe sözüne dayanmaktadır. Bununla birlikte tefsîrin tüm rivâyetlerinin % 18. 5 oranındaki kısmı İbn Abbâs (radiyallâhu anh)'ındır. Tüm sahâbelerin tefsîrine bakıldığı zaman da, mevcut eserde yer alan sahâbe tefsîrinin % 80 oranındaki kısmı İbn Abbâs (radiyallâhu anh)'a dayandığı görülmektedir.⁴⁸ Fakat İbn Abbâs (radiyallâhu anh) tefsîri bütünüyle kendisinin olmamakla beraber belirli bir bölümü başka sahâbelere dayandığı da görülmektedir. İbn Abbâs (radiyallâhu anh) ilmi üç otoriteden gelmektedir. Bunlar⁴⁹; Hz. Ömer, Hz. Ali, Übey b. Kâ'b (radiyallâhu anhum)'tır. Bu bilgiler ışığında Tefsîr ile ilgili kendilerinden mevkûf rivâyet aktarılan sahâbelerin sayısının kısıtlı olduğu görülmektedir.

⁴⁴ Ahmed Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdî-i Sarih Tercümesi (Mukaddime)*, 7. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, 1999, s. 97.

⁴⁵ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, C. 1, s. 63.

⁴⁶ Nevzat Aşık, *Sahabe ve Hadis Rivayeti*, Akyol Neşriyat ve Matbaacılık, İzmir, 1981, ss. 53-54.

⁴⁷ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, C. 1, s. 63.

⁴⁸ M. Akif Koç, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*, Kitâbiyât, Ankara, 2003, ss. 116-117, 158, 159

⁴⁹ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Me'ârif, Beyrut, ts., C. 8, ss. 298-299; İsmail Cerrahoğlu, *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968, s. 98.

İKİNCİ BÖLÜM

MEVKÛF HADİS'İN DİNDEKİ DEĞERİ VE SAHÂBE'NİN TEFSİRİ

2.1. Sahâbe ve Hadis Kavramı

Hadis rivâyetini ve hadisin önemini sahâbeye özendiren belirli unsurlar yer almaktadır. Bu unsurlar;

- Kur'ân-ı Kerîm,
- Hz. Peygamber'in sözleri.

Kur'ân'da Resûlullah'ın dinde bulunan mevcut konumu ile ilgili âyetler sahâbenin hadislerin değerinin anlaşılmasında yeterli olmuştur. Allah Teâlâ bununla ilgili olarak şu şekilde buyurmuştur:

* *“Allah’a ve Peygamber’e itaat ediniz ki rAhmed olunasz.”*⁵⁰,

* *“Peygamber'e itâat eden Allah'a itâat etmiş sayılır.”*⁵¹,

* *“Peygamber'in verdiğiğini alın ve yasakladığından da sakının”*⁵²,

* *“Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için işleri konusunda tercihte bulunma seçenekleri yoktur. Allah'a ve Resûlüne karşı gelen, şüphesiz ki apaçık bir şekilde sapmıştır.”*⁵³,

* *“Yemin olsun ki, Rasulullah'ta sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnek vardır”*⁵⁴,

* *“Peygamber kendi hevesinden konuşmaz. (o her ne söylemişse) onun bildirdikleri vahiy edilenden başkası değildir.”*⁵⁵

Bu âyetler ile sahâbe, Hz. Peygamber'in her türlü sözünü, yapmış olduğu hareketleri, özetle onunla alakalı olan tüm şeyleri dikkatle takip etmiştir.

⁵⁰ Al-i İmrân 3/132.

⁵¹ Nisâ 4/ 80.

⁵² Haşr 59/7.

⁵³ Ahzâb 33/36.

⁵⁴ Ahzâb 33/21.

⁵⁵ Necm, 53/3.

Müslümanların dini gereksinimlerinin karşılanmasında hadisin önemli bir kaynak olduğu söylenebilir. Dini gereksinimler Hz. Peygamber zamanında bizzat kendisince karşılanmaktaydı.⁵⁶ Ancak Hz. Peygamber vefat ettikten sonra sahâbeler, dinin önemli kaynağı konumunda yer alan hadislerin en iyi biçimde korunabilmesi ve daha sonra gelecek olan kuşaklara aktarılabilmesi için onları yazma ve ezberleme çabası içerisine girmişlerdir. Müslümanların gereksinimlerine cevap veren hadislerin gelecek kuşaklara aktarılması ve korunması önem kazanmıştır.

İlk dönemlerde hadisler Müslümanlar arasında sorunsuz bir biçimde aktarılsa da, zaman içinde hadislerin nakledilmesinde gerçekleştirilmiş olan hatalar hadislerin sahâbelerce çeşitli anlamlar yüklenmesinden ötürü sahâbe, hadis rivâyetiyle ilgili daha titiz davranış göstermiştir. İbn Kuteybe tarafından aktarıldığına göre, Ebû Ubeyde, Ebû Bekir, Abbâs b. Abdilmuttalib ve Zübeyr vb. sahâbiler, Rasulullah’la yakınlıklarına ve uzun vadeli birlikte yer almalarına rağmen az sayıda hadis rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Saîd b. Zeyd b. Nufeyl b. Amr vb. birtakım sahâbeler rivâyet etmemişlerdir.⁵⁷

Sahâbe, Hz. Peygamber’in fiillerini birtakım rivâyetlerde “*sünnet şöyledir, şu sünnettendir, şöyle yapmak sünnettir, sünnete uygun davrandın...*” şeklinde aktarmakta ve fiilî direkt olarak Hz. Peygamber’e nispet etmemektedir. Buna örnek olarak Hz. Ali’nin şu sözü verilebilir;

*“Eli namazda göbeğin altına koymak sünnettendir.”*⁵⁸

Hz. Peygamber’in fiillerinin ve sözlerinin sahâbe tarafından “*hüküm verdi, emretti, nehyetti, haram kıldı, mübah kıldı...*” vb. sözlerle naklinin çeşitli nedenleri yer almaktadır. Bir kişi herhangi bir soru sorduğu zaman, sahâbe onun anlamıyla fetvada bulunabilir. Bir kişiyle tartışmada bulunurken hadisin anlamıyla ihticâcda bulunabilir ve “*Rasulullah şöyle hükmetti, şunu emretti, bunu mübah saydı, şundan nehyetti, şunu haram kıldı ...*” vb. sözleri kullanabilir.⁵⁹

⁵⁶ Mehmet Emin Çiftçi, “Sahabenin Hadis Rivayeti ve Sahih Hadis Algısı”, *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 2019, C. 3, S. 1, s. 43.

⁵⁷ Çiftçi, “Sahabenin Hadis Rivayeti ve Sahih Hadis Algısı”, s. 45.

⁵⁸ Ebû Dâvûd, Salat, 117.

⁵⁹ İbn Hazm, el-İhkâm, I, 220.

Gazzâlî tarafından sahâbelerin hadisi aktarırken kullanmış oldukları lafızları şu şekilde ayırmıştır⁶⁰:

- “*Rasulullah (sallallahu aleyhi vesellem) bana tahdis etti, haber verdi, dedi.*”
- “*Rasulullah (sallallahu aleyhi vesellem) dedi ki.*”
- “*Rasulullah (sallallahu aleyhi vesellem) şunu emretti veya şunu nehyetti.*”
- “*Şu bize emredildi, bu bize nehyedildi.*”
- “*Şöyle yaparlar.*”

Bazı durumlarda bir hadis birden çok sahâbe tarafından rivâyet edilse de, önemli derecede hadisler yalnızca tek bir sahâbeden aktarıldığı bilinmektedir. Bu durumda etkili olan durumlar da şu şekilde sıralanabilir:

- Sahabilerin çeşitli oranlarda hadis birikimlerinin mevcut olması,⁶¹
- Sahabiler arasında bazılarının ihtiyaten az rivâyetle bulunması,⁶²
- Sahabinin hadisi unutmuş olması,
- Bazı durumda sahâbenin hadisin tek muhâtabı olması,
- Sahabi tarafından mevcut hadise özel ilgisinin olması,
- Benzer konuda farklı sahâbelerden gelen hadislerden sadece birinin senedinin âli olması.

2.2. Mevkûf Hadis Nedir?

Hadis terimi, ilk Arapça sözlük olan Kitâbü'l-Ayn'da⁶³ h-d-s (ح-د-س) kökünden türemiş olan kelimelerle ilgili verilmiş olan bilgiler dört anlam grubunda toplanabilir; nakil, konuşma, söz ve anlatma, hadise ve olay, ortaya çıkarma, var etme ve yaratma, yeni. İslâm öncesi edebiyatında ise genellikle “söz, söylenti, laf etmek, dedikodu,

⁶⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstaşfâ min 'İlmi'l-Uşûl*, 1. Baskı, Bulak, 1322, C. 1, ss. 129-131.

⁶¹ Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara, 1997, s. 97-98.

⁶² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, C. 9, s. 399; Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*, y.y., Beyrut, 1999, s. 90-91.

⁶³ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, Thk. Abdülhamid Hendâvî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye Beyrut, 1424/2003, C. 1, s. 292-293

münakaşa’’ gibi anlamlarla kullanılmıştır.⁶⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de h-d-s teriminden türemiş olan terimler 36 âyette bulunmaktadır. Mevcut âyetlerde yer alan anlamlar da dört grupta toplanabilir bunlar; konuşma, anlatma, söz söyleme, aktarma, duygu ve düşüncelerin ifade edilmesi, haber, hadise ve olay, bir şeyi meydana getirmek, muhdes.⁶⁵

Geniş anlamı ile hadis kavramını “*Hz. Peygambere, sahâbe ve tabiîlere nispet edilen her türlü söz, fiil ve takrir (onay) ve vasıfları içeren rivâyet*” şeklinde tanımlanabilir.⁶⁶ Kur’ân’da ‘*ahsenü’l-hadîs: Sözlerin en güzeli*’ şeklinde niteleyen çeşitli rivâyet sahâbelere ya da Hz. Peygamber’e atfedilmektedir.⁶⁷ Muhaddisler tarafından yapılan tanım doğrultusunda hadis kavramının; hılkî, takrîrî, fiilî, sözlü, halkî vb. türleri yer almaktadır. Bunlar da Tablo 1.’de örnekler ile gösterilmiştir.

Hadisler çeşitli yönlerden detaylı incelenmiş ve hadis literatürüne birçok çeşit hadis geçmiştir. Kaynağı bakımından incelendiğinde ise kutsî, Merfû, mevkûf ve maktu olmak üzere dört kısma ayrılmıştır. Bizim konumuz mevkûf rivâyetler olduğu için mevkûf rivâyetler ile ilgili bilgi vermeye devam edeceğiz.

Mevkûf kavramı “vakf” kökünden türemiş ve durmuş, durdurulmuş anlamlarına gelmektedir.⁶⁸ Konuşma ya da okuma esnasında harf veya kelime üzerinde durma, Allah rızası için bir malın vakfedilmesi anlamlarına gelmektedir.⁶⁹ Mevkûf hadisin tanımı ise şu şekilde yapılmıştır:

“*Sahâbî’ye izafe edilen edilen söz, fiil, takrirdir.*”⁷⁰

Hz. Peygamber’in hadislerinin geleceğin kuşaklarına ulaştırılması hususunda aracı olan ve Ashab, Tâbiûn ve Etbau’t-Tâbi ismi verilen İslâm’ın ilk üç kuşağının eylemleri ve sözleri, İslâm âlimleri tarafından incelemeye alınmış, eylemleri ve sözleri başka insanlara göre ayrı irdelenmiştir. Hadis dergileri ele alındığında, metinler arasında

⁶⁴ Ali Kuzudişli, “Hadis Terimi Hakkında”, Araştırma Notları, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, 2013, s.155-170.

⁶⁵ Kuzudişli, “*Hadis Terimi Hakkında*”, s.155-170.

⁶⁶ Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, 4. Baskı, Ankara, Otto Yayınları, 2015, s.15

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmam Ahmed*, C 22, s. 320.

⁶⁸ Abdullah Aydın, “Mevkûf”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2004, C. 29, s. 437.

⁶⁹ Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisanu’l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, ts. , C. 9, s. 359.

⁷⁰ Tahhân, *Teysîru Mustalahi’l-Hadîs*, s.162.

ilk iki kuşağın fillerinin ve sözlerinin bulunduğu görülmektedir. Bu filler ve sözler için “Hadis” kavramının önüne “Mevkûf” kavramı getirilerek ayrı bir değer hükümlerini açıklayan tabirlerin kullanımı söz konusu olmuştur.⁷¹

İsnadın Hz. Peygamber’e erişmeyip, sahâbede durmasından ötürü sahâbenin filleri ve sözleri *mevkûf* olarak adlandırılmıştır.⁷² Sahâbeden mevkûf isnad ile rivâyet edilmiş olan birtakım haberlerin, Hz. Peygamber’in filleri, takrirleri ve sözlerinden bahsedeceği bir gerçektir. Gerçekten, sahâbenin ‘*şu şekilde yapardık*’ ya da Hz. Peygamber zamanında ‘*şu şekilde derdik*’ şeklinde söz etmesi, bu fillerin ya da sözlerin Hz. Peygamber zamanına yakıştırmasıyla merfû değerine ehil olduğunu gösterir. Ancak bu şekilde bir yakıştırma yapılmamışsa veya fiillerin ya da sözlerin merfû olduğu hususunda işaret eden bir ipucu yer almıyorsa, mevcut haberin mevkûf şeklinde söz edilmesi mümkün olmaktadır.⁷³

Sahâbenin filleri ve sözlerinin mevkûf şeklinde söz edilmesine yönelik çeşitli yaklaşımlar da yer almıştır. Bu yaklaşımlardan birisi de şu şekildedir:

*“Esasen Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirleri nasıl “merfû” sıfatı ile ifade edilmek istenmişse; ahabın söz ve fiilleri de “mevkûf” sıfatı ile ifadelendirilmek istenmiştir. Bu sıfat da, merfû’da olduğu gibi, senedin değil, sözün sıfatıdır.”*⁷⁴

Horasan âlimlerince mevkûf “eser” şeklinde adlandırılmıştır.⁷⁵ İbn Hacer tarafından “Nuhbetü’l-Fiker” isimli eserde mevkûf’un “eser” olarak söz edildiğine ilişkin işaretlere rastlamak mümkündür.⁷⁶ en-Nevevî’nin de muhaddisler tarafından mevkûf rivâyetlerin “eser” şeklinde adlandırıldığı ifade etmektedir.⁷⁷ Horasanlı fakihlerce hadis kavramı merfû açısından, eser kavramını da mevkûf haberler ve sahâbe açısından kullanmışlardır. Beyhakî (ö. 1066) tarafından eserlerinde mevkûf rivâyetlere yönelik ‘‘âsâr’’ kavramı kullanılmıştır. Beyhakî’nin aynı zamanda eserinde bu kavramı

⁷¹ Muhammet Yılmaz, “Mevkûf Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri”, *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İzmir, 1994, s. 3-4.

⁷² İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-Hadis Tercümesi (Arapça Metinle Birlikte)*, çev. İbrahim Kutluay, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2021.s. 41-42.

⁷³ Talat Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, İstanbul, 1992, s. 275.

⁷⁴ Osman Serdar Asar, “el-Buhârî’nin el-Edebü’l-Müfred Adlı Eserinde Yer Alan Mevkûf Hadisler”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Adana, 2009, s.7.

⁷⁵ İbnü’s-Salah, *Ulûmü’l-Hadis*, s. 41; en-Nevevi, *et-Takrib*, s. 27.

⁷⁶ Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları Hakkında Nuhbetü’l-Fiker Şerhi*, s. 78.

⁷⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbni Şeref İbni Mürî en-Nevevî, *İrşâd*, s.76.

kullanmış olması da Horasanlı fakihler tarafından izlenilen yolda yürüdüğüne de göstergesi olmaktadır.⁷⁸

Mevkûf hadisler ve hükmen Merfû mevzusuna gelince Merfû bilindiği üzere Hz. Peygamber' e ait hadislerdir. Peki, nedir bu hükmen Merfû tabiri? Sahabe nesli dinin korunması noktasında oldukça dikkatli olan bir nesildi. Aşere-i mübeşşereyi de içinde bulunduran 60'dan fazla sahâbe tarafından rivâyet edilen ' *kim bana kasden yalan isnad ederse cehennemdeki yerine hazırlansın*'⁷⁹ hadisi onları çok fazla rivaeytte bulunma noktasında durduruyordu. Öyle titiz davranmışlardı ki bazı hadisleri korkularından yanlışlık yapma ihtimallerine karşı Rasûl'e dayandırmadan kendi sözleriymiş gibi aktarmışlardır.

Hal böyle olunca bazı durumlarda özünde Peygamber'e ait olan lafız şeklen sahâbe sözü gibi aktarılmıştır. Bu da görünüşte mevkûf ancak hükmen Merfû hadisleri doğurmuştur. Sahabenin geleceğe ait haberleri, gaybi konulardaki rivâyetleri, insan aklı ile bilinemeyecek, içtihat de mümkün olmayan konuları, bazı tefsîr beyanlarını ya da ibadetleri düzenlemeyi içeren hadsileri kendiliğinden bilemeyecekleri için bu tür hadisler İsrâiliyat kaynaklı olmamak şartıyla hükmen Merfû kabul edilmiştir. Çünkü bu türden bilgileri bir başkasından öğrenmeden aktaramazlar. Burada öğrenecekleri tek kaynak da Hz. Peygamber olunca bu konularda haber veren rivâyetler hükmen Merfû kabul edilmiştir. Örneğin; Hz. Ali'nin Küsuf namazını her rekatte ikiden fazla rükû ile kılması kendi içtihadıyla kılması akla uygun gelmemektedir. Ancak bu namazı Hz. Peygamber' den öğrenmiş olacağına hükmedilerek hükmen Merfû kabul edilir.

Nevevi ise 'şununla emrolunduk', 'şundan nehyolunduk', 'bu şekilde davramak sünnettendir' gibi lafızların da hükmen Merfû kabul edildiğini söylemiştir.⁸⁰ Enes (radıyallahu anh)'in Bilal'e 'Ezan lafızlarını ikişer ikişer; ikamet lafızlarını da birer birer söylenmesi emrolundu.'⁸¹ Bu türden örnekleri arttırmak mümkündür ama konumuzu fazla uzatacağı için birkaç örnek vermekle yetineceğiz. Konuyla ilgili daha

⁷⁸ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisü'l-Hasîs Şerhu İhtisâri Ulûmi'l-Hadîs li'l-Hâfiz İbn Kesîr*, Beyrut 1408, s. 76.

⁷⁹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahih*, I/35, Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahih*, I/10, Ebu Davud, *Sünen*, IV /63.

⁸⁰ Nevevî, *et-Takrîb ve't-Teyisîr li Ma'rifeti Süneni'l-Beşîri'n-Nezîr fî Usûli'l-Hadîs* (thk. Muhammed Osman el-Hışt), Beyrut 1405/1985, s.28.

⁸¹ Buhârî, *Ezan*, 1,2; Müslim, *Salat*, 2, 3, 5.

fazla örnek incelemek isteyenler Dr. Muhammet Yılmaz'ın Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde 2001 yılında yayınlanan *Mevkûf Hadisler ve Hükmen Merfû Kavramı* adlı yazısına ulaşabilirler.

Mevkûf hadisler sıhhat açısından birtakım problemlerele karşılaşmıştır. Bunlara da kısaca değinmek gerekirse ilk olarak Mevkûf hadisler zayıf hadis kategorisinde ele alınmıştır.⁸² Çünkü senet sahih hadis şartlarını taşıyamaz. Senedi Hz. Peygamber'e ulaşamaz bu da zayıf hadis özelliğidir. Ancak farklı bir yönden ele almak gerekirse mevkûf hadisler zaten kaynak bakımından sahâbeye ait hadislerdir, ittisal sorunu yoktur. Bu türden rivâyetlere de sahâbeye ait olması nedeniyle de *mevkûf hadis* şeklinde tanımlama yapılmıştır.

Mevkûf hadisler mevkûf hadis muamelesi de yapılmıştır. Sahabeye ait olması sebebiyle nakil esnasında dikkatli davranılmadığı gerekçe gösterilmiştir.⁸³ Ancak mevkûf hadis ile mevkûf hadis arasında hadis ilmiyle ilgilenenler detaylı olarak bilir ki fark vardır. Ebu Hafs Ömer el- Mevsilî (ö. 622/1225) ise mevkûf rivâyetler üzerine yaptığı *Ma'rîfet'l-Vukuf'ale'l-Mevkûf* adlı eserinde mevkûf rivâyetlerin mevkûf olarak değerlendirilmesinin son derece yanlış olduğunu söylemiştir.⁸⁴

Birçok hadis eserlerinde mevkûf hadis bulunmaktadır. Örneğin; Kütüb-i Sitte kitabında çok sayıda mevkûf hadisin yer aldığı görülmektedir. İmam Malik *Muvatta* kitabında, fıkıhın tüm sorunlarını imkân kapsamında mevkûf hadisler ile ifade etmeye çalışmıştır.⁸⁵ Ebû Bekr el-Ebherî tarafından ifade edildiği üzere *Muvatta* eserinde 613 mevkûf yer aldığı bilinmektedir.

Mevkûf hadislerin oldukça fazla olduğu diğer eserlerde şu şekilde sıralanabilir;

- İbn Ebî Şeybe ve Abdurrezzak b. Hemmam – “*el-Musannef*”,

⁸² Cemâleddin el-Kâsimî, *Kavâidü't-Tahdîs min Fünûni Mustalahi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1399, s. 130.

⁸³ Ali Yardım, *Hadis I*, Damla Yayınları, İstanbul, 2000, s. 40.

⁸⁴ Yardım, *Hadis I*, s. 41.

⁸⁵ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, C. 1, s. 160.

- İbn Hacer-“*el-Vukûf ‘alâ mâ fî Sahîh-i Müslim mine’l-Mevkûf*” eserinde Müslim’in eserinde 192 mevkûf rivâyete yer verildiğinden söz edilmiştir.⁸⁶

- Buhârî – “*el-Edebü’l-Müfred*” isimli eserinde Ali Yardım tarafından 383 mevkûf hadis yer aldığı ifade edilmektedir.⁸⁷

- Buhârî- “*el-Edebü’l-Müfred*” isimli eserinde 383 mevkûf ve maktû hadislerin yer aldığı bilinmektedir.⁸⁸

⁸⁶ İbn Hacer, *el-Vukûf ‘alâ mâ fî Sahîhi Müslim mine’l-Mevkûf*, s. 17-18

⁸⁷ Yardım, *Hadis I*, s. 41.

⁸⁸ Rabia Uysal, “*Buhârî’nin “el-Edebü’l-Müfred”teki Metodu*”, *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İzmir, 2001, s. 43-48.

Tablo 1. Hadis Kavramının Türlerine Göre Örnekler⁸⁹

Kavlî		<i>“Allah, ancak samimiyetle sadece kendisi için ve rızası gözetilerek yapılan ameli kabul eder.” (Nesâî, Cihâd, 24.)</i>
Fiilî Hadis		Hiz. AîŖe Ŗöyle buyurmuŖtur: <i>“Rasulullah öylesine oruç tutardı ki, biz artık oruçsuz gün geçirmez derdik. Bir kere orucu bıraktı mı biz, artık daha oruca niyet etmez derdik”</i> (Buhârî, Savm, 52, 53; Muvatta, Sıyâm, 56.)
Takrîrî	Sarih	Yılanın zehirlediği bir kabile reisini Fatiha Sûresi’ni okuyarak tedavi eden ve bunun karŖılıđında bir miktar ko- yun alan sahâbenin, bu koyunların yenilip yenilemeye- ceği hususunu Rasulullah’a sorması, Hiz. Peygamber’in de: <i>“Fatiha’nın Ŗıfa vereceğini nereden biliyordun? İyi etmiŖsin. Koyunları bölüŖün, bir pay da bana ayırın”</i> bu- yurması. (Buhârî, Tıbb, 33, 39; Müslim, Selâm, 66.)
	Zımnî	Hendek harbi sırasında Beni Kureyza üzerine giderken aŖhabın bir kısmının ikindi namazını yolda kılması, bir kısmının da Hiz. Peygamber'in <i>“Beni Kureyza yurduna varmadan kılmayın”</i> emrine uyarak vakit geçmesine rağmen namazı kılmamıŖ olması durumu karŖısında Resulullah’ın sükût buyurarak her iki grubun hareketini de zımnem tasdik ve tasvib etmesi (Buhârî, Havf, 5;)
Hulkî		<i>“Rasulullah insanların en cömerdi idi. O, Ramazan’da daha çok cömertti”</i> (Buhârî, Bed’ul-vahy, 5; Müslim, Fedail, 50)

⁸⁹ Muhittin Düzenli, *Hadis Usûlü Ders Notları*, 2022.
https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/mduzenli/126448/hadis_usulu_2022_ders_notlari.pdf(e.t. 26.12.2022)

2.3. Mevkûf Hadis'in Dindeki Değeri

Sahabe Hz. Peygamber'in vefatından önce de sonra da Kur'ân ve sünnetin korunması ve gelecek nesillere doğru aktarılması hususunda insanüstü bir gayret göstermiştir. Onlara nispet edilen mevkûf rivâyetler de, İslami İlimlerin her biri için gerekli şartları taşıdığında bilgi kaynağı olmuştur. Çünkü sahâbe nesli vahyin nüzuluna birebir şahit olmuş ve Hz. Peygamber ile aynı çağda yaşamıştır. Onlardan gelen rivâyetler aracısız, kuşak farkı olmadan aktarılmıştır. Bu nesil âyetlerde ve hadislerde övülmüştür. Mesela;

*Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz (topluluksunuz): İyiliği emreder (öğütler), kötülükten engeller (sakındırır) ve Allah'a inan(ıp güvenir)siniz.*⁹⁰

Bir başka âyette de sahâbe nesline tabi olmak, Kitap ve sünnete uymaları bakımından onlara uymak övülmüştür;

*(Müslüman olmada) öne geçen ilk muhacirler ve ensar ile onlara güzellikle uyanlar var ya, Allah kendilerinden razı, onlar da O'ndan memnun olmuşlardır. (Allah) onlara, içinde ebedî kalacakları, alt taraflarında ırmaklar akan cennetler hazırlamış (olacak)tır. İşte bu, büyük kurtuluştur.*⁹¹

İslam âlimleri bu âyetleri delil göstererek sahâbenin icma ettikleri konularda onları tabi olmayı vacip olarak kabul etmişlerdir.

Hadislerde de bu altın nesil övülmüştür.

*'Benim ve benden sonraki raşid halifelerin sünnetine sarılınız'*⁹² Ve *'Benden sonra şu iki kişiye; Ebu Bekir ve Ömer'e uyunuz'*.⁹³

Sahabe neslinin kendisi kıymetlidir. Kendisi kıymetli olan neslin elbette amelleri ve sözleri de kıymetli olacaktır. Çünkü onlar Salim b. Abdillâh'ın da dediği gibi Hz. Peygamberin dışında başka bir şeye uymazlar.⁹⁴

⁹⁰ Al-i İmran, 3/100.

⁹¹ Tevbe, 9/100.

⁹² Tirmizi, İlim,44. ; Ebu Davud, Sünne, 13-14.

⁹³ Tirmizi, Menakıb, 16,37; İbn Mace, Mukaddime, 11.

⁹⁴ Buhârî, el-Camiu's-Sahih, III/174-175.

Mevkûf hadise önem kazandıran Merfû hadisle olan yakın ilişkisidir. Mevkûf rivâyetler sünnetin ilk te'villeri olma özelliği taşımaktadır.⁹⁵ Ayrıca bu söz, fiil ve takrirler hükmen Merfû olarak da vasıflanabilmektedir. Bu da mevkûf hadisteki bilgi değerini göz ardı edemeyeceğimize bir delildir.

Sahabeden gelen rivâyetleri Hadis İlmi '*mevkûf*' adı verirken fıkıhçılar '*sahâbe kavli*, *sahâbe rey'i*, *sahâbe içtihadı*, *sahâbe fetvaları*' kavramlarını kullanmışlardır. Bu türden rivâyetler ilk dönemlerden itibaren fıkıh kitaplarında delil olarak yer almıştır. İslam hukukçuları vahyin şahidi olan bu nesslin kavillerini diğer tüm Müslümanlardan üstün tutmuşlardır. Fıkıh âlimlerinin mevkûf rivâyetin delil olması yönünden görüşleri şu üç maddede özetlenebilir:

- 1- Hükmen Merfû olan sahâbe sözleri ile amel hususunda bütün alimer icma etmişlerdir.
- 2- Hakkında icma bulunan sahâbe sözlerinin hücceti konusunda da icma etmişlerdir.
- 3- Bir sahâbenin söylediği rivâyetin diğer sahâbeleri bağlamayacağı hususunda da müttefik olmuşlardır.

Fakihler mevkûf rivâyetler için Hz. Peygamber'den aktarılanlara *haber*, sahâbeden rivâyet edilene *eser* demişlerdir.⁹⁶ Mezhep imamları da sahâbe fetva ve içtihatlerini kendi şartlarını taşımaları durumunda eserlerine delil olarak almışlardır.

Hanefi mezhebi kurucusu Ebu Hanife (150/767) sahâbe kavilleri ile ilgili şöyle söylemiştir: '*Eğer bir hükmü Allah'ın kitabında bulamazsam Rasûlullah'ın hadislerine başvururum. Onda da bulamazsam sahâbelerin sözleriyle amel ederim. (Aralarında ihtilaf varsa) dilediğim kişinin re'yini alırım, dilediğim kimsenin sözünü bırakırım*'⁹⁷ Kur'ân ve sünnetten sonra sahâbe kavlini vermiş olması sahâbe kavlinin kıymetini gösterir. Hanefi usulcûleri sahâbenin icma ettiği ve had cezalarını içeren hükümleri, namaz rekatleri sayısı gibi, oruç gibi ibadet düzenleyen re'y ile bilinemeyecek

⁹⁵ Fahri Hoşab, "Muvatta'da Mevkûf Hadis ve Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2020, S. 36, s.114.

⁹⁶ Irakî, *et-Takyîd vel-İzâh*, Nşr. Abdurrahman Muhammed Osman, Kâhire, 1969, s.67.

⁹⁷ Zehebi, *Menakıb*, 20-21.

konulardaki sahâbe kavliyle amel etmeyi vacip, re'y ile bilinebilecek konulardaki sahâbe kavliyle ameli caiz görmüşlerdir.⁹⁸

İmam Şafii de Kitap ve sünnetten sonra kaynak olarak sahâbe ittifaklarına başvurduklarını, onların ittifak etmediği durumlarda ise yine sahâbe sözlerinden Kur'ân ve sünnete uygun olanı tercih ettiklerini,⁹⁹ onda da sonuç alamazlarsa Hulefa-i Raşidin'in uygulamalarına başvurduklarını söylemiştir. Ahmed bin Hanbel de (241/855) sahâbe sözüyle amel edip hüküm vermiştir. Yine aynı şekilde İmam Malik de (179/795) Muvvatta'nda 600 müsned hadise karşı 613 sahâbe sözü almıştır. sahbae fetvalarına verdiği önemi bizlere göstermiştir.¹⁰⁰ Hatta Merfû, mevkûf ve maktû' 1720 rivâyet varken bunlardan 613 tanesi mevkûftur. Eser hacminin üçte birini mevkûfa dayandırmıştır. Bu da müellifin sahâbe beyanına verdiği kıymeti göstermektedir.¹⁰¹ *Muvattâ'*da geçen mevkûf rivâyetlere bakarsak mesela;

Sıyâm bölümünde '*Şafaktan Önce Oruca Niyetlenmek*' bâbına Abdullah b. Ömer'in '*Şafaktan önce kalkıp oruca niyetlenmeyen o günkü orucu oruç değildir.*' ve peşinden Hz. Aîşe ve Hz. Hafsa' nın (v. 45/ 665) aynı hükümdeki mevkûf beyanlarını vermiştir.¹⁰²

Hac bölümünde ise 'Temettu Haccı' bâbında '*Ömer bin Hattab temettü haccını yasakladı.*' rivâyeti yer almıştır.¹⁰³ Müellif bu gibi birçok yerde mevkûf rivâyetlere yer vermiş ve hükümlerinin de bu rivâyetler üzerine dayandırmıştır.

Yine '*Talak*' bölümünde '*Hür Kişinin Zihârı*' bâbında, karısına '*Seninle evlenirsem sırtın bana anamın sırtı gibidir*' diyen bir adam için Hz. Ömer'in, '*Evlenirsen zihar kefareti verinceye kadar karına yaklaşma!*' diye emrettiği hadisi zikrederek bu hadisle amel etmiştir.¹⁰⁴ Görüldüğü gibi sahâbenin kavli üzerine hüküm bina etmiştir.

⁹⁸ Recep Çetintaş, "Hanefî Mezhebinde Sahâbe Kavlinin Hüccet Değeri" , *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/2, C. 26, S. 32, ss. 607-641.

⁹⁹ Şafii, *er-Risale*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire 1359/1940 s. 597-598.

¹⁰⁰ Ali, Toksarı, "Hadis İlmi Açısından Sahabi Kavli ve Değeri". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1985, C. 3, S. 2, s. 354.

¹⁰¹ Hoşab, "Muvatta'da Mevkûf Hadis ve Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi", s.107.

¹⁰² Muvatta, Sıyam, 5.

¹⁰³ Muvatta, Hac, 60.

¹⁰⁴ Muvatta, Talak, 20.

tefsîr ilmine gelince de âyetlerin iniş sebebini içeren rivâyetler ve tefsîr rivâyetleri bazı âlimler hariç hükmen Merfû olarak kabul edilmiştir. Çünkü sahâbenin tefsîrin inceliklerini Hz. Peygamber'den öğrendiği bir gerçektir. İbn Teymiyye (ö.728/1328) âyetlerin nüzül sebeplerini içeren sahâbe tefsîrlerinin hükmen Merfû olduğuna bütün muhaddisler ittifak etmişlerdir demiştir. İbn Salah (ö.643/1245) Suyuti (ö.911/1505), İbn Hacer (ö.852/1449) bu tür haberleri mevkûf olarak değerlendirmişlerdir.¹⁰⁵

Elbette sahâbe nesli de insandı ve peygamber gibi an be an vahiy kontrolünde değillerdi, onların da hata yaptıkları, yanıldıkları yerler olmuştu. Bu nedenle sahâbe kavlini hüccet kabul etmeyenler de olmuştur. Bunların başında da Şevkânî (1250/1834) gelmektedir. Ona göre insanları Kur'ân ve sünnet dışında bağlayan bir delil yoktur. Hatta kabul edenler İslama muhalif bir şey katmış olurlar demiştir.¹⁰⁶

Bu görüşe de şu şekilde cevap verilebilir ki akl-ı selim hiçbir Müslüman sahâbe kavlini Peygamber sözlerinin önüne geçirmemiştir. Sahabe kavline verilen hürmet Kur'ân ve sünneti yok saymış değil aksine Kur'ân ve sünnetin açıklayıcısıdır. Bu nesil Kur'ân ve sünnetin hem kendi dönemlerinde hem de sonraki dönemlerde koruyucusu ve taşıyıcısı olmuşlardır. Onlar direk İslam'ın doğuşuna şahit olmuşlar, vahyi canlı olarak yaşamışlar ve hidâyet ve inceliklerine tüm nesillerden daha çok hâkim olmuşlardır. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki sahâbelerden gelen rivâyetlerin o ya da bu sebeple göz ardı edilmesi, görmezden gelinmesi gerek İslami ilimler için gerek onları örnek alan bir Müslüman yaşantısı için doldurulması pek de mümkün olmayan boşluğa neden olacaktır.

2.4. Hadis İlminde Mevkûf Rivâyetlerin Önemi

Hadis ilminin temel hedefi, sahih rivâyetler ile sahih olmayan rivâyetleri, Hz. Peygamber ve sözleri ile ona yapılan yakıştırmaları ayırmaktır. Başka bir ifadeyle, doğru ve güvenilir olan rivâyetlerin doğru bir şekilde uygulamaya hazır duruma getirilmesidir. Hadise bağlı olan tüm ilimler ortak bir şekilde bu hedefe yönelik

¹⁰⁵ Toksarı, "Hadis İlmi Açısından Sahabi Kavli ve Değeri", s. 347.

¹⁰⁶ Muhammed b. Ali Şevkânî, *İrşâdü'l-Fuḥûl*, nşr. Ebû Mus'ab Muhammed Sa'd el-Bedrî, Beyrut 1412/1992 s.214.

hizmetler gerçekleştirirler.¹⁰⁷ Hadis âlimleri tarafından hadis ilminin tek amacı, dünya ve ahiret saadetine kazanılması şeklinde tespit edilmiştir.

Hiz. Peygamber ile ilgili rivâyetler hadis ilminde değerlendirilerek hükümler çıkarılıp İslami ilimlerin verilerine başvurulmaktadır.¹⁰⁸

Hadis ilminde mevkûf kavramı, eser, sünnet, hadis ve haber sözcüklerine dayanmaktadır. İlk zamanlardan bu yana Hiz. Peygamber ile birlikte tabî ve sahâbeyi de bu terimlerin içeriklerine katanlar yer almaktadır. Sonraki dönemlerde de aktarılan hadisin kaynağının açıklanması doğrultusunda, sahâbe ile ilgili olanlar mevkûf sıfatı hadis kavramının önüne eklenmiştir. İslam'ın ilk kuşakları arasında yer alan sahâbeye daha farklı bir önem verilmiş ve filleri ile sözleri dikkate alınmıştır. Sahâbenin fiillerinin ve sözlerinin Hiz. Peygamber'e dayanması açısından sünnet olarak kabul edilmekte ve birtakım müsteşrikler bütünüyle sahâbeyi temel alınarak onların sünnetinin Rasulullah'a nispet edildiği ile ilgili iddiada bulunmuşlardır.¹⁰⁹

Mevkûf haberler, hadislerin sayısının artış göstermesinde temel faktörlerden biridir. İlk tasniflenen eserler benzer oranda mevkûf rivâyetler içermektedir. Aynı zamanda tüm hadis kaynakları çeşitli sayılarda mevkûf haberlere yer vermişlerdir. Fakat bu durum yalnızca temel hadis kaynakları açısından geçerli bir durum olmaktadır.

Mevkûf rivâyetler genel itibariyle şu şekilde sınıflandırılabilir; sahâbenin fiilleri ve sözleri, sahâbenin farklı sahâbeler tarafından aktardığı mevkûf rivâyetler, sahâbenin tâbiinden rivâyetleri, eski milletlerle ilgili olan mevkûf rivâyetler, sahâbenin şiirleri, sahâbenin müslüman olmayanlardan aktardığı rivâyetler, sahâbenin kazaları ve fetvaları.

Hiz. Peygamber'in ashabı ile alakalı olan tavsiyeleri, sahâbenin faziletiyle ilgili olan âyetler, sahâbelerin Rasulullah'a ilişkin hadisleri gelecek nesillere aktaran kişi olmaları, vahye tanıklık etmeleri, sünnetin amacını tam anlamıyla bilmeleri ve sahâbenin uygulamalarının ve sözlerinin merfû hadislerin hakikatinin anlaşılmasında katkı sunması açısından, sahâbenin mevkûf rivâyetleri de hadislerin tedvînine eklenmiştir. Elbette Kur'ân'ın anlaşılması sadece Peygamber'le kabil ise, Allah'ın vahyinin hakikatli bir biçimde anlaşılması da elbette ki O'nun ashabı aracılığıyla

¹⁰⁷ Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009, s. 22-23.

¹⁰⁸ Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, s. 31.

¹⁰⁹ Asar, "el-Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred Adlı Eserinde Yer Alan Mevkûf Hadisler", s. 7.

kabildir. Sahâbe kuşağının zaman içinde dünyadan ayrılmaya başlamaları, bazı sahâbelerin de çeşitli şehirlere dağılmaları neticesinde hadislerin toplanarak kayıt edilmesine yönelik gereksinimin de artmasına neden olmuştur. Böylelikle ilim istekleri açısından gerçekleştirilen seyahatler ve hadislerin yazıya aktarılması zorunluluk durumuna gelmiş, ferdî çabalar ile beraber Ömer b. Abdülazîz (ö. 99/ 717) tarafından devlet eli ile tedvîn faaliyetleri başlatmıştır. Bu hususta Ömer b. Abdülazîz tarafından Medine vâlisi Ebû Bekir b. Hazm’a şöyle bir mektup yazmıştır:

*“Bak, araştır, Rasulullah’ın hadisinden bulduklarını yaz. Ben ilmin yok olmasından ve âlimlerin göçüp gitmesinden korkuyorum. Peygamber’in sözünden başkasını kabul etme. İlmi yayınız, bilmeyenlerin öğrenmeleri için ilim meclisleri oluşturunuz. İlmi gizli bir şey haline getirilmedikçe yok olmaz”*¹¹⁰

Sahâbeden kim tarafından söylendiğine yönelik bildiri yapılmadan tüm sahâbeye ya da bir bölümüne isnad edilerek aktarılan rivâyetler de yer almaktadır. İbn Mes’ûd aktarmaktadır: *“İman edip imanlarına zulüm karıştırmayanlar...”*¹¹¹ âyeti indiği zaman Rasulullah’ın ashabı şu şekilde ifade etti: *“Hangimiz zulüm yapmamıştır?”*. Daha sonra *“Muhakkak ki şirk büyük bir zulümdür”*¹¹² âyeti nâzil oldu. İbn Mes’ûd tarafından aktarılan bu hadiste ifade edilen söz, çeşitli sahâbeye nispette bulunulmuş, ancak bunu sahâbeler arasında kimler tarafından söylediği ile ilgili açıklama yapılmamıştır.

¹¹⁰ Buhârî, İlim, 34. Diğer bir rivayet ise şöyledir: *“Allah Resûlü’nün hadislerini araştır ve yaz. Çünkü ben ilmin yok olmasından ve âlimlerin ölüp gitmesinden korkuyorum. Araştırmanı da Sâdece Resûlullah’ın hadislerine hasret”*; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts., C. 8, s. 480.

¹¹¹ En’âm 6/82.

¹¹² Lokmân 31/13.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜTÜB-İ SİTTE'DE ÂYETLERİN TEFSİRİ BAĞLAMINDA SAHÂBE AÇIKLAMALARI

3.1. Sahâbe Tefsîrinin Önemi

Kur'ân'ı Hz. Peygamber'den sonra en iyi şekilde anlayan ve yorumlayan sahâbe olmuştur.¹¹³ Ayrıca sahâbe, güvenilir ve âdil olarak kabul görmüştür. Kur'ân'ın anlaşılmasında sahâbenin yaşam biçimi önem arz etmektedir. Kur'ân'ın anlaşılmasının Hz. Peygamber olmadan mümkün olmuyor ise, benzer biçimde sahâbe yer almadan da Hz. Peygamber'i anlamak mümkün olmamaktadır.¹¹⁴

Sahâbe vahye ve tenzilin önemli bir kısmına tanık olmuş ve yaptığı tefsîr hükmen Merfû hadis şeklinde kabul gördüğünden, onlardan gelmiş olan sözleri bu şekilde değerlendirilmesi gerekir. Zira sahâbe, Hz. Peygamber'in âyetleri yorumlaması şekline şahitlik yapmıştır. Bu hususta Hz. Ali şu şekilde ifade eder¹¹⁵:

“Bana sorunuz Allah’a yemin ederim ki bana bir şey hakkında soru sorana mutlaka cevap veririm. Allah’ın kitabından bana sorun. Allah’a yemin ederim ki hangi âyetin gece mi, gündüz mü, ovada mı dağda mı indiğini bilirim.”

Bu konuda şundan da bahsedilmelidir ki, Kur'ân-ı Kerîm'in ve Allah'ın isteğinin insan tarafından en doğru şekilde anlaşılması için Hz. Peygamber'den ve sahâbeden gelen rivâyetlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bunu da yaparken şüphesiz rastgele olarak tüm rivâyetleri tartışmasız bir şekilde kabul görmekten ziyade ölçülü davranmak, sağlıklı yöntem geliştirmek için daha mantığa uygun olacaktır. Çünkü tefsîr yöntemi açısından erken dönem tefsîr otoritelerinin rivâyetleri incelerken inancı ve hukuku ilgilendirmeyen konularda titiz bir şekilde davranış sergilemedikleri görülmektedir. Fakat bu yöntembilim hata ya da eksiklik şeklinde nitelendirilmemesi gerekir. Zira erken dönem müfessirlerinin temelde iki tercihi yer almaktaydı:

¹¹³ Cemâleddin el-Kâsîmî, *Kur'ân'ı Anlamak Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, çev. Sezai Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 23-24.

¹¹⁴ Sabri Çap, “Hz. Peygamber'in Sahabeyi Sonraki Nesillere Model Olarak Hazırlaması”, *Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu*, (Kahramanmaraş: 26-27 Nisan, 2018), s. 326.

¹¹⁵ Zehebî, *et- Tefsîr ve 'l-Müfessirûn*, C. 1, s. 81.

- Rivâyetlerin metin ve isnad problemlerine karşın incelenerek tefsîre dâhil edilmesi,
- Sorunların öne alınması, rivâyetlerin tefsîrde kullanılmamasıdır.¹¹⁶

Geçmişten günümüze ilahi metinlerin yorumlanmasına yönelik esaslar ve usuller belirlenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in tefsîrinde başvurulmuş olan ilk ve önemli kaynak da yine ilahi metnin kendisi olmuştur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, içerisinde anlamı kapalı olan âyetleri kendisi farklı ortamlarda açıklığa kavuşturmaktadır. Şu da ifade edilmelidir ki ilahi metinlerin yorumlanması hususunda diğer önem arz eden bir kaynak da nitekim Hz. Peygamber'in fiileri, sözleri ve takrirleridir. Bilinmelidir ki vahyin niteliklerini en iyi şekilde bilen ve bunu insanlara ulaşmasını sağlayarak bildiri ve beyan eden şahsen odur.

Aynı şekilde ilahi metinlerin yorumlanması hususunda başvurulacak bir diğer önemli kaynak da sahâbedir. Sahâbenin Kur'ân tefsîri konusunda otoriter olması temel olarak; Resûlullâh'ın öğretiminden geçmesi ile birlikte vahyin inmesine şahsen tanıklık etmesi, Arapçanın üslûbüne, örf ve adetlerine olan yeterlilikleri ve vakıa ile vahiy ilişkisine yaşarken şahitlik etmeleridir. Vahyin belirlenmesi, anlaşılması ve korunması açısından Hz. Peygamber'in uygulamalarına gerçekten katılmış oldukları, Kur'ân'ın inmiş olduğu yer ve zamanı, yaşam sürdürdükleri coğrafyada yer alan hukuki ve sosyal koşullara oldukça hâkimdirler. Bununla birlikte sahâbe kuşağı, eşsiz algı gücüne sahiptiler.¹¹⁷ Bu açıdan birçoğu, Kur'ân'ın amacını anlayabiliyor ve ana ilkelerini kavrayabiliyorlardı. Anlayamadıkları ve açıklanması gerekliliğini hissettikleri durumları Hz. Peygamber'e soruyor, ondan yeterli açıklamaları ve bilgileri alıyorlardı. Bu durum Kur'ân'ı daha iyi bir biçimde anlayan kimselerin sahâbeler olduklarını bize göstermektedir.

Özetle sahâbenin tefsîrinin önemli olmasının temelin şu âmillerin yer aldığı belirtilebilir:

- Kur'ân'ın inceliklerine ve diline hâkim olmaları,

¹¹⁶ Mehmet Akif Koç, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri-İbn Ebi Hatim (ö. 326/939) Tefsiri Örneğinde Bir Literatür İncelemesi-*, Kitabiyat Yayınları, Ankara, 2003, s. 123-124.

¹¹⁷ Sadreddin Gümüş, *Kur'ân Tefsirinin Kaynakları*, Kayıhan Yayınları, Ankara, 1990, s. 57.

- Vahyin inmesine tanıklık etmeleri,
- Vahyin inmiş olduğu yere ve esbâba vukûfiyetleri.

Bu ve bunun gibi sebepler sahâbe tefsîrinin önemini gözler önüne sunuyor. Biz de bu sebeplerle bu çalışmayı yapmayı gerekli gördük. Şimdi Kütüb-i Sitte’de müstakil olarak “*Kitâbu’t-Tefsîr*” başlığı altında yer alan tefsîr konulu mevkûf rivâyetleri sıralayacağız.

3.2. Âyetleri Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

3.2.1. Bakara Sûresi’ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Bakara Sûresi;

Mincâb b. Haris et-Temîmî-İbni Müshir-A’meş şöyle diyor:

“Ben Haccâc b. Yûsuf’u minber üzerinde hutbe okurken şöyle söylediğini işittim. “Kur’ânı Cibril’in sıraladığı gibi sıraya koyun. (Evvelâ) içinde Bakara zikredilen sûre; (sonra) içinde Nisâ zikredilen sûre ve içinde (daha sonra) Âl-i İmrân zikredilen sûredir. Sonra İbrahim’le karşılaştığımda Haccâc’ın sözünü ona söyledim. İbrahim ona kötü söz söyledi.”

Hadisin devamında İbrahim, Abdurrahman b. Yezid’le İbn Mesud’un Akabe Cemresi’nde bulundukları sırada, İbn Mesud’un vadiye yandan girdiğini ve vadinin içinden yedi taş attığını, her taşı atarken de tekbir aldığını anlatmış. İbrahim’in “*başkaları bu taşları vadinin üstünden atıyorlar*” demesine karşılık, İbn Mesud “*Bakara Sûresi indirilen zâtın makamı budur*” demiştir.”¹¹⁸

¹¹⁸ Müslim, Hac, 305, 306, 307, 308, 309; Buhârî, Hac, 137; Ebu Dâvud, Menasik, 78; Tirmizî, Savm, 64; Nesâî, Menasiku’l-Hac, 226; İbn Mâce, Menasik, 64.

Bakara Sûresi 19. Âyet

أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِم مِّنَ الصَّوَاعِقِ
حَذَرِ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ

“Yahut onlar, karanlıklar içinde gökten boşanan gök gürültülü, şimşekli bir yağmura tutulmuş kimseler gibidirler. Yıldırımlar yüzünden ölümden korkarak parmaklarıyla kulaklarını tıkarlar. Hâlbuki Allah inkârcıları çepeçevre kuşatmıştır.”

Buhârî’den geçen bir rivâyete göre yukarıdaki âyette geçen كَصَيِّبٍ kelimesine İbn Abbâs (radiyallâhu anh) الْمَطَرُ yani; yağmur manasını vermiştir. İbn Abbâs (radiyallâhu anh)’tan başkası da " صَابَ وَأَصَابَ يَصُوبُ " şeklindedir demiştir.¹¹⁹ Burada ise kelimenin türemiş olduğu sülâsi ve ziyâde fiillerine işaret edilmiştir.¹²⁰

Bakara Sûresi 144. Âyet

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ

“Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin. Kuşku yok ki kendilerine kitap verilenler onun rablerinden gelmiş bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.”

Bu âyetle ilgili olarak tefsîr mahiyetinde olmasa bile Enes b. Malik, (ömrünün sonlarında) iki kibleye yönelerek namaz kılanlardan benden başkası kalmadı, demiştir.¹²¹

¹¹⁹ Buhârî, İstiska, 23.

¹²⁰ Buhârî, İstiska, 22.

¹²¹ Buhârî, Tefsir, 15.

Bakara Sûresi 156-157

الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

“Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz" derler.”

أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ

“İşte rablerinin lutufları ve rAhmedi bunlar içindir ve işte doğru yola ulaşmış olanlar da bunlardır.”

Hiz. Ömer "Şunlar ne güzel iki denk ve ne güzel bir ilavedir" demiştir: "İşte o sabredenler, kendilerine bir musibet dokunduğunda 'Biz Allah için varız ve biz sonunda O'na döneceğiz' derler. İşte Rablerinden mağfiretler ve rAhmed hep onlardır ve onlar doğru yola erdirilenlerdir."¹²² Buhârî burada Hiz. Ömer'in iki ilave olarak bahsettiği şeyin; “Onlar doğru yola erdirilenlerdir” fıkrası üzerine, âyetlerin lügat manalarına göre, “Rabb'lerinden mağfiret” ve “Rabb'lerinden bir rAhmed”tir şeklindedir olduğunu söylemiştir.¹²³

Bakara Sûresi 158. Âyet

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

“Safâ ile Merve Allah'ın nişanlarındandır; dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah'ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur. Kim gönüllü bir iyilik yaparsa bilsin ki Allah iyiliği mükâfatıyla karşılayan ve çok iyi bilendir.”

Âsım b. Ahvel (radıyallahü anh)'den rivâyete göre, şöyle demiştir: Enes b. Mâlik (radıyallahü anh)'e Safa ile Merve'den sordum bunun üzerine şöyle dedi: O ikisi cahiliyye dönemi sembollerindendir. Müslüman olunca bunlardan el çektik. Bunun üzerine Allah: “Safâ ile Merve, Allah'ın insanlığa sunduğu sembollerden birisidir. Her kim hac ve Umre...” (Bakara Sûresi 158) âyetini indirdi. Dolayısıyla Safâ ile Merve

¹²² Buhârî, Cenaiz, 43.

¹²³ Buhârî, Cenaiz, 43.

arasında Sa'y etmek tatavvu yani nafile olup vâcib değildir. "Zira kim gönlünden koparak iyiliği artırırsa bilsin ki Allah şükre bol karşılık verendir ve her şeyi bilendir."¹²⁴

Bakara Sûresi 166. Âyet

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ

"İşte o zaman, izlenenler, kendilerini izleyenlerden hızla uzaklaşmışlardır; artık azabı görmüşler, aralarındaki bağlar kopmuştur."

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); "aralarındaki bağlar kesildi" âyeti hakkında "dünyadaki bağlar; ilişkilerdir" demiştir.¹²⁵

Bakara Sûresi 183. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"Ey iman edenler, sizden öncekilere yazıldığı gibi, oruç, size de yazıldı (farz kılındı). Umulur ki sakınırsınız."

İbn Ömer ve Seleme b. Ekva (v. 74/693) "Güç yetirenlere fidye vardır" âyetini, şu âyet neshetmiştir dediler: "Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak kendisinde Kur'ân indirilen aydır. Sizden her kim o aya erişirse, oruç tutsun. Kim o anda hasta veya yolcuysa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. O, sayıyı tamamlamanızı, size doğru yolu gösterdiği için Allah ta'zim etmenizi ister. Umulur ki şükredersiniz."¹²⁶

Bakara Sûresi 184. Âyet

أَيَّاماً مَّعْدُودَاتٍ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْراً فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَن تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ

"(Oruç) Sayılı günlerdir. Artık sizden kim hasta ya da yolculukta olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde (tutsun). Zor dayananların üzerinde bir

¹²⁴ Buhârî, Hac, 27; Müslim, Hac, 17.

¹²⁵ Buhârî, Rikak, 47.

¹²⁶ Buhârî, Savm, 39.

yoksulu doyuracak kadar fidye (vardır). Kim gönülden bir hayır yaparsa bu da kendisi için hayırlıdır. Oruç tutmanız, -eğer bilersenizsiniz için daha hayırlıdır.”

Enes b. Malik, yaşlandıktan sonra bir veya iki yıl Ramazan ayında her gün bir fakire ekmek ve et yedirip oruç tutmamıştır.¹²⁷

Bakara Sûresi 189. Âyet

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: "Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. Erdemlilik asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir; fakat erdemlilik kişinin Allah’a saygılı olmasıdır. Evlere kapılarından gelin; Allah’a saygılı olun ki kurtuluşa eresiniz.”

İbn Ömer; "Hac ayları Şevval, Zilkade ve Zilhicce'nin on günüdür" dedi. İbn Abbâs (radiyallâhu anh); "Hac için, hac aylarının dışında ihrama girmek sünnettendir" demiştir. Osman b. Affan Horasan'dan veya Kirman'dan ihrama girmeyi kerih görmüştür.¹²⁸

Bakara Sûresi 196. Âyet

وَاتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِفُوا رُؤُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهٍ أَدَّى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

“Hacı ve umreyi Allah için eksiksiz yerine getirin; engellenirseniz kolayınıza gelen bir kurban gönderin. Kurban, mahalline ulaşınca kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Fakat içinizden biri hasta ise veya başından bir rahatsızlığı varsa (tıraşını olup) oruç veya sadaka yahut kurban olarak bir fidye ödesin. Güvenlikte olduğunuzda hacdan önce umre yapan kişi, gücünün elverdiği türden bir kurban kessin. Bulamayan

¹²⁷ Buhârî, Tefsir, 25.

¹²⁸ Buhârî, Hac, 33.

ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün yani tam on gün oruç tutmalıdır. Bu, ailesi Mescid-i Harâm civarında oturmayanlar içindir. Allah'ın buyruğuna saygılı olun ve bilin ki Allah'ın cezalandırması çok şiddetlidir. ”

İbn Ömer; "Herkesin üzerinde bir umre ve bir de hac borcu vardır." dedi.

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); "Şüphesiz ki, umre Allah'ın Kitabında hac ile birlikte zikredilmiştir: "Hacçı da umreyi de Allah için yapın... " dedi.¹²⁹

Bakara Sûresi 220. Âyet

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Dünya ve âhiret hakkında (düşünesiniz diye). Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzelten den bozanı ayırıp bilir. Allah dileyseydi sizi güçlüğü düşürürdü. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir.”

Yetim hakkı konusunda Nâfi'den rivâyetle İbn Ömer için “hiçbir kimseye karşı vasiyeti geri çevirmedi”, demiştir.¹³⁰

Bakara Sûresi 223. Âyet

نِسَاءُكُمْ حَرَثٌ لَّكُمْ فَاتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُّفْقُوهُ
وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

Sahabi Cabir b. Abdullah, bu âyetin nüzül sebebi olarak şu açıklamayı yapmıştır: Yahudiler “Kişi karısına arkasından yaklaşıp cinsel ilişkide bulunursa ve bir çocuğu olursa o çocuk şaşı olur.” Diye konuşurlardı. Bunun üzerine : “Kadınlarınız sizin için nesil yetiştiren tarlalarınızdır. Bu yüzden tarlanıza nasıl isterseniz öylece varın...”¹³¹

¹²⁹ Buhârî, Ebvabu'l-Umre, 1.

¹³⁰ Buhârî, Vesâyâ, 24.

¹³¹ Müslim, Hayz, 27; Nesâî, Hayz, 17.

Bakara Sûresi 235. Âyet

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكُنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُؤَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

“Bu kadınlarla evlenme isteğinizi üstü kapalı bildirmenizde veya içinde saklamanızda bir sakınca yoktur. Allah bu kadarını onlara söyleyeceğinizi bilmektedir. Fakat meşrû söz söylemeniz dışında onlarla gizli sözleşme yapmayın. Bekleme emri süresine ulaşmadıkça evlenme akdi yapmaya kalkışmayın. Bilin ki Allah içinde olanları bilmektedir. O’ndan sakının ve bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, halîmdir.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); " فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ " kavlinin tefsîri hakkında şöyle demiştir: “Erkek, ben evlenmek istiyorum, bana salih bir kadının nasib olmasını çok arzu ederim, der” demiştir.

Yine âyette geçen حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ “Kitab müddetine erişinceye kadar” sözü hakkında İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “iddet bitinceye” kadar anlamına geldiğini ifade etmiştir.¹³²

Bakara Sûresi 264. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ ثَرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

“Ey iman edenler! Allah’a ve âhiret gününe inanmadığı halde malını insanlara gösteriş yapmak için harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakmak ve incitmek Sûretiyle boşa gidermeyin. O kimsenin misali, üzerinde toprak bulunan düzgün ve yalçın bir kayadır; kayanın üzerine şiddetli bir yağmur yağmış, onu çıplak halde bırakmıştır. Bu gibilerin kazandıkları hiçbir şeyden istifadeleri olmaz ve Allah, inkârcı topluluğa hidâyet vermez.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); âyette geçen “صَلْدًا” kelimesinin anlamını; “üzerinde hiç bir şey bulunmayan düz taş” olarak vermiştir.¹³³

¹³² Buhârî, Nikâh, 34.

Bakara Sûresi 267. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا
الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın iyilerinden verin. Kendinizin ancak içiniz çekmeye çekmeye alabileceğiniz âdi şeyleri hayır diye vermeye kalkışmayın. Bilin ki Allah zengindir, bütün iyilik ve güzellikler O'na mahsustur."

Berâ (radiyallahü anh)'den rivâyete göre, âyet hakkında şöyle demiştir: *"Başkalarına vermek için özellikle kötü olanı seçmeyin!"* Bu âyet biz Ensâr topluluğu hakkında nâzil oldu. Hurmalarımız vardı, herkes hurmalarından az veya çok durumuna göre getirirdi. Bir kimse bir veya iki salkımın yanına gelir değneğiyle ona vurur yaş ve kuru düşen hurmalardan yedi.¹³⁴

Bakara Sûresi 284 ve 286. Âyet

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ
لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder; Allah her şeye kâdirdir."

Ali (radiyallahü anh)'den rivâyete göre, şöyle demiştir: "Bakara Sûresi 284. âyeti olan "... Aklınızdan geçeni açıklasanız da gizleseniz de Allah mutlaka hesaba çekecektir..." nâzil olunca bizi üzmüştü." Kendi kendimize şöyle demiştik: "Birimiz içinden bir şey geçirecek bunun hesabı kendisine sorulacak, neyin bağışlanıp neyin bağışlanmayacağını da bilemeyeceğiz. O âyetten sonra Bakara Sûresi 286. âyet indi ve bu âyetin hükmünü kaldırdı: "Allah hiç kimseye taşıyabileceğinden daha fazlasını yüklemeyiz. Kişinin yaptığı her iyilik kendi yararına, her kötülük de kendi zararınadır."

¹³³ Buhârî, Zekât, 6.

¹³⁴ Tirmizi, Kitab-ı Tefsir, 3032.

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ
أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ
وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

“Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kalmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri üzerimize yükleme! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmedinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh) (Bakara Sûresinin son âyetinde geçen) “إِصْرًا” kelimesi “عَهْدٌ” manasındadır demiştir.¹³⁵

3.2.2. Âli İmran Sûresi’ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Âli İmran Sûresi 35. Âyet

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ
الْعَلِيمُ

“Bir zamanlar İmrân’ın karısı şöyle demişti: “Rabbim! Karnımdakini kayıtsız şartsız sana adadım, benden kabul buyur; kuşkusuz sensin her şeyi işiten, her şeyi bilen”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “Karnımdakini azadlı bir kul olarak sana adadım... “âyetindeki “مُحَرَّرًا” kelimesinin “mescide tahsis edilmiş hizmetçi” anlamında olduğunu” söylemiştir.¹³⁶

Âli İmran Sûresi 42 ve 45. Âyetleri

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ

“Melekler şöyle demişti: “Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz kıldı ve seni âlemlerdeki kadınlara üstün eyledi.”

¹³⁵ Buhârî, Tefsir, 55.

¹³⁶ Buhârî, Tefsir, 55.

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَقُولُونَ أَفَلَا مَهْمُ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ

“Bunlar sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. İçlerin’’den hangisi Meryem’i himayesine alacak diye kura çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; onlar tartışırken de sen yanlarında değildin.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); Âl-i İmrân 44. âyeti (Meryem’e hangisi kefil olacak diye oklarını (kur’a) atarlarken...) hakkında şöyle dedi: *“Onlar kuralarını (oklarını) attılar. Oklar suyun akışıyla birlikte aktı. Zekeriya’nın attığı ok suyun akışına üstün geldi ve Zekeriya Meryem’i himayesine aldı.”*¹³⁷

إِذْ قَالَتِ الْمَلَكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ

“Melekler demişti ki: "Ey Meryem! Allah seni kendisinden bir kelime ile müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsrâ Mesîh’tir, dünyada da âhirette de itibarlı ve (Allah’a) yakın kılınanlardandır.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh) şöyle demiştir: *“Âlu İmrân”, bütün mü’minlerdir. “Âlu İbrâhîm”, “Âlu İmrân”, “Âlu Yâsîn” ve “Âlu Muhammed” tabîrlerinden kasdedilen de mü’minlerdir. Çünkü Allah: “Hakikat İbrâhîm’e insanların en yakını, herhalde zamânında ona tâbi’ olanlardır... ” (Âl-i İmrân, 68) buyuruyor; onlar da ancak mü’minlerdir. (Binâenaleyh ona muhâlefet edenler, onun âl’inden değildirler.).*¹³⁸

Âli İmran Sûresi 123-127. Âyetler

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرِ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Andolsun ki Allah size, zayıf ve çaresiz iken Bedir’de de yardım etmişti. Allah’a isyandan sakının ki şükretmiş olasınız.”

¹³⁷ Buhârî, Şehâdet, 30.

¹³⁸ Buhârî, Enbiyâ, 44.

لَيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْتَسِبُهُمْ فَيُنْقَلِبُوا خَائِبِينَ

“İnkâr edenlerin bir kısmını kesmek veya onları ümitsiz olarak geri dönecek şekilde bozguna uğratmak için (yapmıştır).”

Vahşi b. Harb, şöyle dedi: "Hamza b. Abdulmuttalib, Bedir gününde Tuayme b. Adî'yi (Vahşi'nin efendisi) öldürdü." ¹³⁹

Âli İmran Sûresi 153. Âyet

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلُونَّ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَايَكُم فَاتَّابَكُمُ عَمَّا بَعَثَ لَكُمْ تَحَزُنُوا
عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

“O zaman siz dönüp hiç kimseye bakmadan yukarı doğru çekiliyordunuz; peygamber ise arkanızdan sizi çağırıyordu, kaybettiklerinizin ve başınıza gelenlerin üzüntüsüne katlanabilmeniz için (söz tutmamanıza karşılık) Allah size tasa üstüne tasa verdi. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “iki güzelliğin biri fetih veya şehitliktir”, demiştir.

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); Âl-i İmrân Sûresi 79. âyetindeki “كُونُوا رَبَّانِيِّينَ” ibaresini “halimler, fakihler, âlimler olunuz” şeklinde tefsîr etmiştir. ¹⁴⁰

Âli İmran Sûresi 157. Âyet

وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ

“Andolsun ki Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz biliniz ki Allah’tan gelecek bir bağışlama ve bir rahmed, onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.”

Ebû Talha (radiyallahü anh)’den rivâyet edildiğine göre, şöyle demiştir: Uhud savaşında başımı kaldırıp sağıma soluma bakınmaya başladım. O esnada Müslümanlardan kalkanının siperinde uyulamaktan dolayı kafasını eğmeyen kimse yoktu, işte bu olay Âl-i İmrân Sûresi 154. âyetindeki belirtilen olaydır: “Sonra Allah, bu

¹³⁹ Buhârî, Megâzî, 3.

¹⁴⁰ Buhârî, Tefsîr, 65.

kederin ardından size bir emniyet duygusu ve bazılarınızı sarıp kuşatan bir iç sükûneti, uyuklama hali vermişti...¹⁴¹

Âli İmran Sûresi 161. Âyet

وَمَا كَانَ لِلنَّبِيِّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغُلْ يَأْتِ بِمَا عَلَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ثُمَّ تُوفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“Hiçbir peygamber savaşıların hakkını zimmetine geçirmez. Kim böyle bir haksızlık yaparsa kıyamet günü, zimmetine geçirdiğini yüklenmiş olarak gelir; sonra herkese kazanmış olduğunun karşılığı, tastamam ödenir. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.”

İbn Abbâs (radıyallahü anh)’den rivâyet edildiğine göre; Âl-i İmrân Sûresi 161. âyeti, Bedir günü kaybedilen kırmızı bir kadife elbise hakkında nâzil olmuştur. Hatta o gün bazı kimseler: “Belki de onu Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) aldı demişlerdi.” Allah Teâla’da bu âyeti indirdi: “Bir peygamberin ganimet malına hainlik etmesi olacak şey değildir...”¹⁴²

3.2.3. Nisâ Sûresi’ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Nisâ Sûresi 2. Âyet

وَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا

“Yetimlere mallarını veriniz; temizi pis olanla değiştirmeyiniz, onların mallarını sizin mallarınıza katarak kendi helal ve temiz malınızı kirletip yemeyiniz; çünkü bu, büyük bir günahdır.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “حُوبًا” lafzını “günah” olarak tefsîr etmiştir.¹⁴³

¹⁴¹ Buhârî, Megâzî, 27.

¹⁴² Ebû Dâvûd, Hurûf, 17.

¹⁴³ Buhârî, Tefsîr, 81.

Nisâ Sûresi 4. Âyet

وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا

“Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül rızasıyla verirlerse onu da âfiyetle yiyin.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “نِحْلَةً”, “النِّحْلَةُ /en-nihletu” mehir demektir, diye tefsîr etmiştir.¹⁴⁴

Nisâ Sûresi 11. Âyet

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَّ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَتْهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. İkidenden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-bâbasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana-bâbası ona vâris olmuşlarsa anasının hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa anasının payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”

Rafî b. Hadîc, karısı Fezariyye'ye kapısını üstüne kapattığı şeyleri açığa çıkarmamasını vasiyet etmiştir.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Buhârî, Tefsîr, 81.

¹⁴⁵ Buhârî, Vesâyâ, 8.

Nisâ Sûresi 12. Âyet

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوَصِّينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوَصُّونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورِثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ

"Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra, eşlerinizin, çocukları yoksa, bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadının, anası, bâbası ve çocukları bulunmadığı halde malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, vasiyetten ve borçtan sonra her birinin payı altıda birdir. Bundan fazla iseler üçte bire ortaklırlar. Kimse zarar görmesin; Allah'ın hükmü budur. Allah her şeyi bilendir, hilim sahibidir."

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); "Köle, ancak efendisinin izniyle vasiyyet eder" demiştir. ¹⁴⁶

Nisâ Sûresi 19. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْنَهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

"Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz."

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); "وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ/velâ te'dulûhunne" lafzını "onları terk etmeyin" şeklinde tefsîr etmiştir. ¹⁴⁷

¹⁴⁶ Buhârî, Vesâyâ, 9.

Nisâ Sûresi 23. Âyet

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

"Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (evliliğiniz son bulduğunda) kızlarınızı almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); "el-lemâs", "el-mesîs", "ed-duhûl"; "İbn Abbâs (radiyallâhu anh); "el-lemâs" kelimelerinin hepsinin de *cimâ*'dan ibaret olduğunu söylemiştir. "Kadının çocuğunun kızları erkeğe harâm kılınmakta, kadının kızları gibidir" diyen kişi için, Peygamberimizin Ümmü Habîbe'ye karşı söylediği "Ve bir daha bana kızlarınızı ve kız kardeşlerinizi teklîf etmeyiniz" hadîsini hüccet edinmiştir.¹⁴⁸

Nisâ Sûresi 24. Âyet

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

"Elinizin altında bulunan câriyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı; Allah'ın size emri budur. Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (mehir ile) istemeniz size helâl kılındı. Onlarla karı-koca ilişkisi yaşamanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir."

¹⁴⁷ Buhârî, Tefsir, 81.

¹⁴⁸ Buhârî, Nikâh, 26.

Ebû Saîd el Hudrî (radiyallahü anh)'den rivâyete göre, demiştir ki: “Evtas savaşı günü müşrikler içerisinde kocaları bulunan bazı kadınlar cariye olarak savaş ganimetleri içerisinde bize düşmüştü fakat bazı kimseler bu kadınlarla cinsel ilişki yapmayı hoş karşılamadılar da Allah Nisâ Sûresi 24. âyetini indirdi: ‘Savaşta esir olarak elinize geçirdiğiniz cariyeler dışında tüm evli kadınlar size haram kılınmıştır...’¹⁴⁹

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “nesebden dolayı yedi, evlilik sebebiyle de yedi kadın haram oldu demiştir” ve “حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ...”¹⁵⁰ âyetini okumuştur.¹⁵⁰

Nisâ Sûresi 32. Âyet

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ وَسَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

“Allah’ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri iç çekerek arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah’ın lutfundan isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.”

Mûcâhid (radiyallahü anh)'den rivâyete göre; ‘Ümmü Seleme (radiyallahü anhâ)’ya: “Erkekler savaşıyor, kadınlar savaşıyor ve biz kadınlar da mirastan yarım hisse alıyoruz.” dedi. Allah Nisâ Sûresi 32. âyetini indirdi: “O halde Allah’ın kimilerine diğerlerinden daha fazla verdiği nimetlerine kıskançlık yaparak imrenmeyin...” Mûcâhid dedi ki: “Allah Ümmü Seleme hakkında Ahzâb Sûresi 35. âyetini indirdi. Ümmü Seleme, Mekke’den Medîne’ye tek başına hicret eden ilk kadındır.”¹⁵¹

Nisâ Sûresi 43. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

“Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, yolcu olan müstesna olmak üzere, cünüp iken de gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer

¹⁴⁹ Müslim, Rada, 27; Nesâî, Nikâh, 17.

¹⁵⁰ Buhârî, Nikâh, 24.

¹⁵¹ Tirmizî, Tefsir, 3211.

hasta olur veya yolculuk halinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayakyolundan gelirse ya da kadınlara dokunup da -bu durumlarda- su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin); yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.”

Ali b. Ebî Tâlib (radıyallahü anh)’den rivâyete göre, şöyle demiştir: “Abdurrahman b. Avf içki yasaklanmazdan önce bizim için bir yemek hazırlatıp bizi davet etti. Bize yemekler yedirip şaraplar içirdi. Şarap bizi sarhoşlattı ki namaz vakti girdi beni imam olmam için öne geçirdiler. Ben de Kafirün Sûresi’ni sarhoşluktan dolayı “Ey kâfirler sizin ibadet ettiğinize ben ibadet etmem ve biz sizin ibadet ettiğinize ibadet ederiz” şeklinde okudum. Bunun üzerine Allah Nisâ Sûresi 43. âyetini indirdi: “Ey iman edenler sarhoş iken namaz kılmaya yaklaşmayın ne dediğinizi bilinceye kadar bekleyin...”¹⁵²

Nisâ Sûresi 46. Âyet

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ
وَرَاعِنَا لِيَا بِالسِّنَّتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ
وَأَقْوَمَ وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا

“Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden saptırıyorlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak “işittik ve karşı geldik; dinle, dinlemez olası, râinâ” diyorlar. Eğer onlar “Dinledik ve itaat ettik, dinle ve bizi gözet” deselerdi şüphesiz kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı; fakat inkârları sebebiyle Allah onları lânetlemiştir. Artık pek az inanırlar.”

İbn Abbâs ((radıyallâhu anh)) “يُحَرِّفُونَ (Onu tahrîf ederler)”¹⁵³, “İzâle ederler” demektir, demiştir.¹⁵⁴

¹⁵² Ebû Dâvûd, Eşribe, 27.

¹⁵³ Nisâ 4/46.

¹⁵⁴ Buhârî, Tevhid, Buruc 21-22.

Nisâ Sûresi 88. Âyet

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَمَا لَهُ سَبِيلًا

“Size ne oluyor da münafıklar hakkında ikiye bölünüyorsunuz? Hâlbuki kendileri hak ettikleri için Allah onları küfre geri çevirmiştir. Allah’ın saptırdıklarını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah’ın saptırdıkları için asla doğruya yol bulamazsın.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “âyette geçen أَرْكَسَهُمْ /erkesehum onları dağıtıp parçaladı, demektir” demiştir.¹⁵⁵

Nisâ Sûresi 95. Âyet

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا

“Müminlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturup kalanlar, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad etmekte olanlara eşit olamazlar. Allah, malları ve canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah bütün müminlere o güzel geleceği vaad etmiştir, ama mücahidleri -çok büyük bir karşılıkla- oturanlardan üstün kılmıştır.”

İbn Abbâs (radıyallahü anh)’den rivâyete göre, Nisâ Sûresi 95. âyeti inince Bedir Savaşı’na katılanlarla, Bedir’den geri kalanlar -çünkü bu âyet Bedir Savaşı için inmiştir- âyeti inince Abdullah b. Cahş ve İbn Ümmü Mektum, dediler ki: “Ey Allah’ın Rasûlü! Biz iki a’ma kimseyiz bize izin var mıdır?”. Bunun üzerine Nisâ Sûresi 95. âyet indirildi. “Allah mücahidleri özür sahibi olarak oturanlardan bir derece üstün kıldı. Özür sahibi olmaksızın oturanlara gelince; Allah mücahidleri bu oturup kalanlardan kat kat derecelerle üstün kılmıştır.”¹⁵⁶

¹⁵⁵ Buhârî, Tefsir, 90.

¹⁵⁶ Buhârî, Megâzî, 27

Tirmizî: Bu hadis bu şekliyle İbn Abbâs (radiyallâhu anh) rivâyeti olarak hasen garîbtir. Miksem'in, Abdullah b. Hâris'in azâdlısı olduğu söylendiği gibi Abdullah b. Abbâs'ın azâdlısı olduğu da söylenir. Künyesi ise Ebû'l Kâsım'dır.¹⁵⁷

Nisâ Sûresi 116. Âyet

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا
بَعِيدًا

“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz, ondan başkasını dilediği kimseler için bağışlar. Allah’a ortak koşan büsbütün sapıtmıştır.”

Ali b. Ebî Tâlib (radiyallahü anh)’den rivâyete göre, şöyle demiştir: Kur’ân’dan bana en sevimli gelen âyetlerden biri (Nisâ Suresi 116. âyetini kastederek) de şudur: *“Allah kendisinden başka birine, ilahlık yakıştırılmasını asla bağışlamaz, ama bağışlanmasını isteyen kimsenin şirk dışındaki günahlarını bağışlar. Çünkü Allah’ın yanı sıra başkasına ilahlık yakıştıranlar, şiddetli bir sapıklığa düşmüş kimselerdir.”*¹⁵⁸

Tirmizî: “Bu hadis hasen garîbtir. Ebû Fahite’nin ismi Saîd b. İlâka’dır, Süveyr’in künyesi Ebû Cehm’dır. Bu adam Küfeli olup tabiindendir. İbn Ömer ve İbn Zübeyr’den hadis dinlemiştir” demiştir.¹⁵⁹

Nisâ Sûresi 145. Âyeti

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا

“Şüphe yok ki münafiklar cehennemden en alt katındadırlar; artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “*الْأَسْفَلِ/el-esfel*” ateşin en aşağısı, demektir” demiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Tirmizi, Kitabu't-Tefsir, 5, 3032.

¹⁵⁸ Tirmizi, Kitabu't-Tefsir, 5, 3037.

¹⁵⁹ Tirmizi, Kitabu't-Tefsir, 5, 3037.

¹⁶⁰ Buhârî, Tefsir, 100.

Nisâ Sûresi 176. Âyet

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتُ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلَثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Senden fetva isterler. De ki: “Allah, bâbasi ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Eğer (ölen) kız kardeşin çocuğu yoksa erkek kardeş de ona vâris olur. Kız kardeşler iki tane olursa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş varsa, erkeğin hakkı iki kadın payı kadardır. Yanılmayasınız diye Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir.”

Berâ (radiyallahü anh)’den rivâyet edildiğine göre, şöyle demiştir: Nisâ Sûresi’yle alakalı indirilen son şey; 176. âyettir: “Onlar senden cevap isterler. De ki: Allah size bâbasız ve çocuksuz kişinin mirası hakkındaki hükmünü şöyle açıklıyor: Ölen kişinin çocuğu yok bir kız kardeşi varsa, bıraktığı malın yarısı o kız kardeşinindir. Ama ölen kız kardeşinin çocuğu yoksa kendisi, yani erkek kardeşi ona mirasçı olur. Eğer kız kardeşi iki ise, geride bıraktıklarının üçte ikisi onlarındır. Ama mirasçılar erkek veya kız kardeşler olarak çok iseler, bu durumda erkek için kadının iki payı vardır. Allah şaşırp sapmayasınız diye size her konuda hükmünü açıklıyor. Allah her şeyi bilendir.”¹⁶¹

3.2.4. Mâide Sûresi’ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Mâide Sûresi 3. Âyet

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكَُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَبْسُ الدِّينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

¹⁶¹ Buhârî, Megâzî, 27; Müslim, Ferâiz, 17.

“Murdar hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla - henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında- yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar önünde (sunaklarda) boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla paylaşmanız size haram kılındı. Çünkü bunlar doğru yoldan sapmaktır. Bugün, kâfirler dininiz hakkında ümitlerini yitirmişlerdir. Onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet’i beğendim. Kim açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); مَحْصَة /mahmasatin, son derece açlıktır” demiştir.¹⁶²

Mâide Sûresi 3. âyetle ilgili Tirmizi, Tarık b. Şihâb (radıyallahü anh)’den rivâyete göre, şöyle demiştir: ‘Yahudilerden biri Ömer b. Hattâb’a şöyle dedi: Ey Mü’minlerin emiri! Mâide Sûresi 3. âyeti olan “...Bugün size, dininizi kemale erdirdim, nimetimi üzerinize tamamladım ve size din olarak İslâm’ı verip, ondan razı oldum...” âyeti bize indirilmiş olsaydı o günü bayram günü ilan ederdik. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: Bu âyetin hangi günde indiğini çok iyi biliyorum; bu âyet Cuma gününe rastlayan bir arefe günü inmiştir.”¹⁶³

Ammâr b. Ebî Ammâr (radıyallahü anh)’den rivâyete göre, şöyle demiştir: ‘İbn Abbâs (radıyallâhu anh), Mâide Sûresi 3. âyetini okudu, yanında bir Yahudi vardı, Bu âyet bize indirilmiş olsaydı o günü bayram ilan ederdik dedi. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) şu karşılığı verdi: Bu âyet iki bayramın bir araya geldiği bir gün olan Cuma günü Arafat’ta gelmiştir.”(Tirmizî rivâyet etmiştir.)

¹⁶² Buhârî, Tefsir, 104.

¹⁶³ Buhârî, Tefsîru’l-Kur’ân, 27; Müslim, Tefsir, 17.

Mâide Sûresi 6. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

*“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın). Eğer cünüp olursanız temizlenin. Şâyet hasta veya yolculuk halinde veya içinizden biri ayakyolundan gelirse yahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunursa, bu hallerde su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”*⁸

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “لَمَسْتُمْ/lêmetüm” ve دَخَلْتُمْ بِهِنَّ/dehaltüm bihinne nikâh manasınadır”, demiştir.¹⁶⁴

Hz. Aişe (radıyallâhu anhâ) şöyle dedi: “Sabah vakti girince su arandı ama bulunamadı. Bunun üzerine teyemmüm emri (Mâide Suresi 6. âyet) indi.”¹⁶⁵

Mâide Sûresi 32 âyeti

مَنْ أَجَلَ ذَلِكَ ۖ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَٰئِيلَ أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ

“İşte bundan dolayı İsrâiloğulları’na şöyle yazmıştık: “Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.” Şüphesiz peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler. Ama bundan sonra da onların çoğu yeryüzünde taşkınlık göstermektedirler.”

¹⁶⁴ Buhârî, Tefsir, 105.

¹⁶⁵ Buhârî, Vudu, 32.

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “(bu âyetin son kısmı hakkında) kısas türünden bir hak nüstesna, öldürülmesi haram kılınan bir kimseyi öldürülmekten kurtaran, sanki tüm insanları kurtarmış gibidir”, demiştir.¹⁶⁶

Mâide Sûresi 38. Âyeti

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah’tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir.”

Ali b. Ebi Tâlib (radıyallâhu anh), hırsızın elini bilekten kesmiştir.¹⁶⁷

Mâide Sûresi 14-41. Âyetler

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ

“Biz hıristiyanız’ diyenlerden de sağlam ahidlerini almıştık, ama onlar da kendilerine bildirilenlerden (İncil) önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple aralarına kıyamet gününe kadar sürüp gidecek olan kini ve düşmanlığı soktuk. Allah onlara yapıp ettiklerini ileride haber verecektir.”

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرْ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Ey peygamber! Kalpleri inanmadığı halde ağızlarıyla "iman ettik" diyenlerden ve yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar hep yalana kulak verirler, sana gelmeyen başka bir kesimi dinler dururlar; kelimeleri konulduğu anlamlarından kaydırıp değiştirirler. "Eğer size şu verilirse hemen alın, eğer o verilmezse uzak durun" derler. Allah bir kimseyi fitneye düşürmek isterse elbette Allah’ın iradesine karşı senin elinden hiçbir şey gelmez. İşte onlar Allah’ın, kalplerini temizlemek istemediği

¹⁶⁶ Buhârî, Diyât, 2.

¹⁶⁷ Buhârî, Hudûd, 13.

kimselerdir. Onların dünyadaki hakkı büyük bir rezilliktir. Âhirette de onlar için büyük bir azap vardır.’’

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “يُحَرِّفُونَ (Onu tahrîf ederler)”¹⁶⁸, “İzâle ederler” demektir, demiştir.¹⁶⁹

Mâide Sûresi 48. Âyet

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَيْتُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

“(Rasulüm!) Sana da kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onları koruyucu olarak bu kitabı hak ile indirdik. Artık aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen bu gerçeği bırakıp da onların isteklerine uyma. Her birinize bir şeriat ve bir yol yöntem verdik. Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat size verdikleriyle sizi denemek istedi. Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah’adır. Allah size hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri haber verecektir.”

Abdullah b. Abbâs (v. 68/687); “Mâide Sûresi 48. âyetindeki *شِرْعَةً*/şir’aten ve *minhâcen* kelimelerini geniş yol ve sünnet; Furkan Sûresi 77. âyetindeki *دُعَاكُمْ*/duaukum kelimesini de *imanınız* şeklinde tefsîr etmiştir.¹⁷⁰

Mâide Sûresi 89. Âyet

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutmaz, fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefâreti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle âzat etmektir. Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır. Yemin

¹⁶⁸ Nisâ 4/46.

¹⁶⁹ Buhârî, Tevhid, Buruc 21-22.

¹⁷⁰ Buhârî, İman, 1.

ettiğinizde (bozarsanız) yeminlerinizin keffâreti işte budur. Yeminlerinize bağlı kalın. Allah âyetlerini sizin için bu şekilde açıklıyor ki şükredesiniz."

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); "Kur'ân-ı Kerîm'de " أَوْ كَسَوُتُهُمْ أَوْ تُحَرِّيرُ رَقَبَةٍ /ev,.....ev" harfleriyle belirtilen (fidyelerde) bunun sahibi bu fidiye çeşitleri arasında muhayyerdir, anlamına gelir" demiştir.¹⁷¹

Mâide Sûresi 90. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); "الأزلام/el-ezlâm" önemli işlerde kendisiyle fal açıp kismet istedikleri oklardır, "الأَنْصَابُ/el-ensâb" ise yanlarında kurban kestikleri dikili taşlardır", demiştir¹⁷²

Ömer (radıyallahü anh)'den rivâyet edildiğine göre, şöyle demiştir:

Hz. Peygamber "Allah'ım içkinin hükmünü, fayda getirecek şekilde bize açıkla" diye dua etti. Bunun üzerine Bakara Sûresi 219. âyeti nâzil olmuştu: "Sana, sarhoşluk veren şeyler ve şans oyunları hakkında sorarlar. De ki: Onların her ikisinde de, hem büyük bir günah, hem de satışını yapan için para kazanmak gibi bazı yararlar vardır. Ancak yol açtıkları kötülük, sağladıkları yarardan daha büyüktür. Bir de sana Allah yolunda neyi harcayacaklarını sorarlar. De ki: "İhtiyacınızdan arta kalan herşeyi." Allah düşünüp öğüt alasınız diye size âyetlerini böylece açıklıyor." Sonra Ömer, çağrılarak bu âyet kendisine okundu Fakat Ömer, yine tatmin olmadı ve Allah'ım içkinin hükmünü bize faydalı olacak biçimde açıkla diye duâ etti. Bu sefer Nisâ Sûresi 43. âyeti nâzil oldu: "Ey iman edenler! Sarhoş iken namaz kılmaya kalkışmayın, ne dediğinizi bilinceye kadar bekleyin, boy abdestini gerektiren bir durumda iken de yıkanincaya kadar kesinlikle namaz kılmayın. Fakat yolcu iseniz ve yıkanma imkânından yoksun iseniz o başka. Çünkü eğer hasta iseniz veya seyahatte iseniz yahut

¹⁷¹ Buhârî, Keffâreti'l-Eymân, 1.

¹⁷² Buhârî, Tefsir, 112.

abdestinizi yeni bozmuşsanız veya hanımlarınızdan birisine yaklaştıysanız ve hiç su bulamamışsanız, o zaman temiz toprakla teyemmüm edin, ellerinize ve yüzünüze hafifçe sürün. Bilin ki, Allah günahları temizleyen ve çok affedendir.” Yine Ömer çağrıldı ve bu âyet de kendisine okundu yine Ömer aynı şekilde duâ etti. Bunun üzerine Mâide Sûresi 90. âyet nâzil oldu: “Ey iman edenler! Sarhoşluk veren herşey, şans oyunları, putperestçe uygulamaların tümü ve şans-talih okları çekmek, her türlü tahmine dayanan şans oyunu oynamak ve bunlara göre hareket etmek, şeytan işi ve iğrenç kötülüklerden başka bir şey değildir. O halde onlardan kaçının ki, mutluluğa eresiniz.” Yine Ömer çağrıldı ve bu âyet kendisine okundu. Bunun üzerine Ömer: “Vazgeçtik vazgeçtik” dedi.¹⁷³

Mâide Sûresi 93. Âyet

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara, günahlardan sakındıkları ve imanlarını koruyup iyi işler yapmayı sürdürdükleri, sakınmaya devam edip imanlarına bağlı kaldıkları hem günahlardan sakınıp hem en iyiyi yapmaya çalıştıkları takdirde daha önce yiyip içtiklerinden ötürü bir günah yoktur. Allah, rızasına uygun davrananları sever.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh) (radıyallahü anh)’den rivâyete göre, şöyle demiştir: “Ashab; şarabın haram kılınması hükmü inince şarap içtikleri dönemde ölüp gidenlerin hakkındaki durumu sordular da Mâide Sûresi 93. âyeti indi .”

Tirmizî: “Bu hadis hasen sahihtir” demiştir.¹⁷⁴

Mâide Sûresi 116. Âyet

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ

¹⁷³ Nesâî, Eşribe, 27; Ebû Dâvûd, Eşribe, 17.

¹⁷⁴ Buhârî, Tefsir, 5/11; Tirmizî, Tefsir, 5/1.

“Allah "Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi 'Allah'ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin' dedin?" buyurduğu zaman o şu cevabı verir: "Hâşâ! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin.”

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh)'den rivâyete göre, şöyle demiştir: *“Allah, İsa'ya, Mâide Sûresi 116. âyet: “ve işte gün gelecek Allah, “Ey Meryem oğlu İsa!” diyecek; “Sen misin insanlara Allah'ı bırakın da beni ve annemi iki İlah tanıyın diyen?” İsa cevap verdi: “Seni ortaklardan ve noksanlıklardan, tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Bunu söylemiş olsaydım, sen muhakkak bilirdin. Sen benim içimdeki herşeyi bilirsin. Halbu ki, ben senin zatında olanı bilemem. Şüphe yok ki, akılla bilinemeyen tüm gerçekleri bilen sensin, yalnızca sen.” sorusu hakkında nasıl cevap vereceğini ona telkin edip öğretmiştir.”*

Tirmizî: *“Bu hadis hasen sahihtir”* demiştir.

Abdullah b. Amr (radıyallahü anh)'den rivâyete göre, şöyle demiştir: *“Son inen sûre Mâide Sûresidir.”*¹⁷⁵

3.2.5. En'am Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

En'am Sûresi 23. Âyet

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ

“Sonra onların mazeretleri "Rabbimiz Allah'a andolsun ki biz ortak koşanlar olmadık" demekten başka bir şey olmadı.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); *“فِتْنَتُهُمْ/fitnetühüm (sonra onların fitnesi)” onların mâzereti demektir”,* demiştir.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Tirmizî, Tefsîr, 6/20.

¹⁷⁶ Buhârî, Tefsîr, Enam Suresi.

En'am Sûresi 145. Âyet

قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“De ki: “Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak şartıyla, kim (yasaklananlardan) yemek zorunda kalırsa, bilsin ki rabbin bağışlayan ve esirgeyendir.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “En'am Sûresi 145. âyetteki /دَمًا مَسْفُوحًا/ demen mesfûhan" akıtılmış kan anlamında” demiştir.¹⁷⁷

En'am Sûresi 146. Âyet

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوْ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ

“Yahudilere mahsus olmak üzere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere, sığır ve koyunun ise iç yağlarını onlara haram kıldık. Taşkınlıkları yüzünden onları böyle cezalandırdık. Biz elbette doğru söylüyoruz.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “her tırnaklı” deve ve deve kuşu, الْحَوَايَا/el-havâya” bağırsaklardır”, demiştir.¹⁷⁸

3.2.6. A‘râf Sûresi’ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

A‘râf Sûresi 107. Âyet

فَالْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ

“Bunun üzerine, değneğini attığında, apaçık büyük bir yılan oldu.”

¹⁷⁷ Buhârî, Zebâih, 38.

¹⁷⁸ Buhârî, Tefsir, 123.

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Âyette geçen " تُعَبِّانٌ " erkek yilandır” demiştir.¹⁷⁹

A‘râf Sûresi 143. Âyet

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ

“Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr’a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, ‘Rabbim! Bana görün; sana bakayım’ dedi. Rabbi, ‘Sen beni asla göremezsın. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin’ buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: ‘Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim.’”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “erini/bana göster), bana atıyye ver demektir” demiştir.¹⁸⁰

A‘râf Sûresi 160. Âyet

وَقَطَّعْنَاهُمْ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى إِذِ اسْتَسْقِيَهُ قَوْمُهُ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرِبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

“İsrâiloğulları’nı nesillere göre on iki topluluğa ayırdık. Halkı kendisinden su istediğinde Mûsâ’ya, “Asânı taşa vur!” diye vahyettik. Taştan on iki göze fişkırdı. Her kabile içeceği yeri belledi. Üzerlerine de buluttan gölgelik yaptık; onlara kudret helvasıyla bıldırcın eti indirdik. “Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yiye” (dedik). Onlar (nankörlükleriyle) bize değil fakat kendilerine kötülük ediyorlardı.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh) şöyle demiştir: “Âyetteki انْبَجَسَتْ/inbeceset, fişkırdı demektir.”¹⁸¹

¹⁷⁹ Buhârî, Bedü'l-Halk, 14.

¹⁸⁰ Buhârî, Tefsir, 127.

¹⁸¹ Buhârî, Enbiyâ, 25.

A‘râf Sûresi 171. Âyet

وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Bir zamanlar İsrâiloğulları’nın üzerine dağı bir gölgelik gibi kaldırdık da üstlerine düşecek sandılar. "Size verdiğimiz (kitaba) kuvvetle sarılın ve içinde olanı aklınızda tutun ki korunasınız" dedik.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ/ve iznetaknâ'l-cebele" âyetindeki نَتَقْنَا/netaknâ, رَفَعْنَا/rafa ‘na yani kaldırdık, yükselttik manasınadır”, demiştir.¹⁸²

3.2.7. Enfâl Sûresi’ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Enfâl Sûresi

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “الْأَنْفَالُ /el-Enfâl ganimetler demektir”, demiştir.¹⁸³

3.2.8. Tevbe Sûresi’ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Tevbe Sûresi 34. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن كَثِيرًا مِّنَ الْأَخْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لِيَأْكُلُوا أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ
عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

“Ey iman edenler! Bilin ki yahudi din bilginlerinin ve hristiyan din adamlarının birçoğu halkın mallarını haksızlıkla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altın gümüş biriktirip Allah yolunda harcamayanları elem veren bir azapla müjdele!”

Halid b. Eslem dedi ki: "Bir defasında Abdullah b. Ömer'le çıkmıştık. Bir bedevi gelip İbn Ömer'e 'Altını ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar... ' (Tevbe Sûresi 34) âyetinin mahiyetini bana söyle" dedi. Bunun üzerine İbn Ömer şu cevabı verdi: "Kim bu malları biriktirip de zekâtını vermezse vah onun haline"

¹⁸² Buhârî, Enbiyâ, 25.

¹⁸³ Buhârî, Tefsir, Enfâl Suresi.

şeklindeki uyarı zekât âyeti nâzil olmadan öncesi içindi. Fakat zekat âyeti nâzil olunca; Allah, zekâtı mallar için bir temizlik sebebi kılmıştır.”¹⁸⁴

Tevbe Sûresi 35. Âyet

يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ

“O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanacak: İşte yalnız kendiniz için toplayıp sakladıklarınız; tadın şimdi biriktirip sakladıklarınızı!”

İbn Ömer; bu “altını ve gümüşü yığıp biriktirenler âyeti” zekât âyeti indirilmeden önceydi. Zekât âyeti inince Allah onu mallar için bir temizlik sebebi kıldı”, demiştir.¹⁸⁵

Tevbe Sûresi 37. Âyet

إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحْلُونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُؤَاطُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيَحْلُوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زَيْنَ لَهُمْ سُوءَ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

“Aylara ek yapmak, inkârcılığı artırmaktan başka bir şey değildir, inkârcıların daha da sapmasına yol açmaktadır. Onlar (ayların sayısını) Allah’ın yasakladığı aylara uyarlamak üzere, bu eklemeyi bir yıl helâl bir yıl haram sayıyorlar ki, böylece Allah’ın haram kıldıklarını meşrû hale getirsinler. Bu yaptıkları kötü işler kendilerine güzel görünüyor. Allah inkârcılar topluluğunu doğru yola iletmez.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Müzzemmil Sûresi 6. âyetteki نَسَاءً /nesen” kelimesinin Habeş dilinde "kalktı" anlamında; olduğunu söylemiş, وِطَاءً /vitâen” kelimesini de "geceden okunan Kur’ân’ın göze ve kalbe uygunluğu vardır" şeklinde tefsîr etmiş ve Tevbe Sûresi 37. âyetteki لِيُؤَاطُوا /li-yuvâtîû fî kelimesi لِيُؤَافِقُوا /li-yuvâfîkû fî (uymaları için) anlamına gelir” demiştir.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Buhârî, Zekât, 4.

¹⁸⁵ Buhârî, Tefsir, 145.

¹⁸⁶ Buhârî, Teheccüd, 11.

Tevbe Sûresi 105. Âyet

وَقُلْ اَعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“De ki: “Durmadan bir şeyler yapın; yaptıklarınızı Allah da, peygamberi de müminler de görecektir. Sonunda, gizliyi de açığı da bilen huzuruna çıkarılacaksınız ve O size yapmış olduklarınızın ne olduğunu verecek.”

Ka‘b b. Mâlik, Tebük Seferi’nde Rasûlullah’tan geri kalınca “ ... Amellerinizi Allah da, Peygamber de, mü'minler de görecektir” (Tevbe Sûresi 105.) âyetini okudu. Âişe radiyallahü anhâ: “Bir kimsenin amelinin güzelliği senin hoşuna gittiği zaman 'De ki: çalışınız. Muhakkak ki Allah, Peygamber ve mü'minler amellerinizi görecektir'” demiştir.¹⁸⁷

Tevbe Sûresi 112. Âyet

الَّذِينَ الْعَابُدُونَ السَّائِحُونَ الرََّّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

“O tövbe-kârlar, ibadet edenler, hamdedenler, dünyada yolcu gibi yaşayanlar, rükûa varanlar, secde edenler, iyiliği teşvik edip kötülükten alıkoyanlar, Allah’ın sınırlarını gözetenerler; müjdele o müminleri!”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Âyette geçen حُدُود/hudûd kelimesi için tâat anlamındadır” demiştir.¹⁸⁸

3.2.9. Yunus Sûresi’ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Yunus Sûresi 24. Âyet

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ
وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَيْهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ
نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنِ بِالْأَمْسِ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

¹⁸⁷ Buhârî, Tevhid, 46.

¹⁸⁸ Buhârî, Cihad, 1.

“Dünya hayatının örneği, ancak gökten indirdiğimiz, onunla insanların ve hayvanların yediği yeryüzünün bitkisi karışmış olan bir su gibidir. Öyle ki yer, güzelliğini takınıp süslendiği ve ahalisi gerçekten ona güç yetirdiklerini sanmışlarken (işte tam bu sırada) gece veya gündüz ona emrimiz gelmiştir de, dün sanki hiç bir zenginliği yokmuş gibi, onu kökünden biçilip atılmış bir durumda kılmışız. Düşünen bir topluluk için biz âyetleri böyle birer birer açıklarız.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); "o su ile yeryüzünün nebâtı karıştı, o su ile her renk nebât yetişti manasındadır, demiştir.¹⁸⁹

3.2.10. Hûd Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Hûd Sûresi 27. Âyet

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا
بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ

“Kavminin ileri gelen inkârcıları, "Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Sana sığ görüşlü ayak takımımızdan başkasının uyduğunu da görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de kabul etmiyoruz, bilâkis sizin yalancı olduğunuz kanaatini taşıyoruz" dediler.”

Hûd Sûresi 40. Âyet

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ
عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ أَمَّنْ وَمَا أَمَّنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ

“Nihâyet emrimiz geldi ve sular coşup yükseldi. Nûh'a dedik ki: "Her türden (hayvan) birer çift ile -daha önce haklarında hüküm verilmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye bindir!" Zaten onunla birlikte pek azı iman etmişti.”

¹⁸⁹ Buhârî, Tefsir, 160.

Hûd Sûresi 44. Âyet

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَّمَاءُ اقْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى
الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“(Sonra) "Ey toprak suyunu yut! Ey gök sen de tut! " denildi. Su çekildi; hüküm yerini buldu; gemi Cûdî'nin üzerine oturdu; "Zalimlerin topunun canı cehenneme!" denildi.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “بَادِيَةِ الرَّأْيِ/Bâdiye'r-ra'yi, ilk anda bize görünen, " أَقْلَعِي/Ekli'î, suyunu tut ve التَّنُّورُ /ve fâra't-tennur, (fırın kaynadığı zaman) su fışkırdığı zaman demektir" dedi.¹⁹⁰

Hûd Sûresi 22 ve 77. Âyetler

لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْآخَسِرُونَ

“Şüphesiz bunlar, âhirette en çok ziyana uğrayanlardır.”

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سَيِّئًا بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ

“Elçilerimiz Lût’a geldiğinde, Lût onlardan dolayı huzursuz oldu, onlara karşı çaresizlik hissetti. “Zor bir gün!” dedi.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “لَا جَرَمَ/la cerame, evet, عَصِيبٌ/asibun" şiddetli, zor manasındadır, demiştir.¹⁹¹

Hûd Sûresi 106. Âyet

فَأَمَّا الَّذِينَ شَفَعُوا فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ

“Bedbaht olanlar ateştedirler, orada onlar her nefeste acıdan inleyip feryat ederler.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “زَفِيرٌ/zefîr, şiddetli ses, شَهِيقٌ/şehîk zayıf sestir”, demiştir.¹⁹²

¹⁹⁰ Buhârî, Enbiyâ, 3.

¹⁹¹ Buhârî, Tefsir, Hud Suresi.

¹⁹² Buhârî, Tefsir, 164.

3.2.11. Yusuf Sûresi'ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Yusuf Sûresi 38. Âyet

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

“Atalarım İbrâhim, İshak ve Ya ‘kûb’un dinine uydum. Allah’a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu, Allah’ın bize ve insanlara olan lutfundandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler.”

Ebu Bekir, İbn Abbâs (radiyallâhu anh) ve İbn Zübeyr; *“dedenin hükmü bâbanın hükmü gibidir”*, demişlerdir. İbn Abbâs (radiyallâhu anh) (dede, bâbadır, sözüne delil olarak) *"Ey Ademoğulları! ... "* (A'raf Sûresi 31), *"Ben atalarım İbrahim, İshak, Yakub'un dinine uydum"* (Yusuf Sûresi 38) âyetlerini okudu. İbn Abbâs (radiyallâhu anh), *bana kızkarşilerimden başka oğlumun oğlu mirasçı olur, ben ise oğlumun oğluna mirasçı olamam demiştir.*¹⁹³

Yusuf Sûresi 86. Âyet

قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Ya ‘kûb da şöyle dedi: "Ben acımı ve kederimi ancak Allah’a arz ediyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah'tan gelen bilgiyle biliyorum.”

Abdullah b. Şeddad (v. 82/701) şöyle diyor: *“Ben arka saftaydım. Ömer'in için için ağladığını duydum. O, “ben kederimi ve üzüntümü yalnızca Allah’a şikâyet ediyorum...”* (Yusuf Sûresi 86) âyetini okuyordu.”¹⁹⁴

¹⁹³ Buhârî, Ferâiz, 9.

¹⁹⁴ Buhârî, Ezan, 70.

3.2.12. Ra‘d Sûresi’ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Ra‘d Sûresi 7. Âyet

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ

“Kâfirler diyorlar ki: Ona Rabbinden bir mucize indirilseydi ya! (Hâlbuki) sen ancak bir uyarıcısın ve her toplumun bir rehberi vardır.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ âyetindeki هَادٍ/hêdin kelimesini دَاع/dê‘in diye yani dâvet eden” manasında açıklamıştır.¹⁹⁵

Ra'd Sûresi 14. Âyet

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطٍ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ

“Dua edilmeye lâyık olan O’ dur. O’nun dışında el açıp dua ettikleri şeyler, onların hiçbir isteğini karşılayamazlar. Onlar ancak, ağzına gelsin diye iki avucunu suya doğru açıp yalvaran kimse gibidir. Hâlbuki bu yoldan su asla onun ağzına gelecek değildir. Kâfirlerin duası hep boşa gider.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh) şöyle demiştir: “كَبَاسِطٍ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ (İki avucunu açan gibidir) âyeti Allah’la beraber başka bir ilaha ibadet eden müşriklerin misali gibidir. Bu da uzaktan suya bakıp suyun içindeki hayaline bakıp duran susamış kimsenin haline benzer. Suyu elde etmek ister ama bunu başaramaz.”¹⁹⁶

3.2.13. Hicr, Nahl ve İsrâ Sûrelerinin Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Hicr Sûresi 62 ve 72. Âyetler

قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ

“Lût onlara, “Bilinmedik tanınmadık kimselersiniz” dedi.”

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ

¹⁹⁵ Buhârî, Tefsîr, İbrahim Suresi.

¹⁹⁶ Buhârî, Tefsîr, Rad Suresi.

“(Ey resulüm!) Hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoş (sersem) halleriyle saçmalayıp duruyorlardı.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Hicr Sûre’si 62. âyette geçmekte olan قَوْمٌ/kavmun munkurun” cümlesini, “Lût aleyhisselam onları tanımadı, yine Hicr Sûresi 72. âyette geçen لَعَمْرُكَ/leamruke ifadesini لَعَيْشُكَ/le‘ayşeke yani senin hayatına yemin olsun manasına geldiği şeklinde tefsîr etmiştir.”¹⁹⁷

Nahl Sûresi 67, 72 ve 120. Âyetler

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْمَلُونَ

“Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının ürünlerinden hem içki hem de güzel besinler elde edersiniz. Bunda da aklını kullanan bir topluluk için açık delil vardır.”

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ

“Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ürünlerle rızıklandırdı. Onlar yine de bâtıla inanıp Allah’ın nimetine karşı nankörlük mü ediyorlar?”

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

“Kuşkusuz İbrâhim, bir tevhid önderi olarak Allah’a gönülden itaat eden iyilik rehberiydi, müşriklerden de değildi.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Sûre’nin 67. âyetindeki سَكَرًا/sekran kelimesini (meyvelerden yapıp) haram kılınan içki olarak, aynı âyetteki وَرِزْقًا حَسَنًا/rızkan hasenen ifadesini de güzel rızık ise Allah’ın helal kıldıkları ve sûre’nin 72. âyetindeki وَحَفَدَةً/hafedeten kelimesini kişinin çocuğundan olanlar yani torunlar olarak tefsîr etmiştir. Diğer bir sahâbî İbn Mesûd, Nahl Sûresi 120. âyette geçen (إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ) ifadesindeki أُمَّة/ümmeden kelimesini hayır öğretmeni” olarak tefsîr etmiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Buhârî, Tefsir, Hicr Suresi.

¹⁹⁸ Buhârî, Tefsir, Nahl Suresi.

İsrâ Sûresi 26. Âyet

وَاتِ دَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا

“Bir de akrabaya, yoksula ve yolcuya/çaresiz kalana hakkını ver! Gereksiz yere de saçıp savurma!”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); لَا تُبَذِّرْ /lâ tübezzir" saçıp savurma manasındadır demiştir.¹⁹⁹

İsrâ Sûresi 69. Âyet

أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيَرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا

“Yahut sizi bir defa daha denize döndürüp üzerinize bir kasırga göndererek - inkâr etmeniz sebebiyle- sizi boğmayacağından emin misiniz? O zaman bize karşı size arka çıkacak birini de bulamazsınız.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh): Âyette geçen تَبِيعًا /tebîan kelimesini ‘yardım edici’ anlamındadır, demiştir.²⁰⁰

İsrâ Sûresi 97. Âyet

وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَلَىٰ وَجُوهِهِمْ عُمِيًّا وُبُكْمًا وَصُمًّا مَأْوِيَهُمْ جَهَنَّمُ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا

“Allah kime hidâyet verirse doğru yolu bulan işte odur; kimi de hidâyetten uzaklaştırırsa artık böylelerine Allah’tan başka destekçiler bulamazsın. Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzükoyun süründürerek toplarsın. Onların varıp kalacağı yer cehennemdir; onun ateşi zayıfladıkça yakıcı alevlerini çoğaltarak azaplarını sürdürürüz.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); خَبَتْ /habeta lafzı için söndükçe demektir”, demiştir.²⁰¹

¹⁹⁹ Buhârî, Tefsir, 126.

²⁰⁰ Buhârî, Tefsir, 126.

²⁰¹ Buhârî, Tefsir, 126.

İsrâ Sûresi 106. Âyet

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكُثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا

“Biz onu, insanlara aralıklarla okuyasın diye (sûreler ve âyetlere) ayrılmış olarak, peyderpey indirdik.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “âyette geçen فَرَقْنَاهُ/feraknâhu” kelimesi فَصَّلْنَاهُ/fassalnahu (ayırdık) anlamındadır”, demiştir.²⁰²

İsrâ Sûresi 111. Âyet

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِّ وَكَبِّرَهُ تَكْبِيرًا

“Çocuk edinmeyen, hâkimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten münezzehtir olduğu için bir dayanağa da ihtiyacı olmayan Allah’a hamdederim” de ve tekbir getirerek O’nun şanını yücelt!

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); Kur’ân’da geçen her "sultan" kelimesi "huccet" manasındadır; وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِّ/veliyun mine'z-zulli ise acizlikten dolayı hiç kimseyi dost edinmeyen demektir” demiştir.²⁰³

3.2.14. Kehf Sûresi’ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Kehf Sûresi 9. Âyet

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا

“Yoksa sen, bizim âyetlerimizden olan Ashâb-ı Kehf ve Rakîm’i mi şaşırtıcı buldun?”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Âyetteki الرَّقِيمِ/er-Rakim kelimesini kurşundan yapılmış ve velilerinin gençlerin isimlerini üzerine yazdığı bir levha olduğunu ve sonradan bu levhayı kendi hazinesine koyduğunu” söylemiştir.²⁰⁴

²⁰² Buhârî, Fedâilu’l-Kur’ân, 28.

²⁰³ Buhârî, Tefsîr, İsrâ Suresi.

²⁰⁴ Buhârî, Tefsîr, Kehf Suresi.

Kehf Sûresi 33. Âyet

كَلَّا الْجَنَّتَيْنِ ءَاتَتْ أَكْلَهَا وَلَمْ تَظْلِمِ مِنْهُ شَيْئًا وَفَجَّرْنَا خِلْفَهُمَا نَهْرًا

“Böylece adamın bol ürünü oluyordu. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi: "Ben, servetçe senden daha zenginim; nüfusça da senden daha güçlüyüm.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “لَمْ تَظْلِمِ /lem tezlim ifadesinin “eksik bırakmamıştı” manasında olduğunu söylemiştir.²⁰⁵

Kehf Sûresi 96. Âyet

أَتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ آتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا

“Bana, demir kütleleri getirin.” Nihâyet (vadiyi demirle doldurup) iki dağın arasını aynı seviyeye getirince, "Ateşi körükleyin!" dedi. Artık onu kor haline getirdiği vakit, "Getirin bana, üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim" dedi.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); Bu âyetteki "بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ / beyne's-sadefeyn tabirini iki dağ arası, olarak beyan etmiştir.²⁰⁶

3.2.15. Meryem Sûresi’ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Meryem Sûresi 7. Âyet

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا

“Allah şöyle buyurdu: “Ey Zekeriya! Şüphesiz biz sana, ismi Yahya olacak bir oğul müjdeliyoruz. Bu ismi daha önce hiç kimseye vermedik.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “سَمِيًّا /semiyyen kelimesi مثلاً /mislen (gibi) manasındadır, dedi.²⁰⁷

²⁰⁵ Buhârî, Tefsir, Kehf Suresi.

²⁰⁶ Buhârî, Enbiyâ, 7.

²⁰⁷ Buhârî, Enbiyâ, 43.

Meryem Sûresi 23. Âyet

فَاجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَّنْسِيًّا

“Sonra doğum sancısı onu bir hurma ağacının dibine getirdi. Meryem, “Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!” dedi.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh) şöyle dedi: “Âyette geçen نَسِيًّا /nesyen kelimesinin anlamı hiç bir şey olmayaydım, demektir.”²⁰⁸

Meryem Sûresi 38, 74, 86, 90 ve 98. Âyetler

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُتُونَنَا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

“Onlar, bizim huzurumuza çıkacakları gün öyle bir işitirler ve öyle bir görürler ki! Ne var ki o zalimler bugün tam bir sapkınlık için-dedirler.”

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاً وَرِعِيًّا

“Oysa onlardan önce de daha varlıklı ve daha gösterişli olan nice nesiller helâk ettik.”

وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرِدًّا

“Günahkârları da suya götürülen sürü gibi cehenneme süreceğiz;”

تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا

“Öyle ki bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer ortasından yarılacak, dağlar yıkılıp çökecek!”

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا

“Biz, onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Sen, onların herhangi birinden (bir varlık emâresi) hissediyor veya cılız da olsa bir ses işitiyor musun?”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); Meryem Sûresi 38. âyetteki “Bize geldiklerinde ne güzel işitir, ne güzel görürler” kavliyle Allah şöyle buyuruyor: Onlar bu günde duymazlar ve görmezler, apaçık bir sapıklık içindedirler, demiştir. Burada 86. âyetteki ^١وَرِدًا/Virden, susuzlar, 74. âyetteki أَثَاً/esasen, mal, 90. âyetteki ^٢الْجِبَالُ /el-cibâlu

²⁰⁸ Buhârî, Enbiyâ, 48.

hedden, dağlar yıkılacaktır ve 98. âyetteki رِكْزاً /rikzen, hafif ses manasındadır” demiştir.²⁰⁹

3.2.16. Tâhâ Sûresi’ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Tâhâ Sûresi 10. Âyet

إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَى النَّارِ هُدًى

“Hani bir ateş görmüştü de ailesine, "Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm (oraya gidiyorum). Umarım ondan size bir kor ateş getiririm yahut ateşin başında, yol gösterecek birini bulurum" demişti.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh) bu âyet hakkında; Mûsâ ve ehli, anasının bulunduğu Mısır’a giderlerken Tûvâ Vadîsi’nde konaklamış, karanlık ve soğuk bir gecede yollarını şaşırıp kaybetmişlerdi. İşte o zaman Mûsâ “Eğer ben o ateşin yanında yol gösterecek bir kimse bulamazsam, size ısınacağınız bir ateş parçası getiririm ” demiştir.²¹⁰

Tâhâ Sûresi 12. Âyet

إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى

“İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadide, Tuvâ’dasın.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Âyette geçen الْمُقَدَّسِ/el-mukaddesu, mübarek anlamındadır, طَوًى/Tuvâ, vâdînin ismidir” dedi.²¹¹

Tâhâ Sûresi 21. Âyet

قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ

“Allah, şöyle dedi: "Tut onu. Korkma! Biz, onu yine eski durumuna döndüreceğiz.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh) سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ “Sîratehe'l-ûlâ ” “İlk hâleti, ilk şekli” demektir, demiştir.²¹²

²⁰⁹ Buhârî, Tefsir, Meryem Suresi.

²¹⁰ Buhârî, Tefsir, Tâhâ Sûresi.

²¹¹ Buhârî, Enbiyâ, 23.

Tâhâ Sûresi 40. Âyet

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ
وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ

“Hani kız kardeşin (Firavun ailesine) gidiyor ve “size onun bakımını üstlenecek kimseyi göstereyim mi?” diyordu. Derken, gözü aydın olsun, üzülmesin diye seni annene döndürdük. (Sana baktı, büyüdü) ve (kazara) bir cana kıydın da biz seni kederden kurtardık, seni sıkı bir denemeden geçirdik (ve kaçıp Medyen’e gittin). Medyen halkı içinde yıllarca kaldın, sonra (peygamber olman için) takdir edilmiş bir zamanda (Tûr’a) geldin ey Mûsâ!”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh), Buradaki *عَلَى قَدَرٍ* /Alâ kaderin”, (Takdîr ettiğim) bir vade göre” demektir, demiştir. ²¹³

Tâhâ Sûresi 42, 45, 54 ve 58. Âyetler

إِذْهَبْ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي

“Sen ve kardeşin âyetlerimle git ve benim zikrimde kusur etmeyiniz.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Beni hatırlamakta gevşeklik göstermeyin” *Lâ teniyâ fî zikrî yâni zayıflamayın, demektir, demiştir.* ²¹⁴

قَالَا رَبَّنَا إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُفْرُطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَىٰ

“Dediler ki: Rabbimiz! Doğrusu biz, onun bize aşırı derecede kötü davranmasından yahut iyice azmasından endişe ediyoruz.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); *أَنْ يُفْرُطَ عَلَيْنَا* /En yefruta aleynâ, yâni “Ukûbette aşırı gitmesinden” demektir, demiştir. ²¹⁵

كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ

“Yeyin ve hayvanlarınızı otlatın! Muhakkak ki bunda, akıl sahipleri için elbette âyetler (deliller) vardır.”

²¹² Buhârî, Tefsir, Tâhâ Sûresi.

²¹³ Buhârî, Tefsir, Tâhâ Sûresi.

²¹⁴ Buhârî, Tefsir, Tâhâ Sûresi.

²¹⁵ Buhârî, Tefsir, Tâhâ Sûresi.

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “لأُولِي النُّهَى/le ulu’n-nuhâ, Akıl sâhibleri-Takvâ sâhibleri demektir, demiştir.”²¹⁶

فَلَأُتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سَوًى

“Biz de mutlaka sana karşı onun gibi bir sihir yapacağız. Bunun için seninle bizim aramızda; uygun bir yerde, senin de, bizim de caymayacağımız bir buluşma vakti belirle.” (58)

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “مَكَانًا سَوًى/Mekânen süven, aralarında orta bir yer manâsındadır, demiştir.”²¹⁷

Tâhâ Sûresi 77. Âyet

وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى

“Mûsâ’ya şöyle vahyetmiştik: “Kullarımı geceleyin yola çıkar, yetiştircekler diye korku ve endişe duymaksızın onlara denizde kupkuru bir yol aç.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Buradaki يَبَسًا/Yebesen -Yâbisen, bir manâ olup kuru demektir, demiştir.”²¹⁸

Tâhâ Sûresi 81. Âyet

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحِلَّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَى

“Sizi rızıklandığımız tertemiz şeyleri yiyin ve bu hususta taşkınlık etmeyin, sonra size gazabım vâcip olur ve kime gazabım vâcip olursa uçuruma yuvarlanır, helâk olur gider.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Buradaki هَوَى/Hevâ”, Şakiye, yânî bedbaht oldu manâsındadır, demiştir.”²¹⁹

²¹⁶ Buhârî, Tefsir, Tâhâ Sûresi.

²¹⁷ Buhârî, Tefsir, Tâhâ Sûresi.

²¹⁸ Buhârî, Tefsir, Tâhâ Sûresi.

²¹⁹ Buhârî, Tefsir, Tâhâ Sûresi.

Tâhâ Sûresi 87. Âyet

قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلَكِنَا وَلَكِنَّا حُمُلْنَا أَوزَارًا مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى

السَّامِرِيُّ

“Sana vaadettiğimizden kendi isteğimizle dönmedik. Ve lâkin bize, o kavmin ziynetleri (altın süs eşyaları) yüklenmişti. Bu yüzden onları (eritmek üzere ateşe) attık. Sonra Samiri de attı.” dediler.

İbn Abbâs (radiyallâhu anh) : بِمَلَكِنَا /Bi-melkinâ (Âyet: 87) , Bi-emrinâ, kendi emrimizle” demektir, demiştir. ²²⁰

Tâhâ Sûresi 107, 108 ve 112. Âyetler

لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا

“Orada artık ne bir kıvrım ne de bir tümsek görürsün.”

يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا

“O gün herkes çağırıcıya uyar; ondan kaçıp kurtulma imkânı yoktur. Rahmânın heybetinden sesler kısılmıştır; artık çok hafif sesler dışında bir şey işitemezsin.”

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا

“Mümin olarak dünya ve âhiret için yararlı iyi işler yapan kimseye gelince, o ne büsbütünü, hatta ne de kısmen haksızlığa uğramaktan korkar.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); Bu âyetler hakkında, عِوَج/ivecen, Vâdî, أَمْتًا/Emten, yükselen tepe, هَضْمًا وَلَا ظُلْمًا/Zulmen ve lâ Hedman, zulme uğratılmaz ve hasenelerinden bir eksiltme yapılmaz manâsınadır, demiştir. ²²¹

Tâhâ Sûresi 124. Âyet

وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى

“Kim de beni anmaktan yüz çevirirse mutlaka sıkıntılı bir hayatı olacaktır ve onu kıyamet günü kör olarak haşrederiz.”

²²⁰ Buhârî, Tefsir, Tâhâ Sûresi.

²²¹ Buhârî, Tefsir, Tâhâ Sûresi.

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); مَعِيشَةً ضَنْكاً /Maîşen danken, dar ve sıkıntılı bir yaşama, bedbahtlık manâsındadır, demiştir.²²²

3.2.17. Enbiyâ, Hac ve Mü'minûn Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Enbiya Sûresi 95. Âyet

وَحَرَامٌ عَلَى قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ

“Helâk ettiğimiz bir memleket halkının bize dönmeleri imkânsızdır.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “وَحَرَامٌ/ve hirmun lafzı, Habeş dilinde vacib oldu, gerekti anlamındadır”, demiştir.²²³

Hac Sûresi 15. Âyet

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ
هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ

“Her kim ona (Muhammed’e) Allah’ın dünyada ve ahirette asla yardım etmeyeceğini zannediyorsa hemen tavana bir ip çeksın, sonra kendini assın da bir baksın; başvurduğu (bu yöntem), öfkelendiği şeyi giderecek mi?”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Bu âyetteki فَلْيَمْدُدْ /fe’l-yemdud, semâya ip uzatsın, evinin tavanına ip uzatsın (o ipi sımsıkı boynuna taksın) demektir” demiştir.²²⁴

Hac Sûresi 36. Âyet

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافٍ فَإِذَا وَجَبَتْ
جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Biz o büyükbaş hayvanları da Allah’ın size nişânelerinden kıldık; sizin için onlarda nice yararlar vardır. Onlar (kesim için) sıraya dizildiklerinde üzerlerine Allah’ın adını anın, cansız halde yere serildiklerinde ise onlardan hem kendiniz yiyin hem de ihtiyacını gizleyen ve gizlemeyen yoksulları doyurun. İşte onları şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik.”

²²² Buhârî, Tefsir, Tâhâ Sûresi.

²²³ Buhârî, Kader, 9.

²²⁴ Buhârî, Tefsir, Hac Suresi.

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Bu âyetteki صَوَافَّ/savâf kelimesi, ayakta oldukları halde anlamındadır” demiştir.²²⁵

Hac Sûresi 52. Âyet

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكُمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Senden önce gönderdiğimiz hiçbir resul ve nebi yoktur ki, birşeyi arzuladığı zaman, şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun. Fakat Allah, şeytanın attığını derhal iptal eder, sonra kendi âyetlerini sağlamlaştırır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Bu âyet hakkında, Allah hemen şeytanın ilka ettiğini yok eder ve kendi âyetlerini sabitleştirir” demiştir.²²⁶

Ömer b. Hattab ve İbn Ömer (radiyallâhu anhum)’den şöyle dedikleri rivâyet olunmuştur: “Hac Sûresi kendisinde iki tane tilâvet secdesi bulunduğundan faziletli kılınmıştır.”²²⁷

Mü’minûn Sûresi 61. Âyet

أُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ

“İşte bunlar iyiliklere koşup, bu uğurda yarışır. ”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Bu âyetteki onlar hayır için önde gidenlerdir sözü hakkında onlar için saadet öne geçmiştir”, demiştir.²²⁸

3.2.18. Nûr Sûresi’ni Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Nûr Sûresi

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Nûr Sûresi için, أَنْزَلْنَاهَا/suretun enzelناها, beyan ettiğimiz bir Sûre manasındadır” demiştir.²²⁹

²²⁵ Buhârî, Hac, 118.

²²⁶ Buhârî, Tefsir, Hac Suresi.

²²⁷ Tirmizi, Cuma, 54.

²²⁸ Buhârî, Kader, 2.

²²⁹ Buhârî, Tefsir, Nur Suresi.

Nûr Sûresi 11. Âyet

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“O iftirayı atanlar içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için kötü sanmayın, aksine bu hakkınızda hayırlıdır. Onların her biri işlediği günahı yüklenecektir. İçlerinden günahın büyüğünü üstlenen için ise büyük bir azap vardır.”

Bişr b. Hâlid-Muhammed b. Cafer-Gu'be-Süleyman-Ebu'd-Duhâ-Mesrûk anlatıyor:

“Âişe (radiyallâhu anha)'nın yanına girmiştım. Yanında Hassan b. Sabit vardı. Ona (Âişe'ye) şiir ve kendisine ait beyitlerden kasideler okuyordu. O şöyle diyordu: “İffetlidir, akıllıdır, hiçbir kuşkuyla yer bırakmaz. Dedi kodu ve iftirayla sabahlamaz.” Bu şiir üzerine Âişe, Hassan'a “Ama sen böyle değilsin?” dedi. Hadisin devamında Mesruk, Âişe'ye “Niye bu adamın, senin yanına girmesine izin veriyorsun? diyerek Nur Sûresi 11. âyeti okumuş Âişe ise cevaben “Gözlerin kör olmasından (âmâ olmasını kastederek) daha çetin bir azap olur mu? Ancak bilesin ki, yine de o müşriklere karşı şiirleriyle Rasûlullah'ı savunmuş birisidir” demiştir.²³⁰

Nûr Sûresi 31. Âyet

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعاً أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Açıkta kalanlardan başka süslerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, bâbaları, kocalarının bâbaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları, hizmetlerinde bulunan köleleri ve câriyeleri, cinsel

²³⁰ Müslim, Fedâilu's-Sahâbe.

arzusu bulunmayan erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler! Hepiniz Allah'a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz!’’

Hiz. Aişe şöyle demiştir: “Allah ilk muhâcir kadınlara rahmet etsin, Allah “kadınlar başörtülerini yakalarının üstüne koysunlar” âyetini indirince o kadınlar dış elbiselerinden yırttiklarıyla başlarını örttüler.”²³¹

Nûr Sûresi 33. Âyet

وَلَيْسَتَغْفِرِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَيْكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا قَتْلَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِيَبْتِغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهِنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Evlenme imkânı bulamayanlar, Allah lütfundan ihtiyaçlarını giderinceye kadar iffetlerini korusunlar. Bedelini ödeyerek hür olmak isteyen köle ve câriyelerinizin - kendilerinde hayır görürseniz- tekliflerini kabul edin. Allah’ın size verdiği maldan da onlara verin. Namuslu yaşamak isterlerse, dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için câriyelerinizi fuhuş yapmaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa bilinsin ki Allah, onların zorlanmaları sebebiyle bağışlayıcıdır, esirgeyicidir.”

Musa b. Enes şöyle demiştir: “Sirin, Enes b. Malik’ten hürriyetin satın alma anlaşması yapmasını istedi. Sirin’in malı yoktu. Enes anlaşma akdini yazmayı kabul etmedi. Bunun üzerine Sirin, Ömer’e gitti ve Enes’in bu durumunu ona bildirdi. Ömer, Enes’e “Sirin’le hürriyet satın alma anlaşması yap” dedi. Enes, yine kabul etmeyince Ömer, onu kırbaçladı ve “ ... Eğer, kendilerinde bir iyilik görürseniz mukatee yapın... ” (Nur Sûresi 33.) âyetini okudu. Enes, Sirin’le hürriyet satın alma mukavelesi imzaladı.”²³²

²³¹ Buhârî, Tefsir, 229.

²³² Buhârî, Mükâtebe, 1.

3.2.19. Furkân, Şuarâ, Neml ve Kasas Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Furkân Sûresi 11ve 13. Âyetler

بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا

“Fakat onlar kıyameti yalanladılar. Biz de kıyameti yalanlayanlar için alevli bir ateş hazırladık.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh)tan başkası: “se‘îran, müzekkerdir. 233
tesâur ve ضطرَام /İdtırâm’ ın manası şiddetle yanmaktır” demiştir.

وَإِذَا الْفُؤَا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مَقْرَنَيْنِ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا

“Zincirlerle sımsıkı bağlı olarak onun dar bir yerine atılınca oracıkta yok olmayı isterler.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh): “Subûren, ثُبُورًا /veylen manâsınadır” demiştir.

Furkân Sûresi 23. Âyet

وَقَدِمْنَا إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا

“Yaptıkları her bir işi ele alacağız ve onu saçılmış zerreler hâline getireceğiz.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Hebâen mensûran, rüzgârın savurmakta olduğu ince topraktır; “Rabb'ine (yânı san'atına) bir bakmadın mı? Gölgeyi nasıl uzatmıştır. Eğer O dileseydi onu elbette durdururdu.” demiştir. 234

Furkân Sûresi 45. Âyet

أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا

“Rabbini görmedin mi, gölgeyi nasıl uzatıvermiştir? Eğer dilemiş olsaydı onu durgun kılardı. Sonra biz güneşi ona bir delil kılmışızdır.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “medde'z-zıllu, tan yerinin ağarmaya başlamasıyla güneşin doğması arasında yayılan gölgedir; ساكِنًا/sakinen, devamlı

²³³ Buhârî, Tefsir, Furkân Sûresi.

²³⁴ Buhârî, Tefsir, Furkân Sûresi.

durandır; sonra güneşin doğuşunu ona delil yaptık, "hilfeten" geceleyin işini tamamlayamayan gündüz veya gündüz tamamlayamayan gece onu tamamlar demektir, demiştir.

Furkân Sûresi 77. Âyet

قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامَا

“De ki: 'Duanız olmasaydı Rabbim size değer verir miydi? Fakat siz gerçekten yalanladınız; artık (bunun azabı da) kaçınılmaz olacaktır.’”

Abdullah b. Abbâs âyette yeralan دُعَاؤُكُمْ/duaukum kelimesini "imanınız" şeklinde tefsîr etmiştir.²³⁵

Şuarâ Sûresi 32. Âyet

فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ

“Bunun üzerine Mûsâ asâsını atıverdi; bir de ne görsünler, asâ düpedüz bir yılan oluvermiş.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); ‘Âyette geçen " ثُعْبَانٌ /se‘bânun, erkek yilandır” demiştir.²³⁶

Şuarâ Sûresi 128 ve 129. Âyetler

أَتَنْبُؤُونَ بِكُلِّ رِيْعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ

“Siz boş şeylerle uğraşarak her yüksek yere bir anıt mı dikersiniz?”

وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ

“Temelli kalacağınızı umarak mı büyük konaklar yaparsınız?”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh) şöyle dedi: “Buradaki رِيْعٍ/Rey'u, Eyfâ yânî arzdan olan yükseklik manâsındadır; er-Rey'atu, Riyeatu nun vâhidi, yânî tekilidir. مَصَانِعَ/Masâni (masna'lar), içinde su edinilen her binâ masnaa'dır.”²³⁷

²³⁵ Buhârî, İman, 1.

²³⁶ Buhârî, Bedü'l-Halk, 14.

²³⁷ Buhârî, Tefsir, Şuara Suresi.

Şuarâ Sûresi 149. Âyet

وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ

"Bir de dağlardan ustalıkla evler yontuyorsunuz."

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); "Buradaki "Ferikin", "Merihîn", "Fârihîn"; hepsi bir manâdadır. فَارِهِينَ/Fârihîn, yontucuların hâli olup, mahâretli ustalar manâsındadır, deniliyor" demiştir.²³⁸

Şuarâ Sûresi 183. ve 184. Âyetler

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

"Yeryüzünde fesâdçılar olarak bozgunculuk etmeyin"

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); Burada وَلَا تَعْنُوا/Velâ te'sev", "Âse, Yeîsu, Âysen " bâbından olup, "Fesâdın en şiddetlisi" manâsındadır demiştir.²³⁹

وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْأُولِينَ

"Sizi ve evvelki ümmetleri yaratan(Allah)dan korkun"

İbn Abbâs (radıyallâhu anh): "Burada "el-Cibille", "Halk" manâsındadır. "Cubile", "Hulika" yânî "Yaratıldı" demektir, demiştir.²⁴⁰

Neml Sûresi 23. Âyet

إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ

"Gerçekten ben, onlara hükmetmekte olan bir kadın buldum ki, ona her şeyden (bolca) verilmiştir ve büyük bir tahtı var."

İbn Abbâs (radıyallâhu anh): "وَلَهَا عَرْشٌ/ve lehâ arşun, güzel sanatlı pek pahalı bir tahtı, manasındadır" demiştir.²⁴¹

²³⁸ Buhârî, Tefsir, Şuara Suresi.

²³⁹ Buhârî, Tefsir, Şuara Suresi.

²⁴⁰ Buhârî, Tefsir, Şuara Suresi.

²⁴¹ Buhârî, Tefsir, Neml Suresi.

Neml Sûresi 38. Âyet

قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُوا أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ

“(Danışmanlarına dönerek) “Beyler! Onlar boyun eğerek bana gelmeden önce hanginiz o kraliçenin tahtını bana getirebilirsiniz?” diye sordu.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); Âyette geçen, مُسْلِمِينَ/müslimine, itaat edenler, yine aynı Sûrede 72. âyette geçen رَدِيفَ/redife, yakın oldu; 88. âyetteki جَامِدَةً/câmideten, yerinde durucu mânâsındadır, demiştir.”²⁴²

Kasas Sûresi 76. Âyet

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ

“Kârûn Mûsâ’nın kavmindendi. O, gücüne dayanarak onlara haksızlık etmekteydi. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki sadece anahtarlarını güçlü kuvvetli bir ekip bile zor taşırdı. Halkı ona şöyle demişti: "Sakin şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); اُولِي الْقُوَّةِ/Uli'l-kuvveti" (Onun anahtarlarını) erkeklerden kalabalık bir grup kaldıramazdı demektir.”²⁴³

3.2.20. Rum, Lokman ve Secde Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Rum Sûresi 28. Âyet

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

“Allah size kendinizden bir örnek veriyor: Elinizin altında bulunan hizmetçileriniz arasında size verdiğimiz rızıklarda, sizinle eşit haklara sahip ve birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekindiğiniz ortaklarınız var mı? İşte aklını kullanacak kimseler için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz.”

²⁴² Buhârî, Tefsîr, Neml Suresi.

²⁴³ Buhârî, Enbiyâ, 33.

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); *Bu âyet, Allah'tan başka tapmakta oldukları ilâhlar ve Yüce Allah hakkında indi, demiştir. Nefî manâsına olan sorunun cevâbı "Siz onda müsâvî olur musunuz?" cümlesidir. Ey efendiler, sizler memlûklerinizden, sizin birbirinize mîrâsçı oluşunuz gibi, onların size mîrâsçı olacaklarından korkarsınız. Bundan murad üç şeyin de nefyidir: Ortaklığın, müsâviliğin ve efendilerin kölelerinden korkmalarının nefyidir, demiştir.*²⁴⁴

Rum Sûresi 43. Âyet

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يُصَدِّعُونَ

"O halde Allah katından, geri çevrilemez bir gün gelmeden önce bütün varlığınla o sağlam dine yönel. O gün onlar birbirlerinden ayırt edileceklerdir."

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); *"Âyette geçen يُصَدِّعُونَ/yessadde'une" kelimesi ayrılacaklar manasındadır, demiştir.*²⁴⁵

Secde Sûresi 26. Âyet

أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ أَفَلَا يَسْمَعُونَ

"Halen yurtlarında gezip dolaştıkları, kendilerinden önceki nice nesilleri yok etmiş olmamız, onların doğru yolu görmelerini sağlamadı mı? Bunlarda elbette ibretler var. Hâlâ kulak vermeyecekler mi?"

Secde Sûresi 27. Âyet

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرْزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ

"Görmediler mi ki biz, kupkuru yerlere suyu ulaştırıyoruz da onunla gerek hayvanlarının gerekse kendilerinin yediği ekini çıkarıyoruz. Hâlâ ibret gözüyle bakmayacaklar mı?"

²⁴⁴ Buhârî, Tefsir, Rum Suresi.

²⁴⁵ Buhârî, Tefsir, Rum Suresi.

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); 26. âyetteki يَهْدِي/yehdi açıklarız, 27. âyetteki الْأَرْضِ الْجُرُزِ/el-ardu'l-curuzi, kendisine hiç bir fayda vermeyen yağmurdan başka yağmur yağdırılmayan toprak (yağmuru ve bitkisi kesilmiş) manasındadır demiştir.”²⁴⁶

3.2.21. Ahzâb, Sebe ve Fâtır Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Ahzâb Sûresi 51. Âyet

تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُمْ وَتُؤَيِّ إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنْ ابْتِغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذَلِكَ
أَدْنَىٰ أَنْ تَقَرَّ أَعْيُنُهُمْ وَلَا يَحْزَنَ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْنَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا
حَلِيمًا

“Onlardan dilediğinin beraberliğini erteler, dilediğini yanına alırsın. Uzaklaştırdıklarından birini tekrar istemende senin için bir sakınca yoktur. Bu hüküm onların mutlu olmaları, üzülmemeleri ve hepsinin senin verdiğine razı olmaları için en uygun olanıdır. Allah gönüllerinizdekini bilir, Allah ilim ve hilim sahibidir.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Âyette geçen تُرْجِي/turci, geri bırakırsın manasındadır; اِرْجِ/irci onu geri bırak demektir”, demiştir.²⁴⁷

Ahzâb Sûresi 56. Âyet

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

“Allah ve melekler peygambere salât ediyorlar; ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm okuyun.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “56. âyette geçen يُصَلُّونَ/yusallûne" bereketle dua ediyorlar, 60. âyette geçen لِنُغْرِيبَنَّكَ/lenugriyenneke, seni onlara musallat ederiz manasındadır” demiştir.²⁴⁸

²⁴⁶ Buhârî, Tefsir, Secde Suresi.

²⁴⁷ Buhârî, Tefsir, Ahzab Suresi.

²⁴⁸ Buhârî, Tefsir, Ahzab Suresi.

Sebe Sûresi 16. Âyet

فَاعْرَضُوا فَارْسلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِي أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثَلٍ وَشَيْءٍ
مِّنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ

“Ama onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların iki bahçesini, acı yemişli, ilginli ve birkaç da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Bu âyetteki خَمْطٍ/Hamtin, Dallarıyla misvâk, yâni diş temizliği yapılan erâk ağacı, أَثَلٍ/Eslin, yânî Ilgın ağacı, demektir demiştir.”²⁴⁹

Sebe Sûresi 23. Âyet

وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتَّىٰ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا
الْحَقُّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ

“Allah katında, O’nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati yarar sağlamaz. Sonunda kalplerinden korku giderilince, "Rabbiniz ne buyurdu?" derler. Onlar da şu cevabı verirler: "Hak olanı buyurdu. O yücedir, uludur.”

İbn Mes'ud (radiyallâhu anh) şöyle demiştir: “Allah, vahiy ile konuştuğu zaman göktekiler birşey işitirler. Onların kalplerinden korku giderildiğinde ve ses sakinleştiğinde onlar bu sesin Rableri tarafından olan hak olduğunu bilirler ve birbirlerine "Rabbiniz ne buyurdu?" diye seslenirler. Onlar da "hakkı buyurdu" derler.”²⁵⁰

Melâike (Fâtır) Sûresi 21 ve 27. Âyetler

وَلَا الظُّلُّ وَلَا الْحَرُورُ

"... gölge ile sıcak bir olmaz."

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيَضٌ
وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ

²⁴⁹ Buhârî, Tefsir, Sebe Suresi.

²⁵⁰ Buhârî, Tevhid, 32.

“Allah’ın gökten su indirdiğini görmez misin? Sonra onunla renk ve çeşitleri farklı ürünler çıkardık. Dağların da farklı renklerde; beyaz, kırmızı, simsiyah yolları, kısımları vardır.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh) şöyle demiştir: 21. âyetteki الْحُرُورُ/el-Harur, gece; 27. âyette geçen غَرَابِيبُ سُودُ/Garâibü sûdun, şiddetli karanlıklar manasındadır; müfredi ise الْغَرِيبُ/el-girbib’tir.²⁵¹

3.2.22. Yâsin, Saffât ve Sâd Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Yâsin Sûresi 12. Âyet

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلِّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ

“Şüphesiz ölüleri diriltecek olan biziz. Onların gelecek için yaptıkları her şeyi ve bıraktıkları her izi de yazıyoruz; aslında biz her şeyi apaçık bir ana kitaba kaydetmekteyiz.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Âyette geçen أَحْصَيْنَاهُ/ahsaynâhu kelimesini “Biz onu hıfzetmiş, korumuştur” olarak beyan etmiştir.²⁵²

Yâsin Sûresi 15. Âyet

قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ

“Diğerleri ise şöyle karşılık verdiler: “Siz de ancak bizler gibi insanlarsınız. Hem rahmân herhangi bir şey indirmiş değil; siz sadece yalan söylüyorsunuz!”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh) (radiyallâhu anh)’a; “Bu âyet (Yasin 15) sorulduğunda o da “o (kıyamet günü) çeşitli hallerdedir. Bazen konuşurlar, bazen de ağızlarının üstüne mühür basılır” diye cevap verir.”²⁵³

²⁵¹ Buhârî, Tefsir, Melâike Suresi.

²⁵² Buhârî, Tefsir, Yâsin Suresi.

²⁵³ Buhârî, Tefsir, Mürselât Suresi.

Yâsin Sûresi 19. Âyet

قَالُوا طَائِرُكُم مَّعَكُمْ أَئِنْ ذُكِّرْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ

“Onlar da dediler ki: “Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildi diye öyle mi? Hayır! Siz sınırı aşmış bir topluluksunuz.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh) (radiyallâhu anh); “Bu âyette geçen طَائِرُكُم/Tâirukum kelimesinin anlamı, musibetleriniz’dir” buyurmuştur.²⁵⁴

Yâsin Sûresi 51. Âyet

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ

“Sûra üflenmiştir. Artık onlar kabirlerinden kalkıp rablerine doğru koşmaktadırlar.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); يَنْسِلُونَ/Yensilûne, يَخْرُجُونَ/Yehricûne, çıkıyorlar manâsındadır demiştir.²⁵⁵

Yâsin Sûresi 52. Âyet

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ

“Derler ki: “Vay başımıza gelenler! Bizi yattığımız yerden kim diriltip kaldırdı? Rahmânın vaad ettiği işte bu! Peygamberler gerçekten doğru söylemişler!”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); Bu âyetteki مَرْقَدِنَا/merkadinâ kelimesinin, çıkış yerimiz, olarak mana etmiştir²⁵⁶

Yâsin Sûresi 62. Âyet

وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

“Andolsun, o sizden pek çok nesli saptırmıştı. Hiç düşünmüyor muydunuz?”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Bu ayetteki جِبِلًّا/cibillen, “Cubulen, Cibilen ve Cublen, Cubulen” bu bâbdan olup “Halk” manâsınadır. “Halk”, “Yarattı” manâsını kastediyor” demiştir.²⁵⁷

²⁵⁴ Buhârî, Enbiyâ, 42.

²⁵⁵ Buhârî, Enbiyâ, 42.

²⁵⁶ Buhârî, Enbiyâ, 42.

Yâsin Sûresi 67. Âyet

وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ

“Yine dilesek oldukları yerde onların mahiyetlerini değiştirdik de (taş gibi) artık ne ileri gidebilirler ne de geri dönebilirlerdi.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Bu âyetteki مَكَانَتِهِمْ/mekânetihim” ve مَكَانِكُمْ/mekânikum’le aynı manadadırlar” buyurmuştur.”²⁵⁸

Saffât Sûresi 22. Âyet

أَحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ

“Zulmedenleri, eşlerini ve taptıklarını bir araya getirip toplayın.”

Ömer b. Hattâb (radiyallâhu anh); زُوجَتْ en-nufusu züvvicet cennetliklerden ve cehennemliklerden her biri kendi benzeriyle çiftleştirilir, dedi ve bu âyeti (Saffât Sûresi 22) okudu.²⁵⁹

Saffât Sûresi 123. Âyet

وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ

“Kuşkusuz İlyâs da elçilerimizden biriydi.”

Saffât Sûresi 132. Âyet

إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ

“Çünkü o bizim mümin kullarımızdandı.”

İbn Mes'ud ve İbn Abbâs (radiyallâhu anh)'tan İlyas'ın İdris olduğu rivâyet edilmektedir.²⁶⁰

Saffât Sûresi 165. Âyet

وَأِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ

“Biz mutlaka (o yerlerde) saf tutarız.”

²⁵⁷ Buhârî, Tefsir, Şuara Suresi.

²⁵⁸ Buhârî, Tefsir, Yâsin Suresi.

²⁵⁹ Buhârî, Tefsir, Abese Suresi.

²⁶⁰ Buhârî, Enbiyâ, 4.

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Saf saf dizilen biziz” (Saffât Sûresi 165) âyetindeki sâf sâf dizilenler meleklerdir” dedi.²⁶¹

Sâd Sûresindek Tilâvet Secdesi Hakkında

İbn Abbâs (radiyallâhu anh) şöyle demiştir; Bu sûredeki tilâvet secdesi önemli tilâvet secdelerinden değildir.²⁶²

Sâd Sûresi 24. Âyet

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعَجْتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ

“Dâvûd şöyle dedi: “Senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle doğrusu sana karşı haksızlık etmiştir. Zaten aralarında ortaklık ilişkileri bulunanların çoğu birbirine haksızlık ederler; yalnız iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapmakta olanlar böyle değildir; ama onlar da o kadar az ki!” Dâvûd (böyle bir temsil ile) kendisini sinadığımızı anladı. Bunun üzerine rabbinden kendisini bağışlamasını dileyerek secdeye kapandı ve bütünüyle O’na yöneldi.

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “فَتَنَّا/Fetennahu kelimesi, biz onu denedik manasına gelir” dedi. Ömer b. Hattab (radiyallâhu anh), bu kelimeyi فَتَنَّا/fetennâhu şeklinde (t) harfinin şeddesiyle okumuştur.²⁶³

3.2.23. Fussilet, Şûrâ ve Zuhruf Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Fussilet Sûresi 11. Âyet

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ

“Dahası O, duman halinde olan semaya iradesini yöneltti; ardından ona ve arza, “İsteyerek veya istemeyerek (varlık sahnesine) gelin!” buyurdu. “İsteyerek geldik” dediler.

²⁶¹ Buhârî, Bedu’l-Halk, 6.

²⁶² Buhârî, Tefsir, Saffât Suresi.

²⁶³ Buhârî, Enbiyâ, 39.

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Âyette geçen طَوَّعَ/i'tiyâ tav'an ifadesindeki اَتَيْنَا/i'tiyâ kelimesine, *veriniz*; قَالَتَا/kaletâ eteynâ daki اَتَيْنَا/eteynâ kelimesine de *boyun eğerek verdik* manasını vermiştir.”²⁶⁴

Şûrâ Sûresi 50.Âyet

أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا وَيَجْعَلُ مَن يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ

“Yahut erkek ve kız çocuklarını birlikte verir. Dilediğini de çocuksuz bırakır. Şüphesiz O her şeyi bilir, her şeye gücü yeter.”

Şûrâ Sûresi 52.Âyet

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا
نَهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“İşte böylece sana da kendi buyruğumuzla bir ruh (Kur’ân) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun; ama şimdi onu, dilediğimiz kullarımız sayesinde doğruya erdirdiğimiz bir ışık kıldık. Hiç şüphe yok ki sen doğru yolu göstermektesin.”

İbn. Abbâs; “50. âyette geçen عَقِيمًا/akimen kelimesine, *çocuk doğurmaz*; 52. âyette geçen رُوحًا/ruhen min emrinâ Kur’ân manasındadır” demiştir.²⁶⁵

Zuhruf Sûresi 33. Âyet

وَلَوْلَا أَن يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقْفًا مِّنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ
عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ

“Eğer insanlar tek tip bir topluluk haline gelecek olmasaydı rahmânı inkâr edenlerin evlerine (her biri) gümüşten tavan, yukarı çıkmak için kullanacakları merdivenler yapardık.”

Zuhruf Sûresi 34. Âyet

وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابٌ وَسُرُرٌ عَلَيْهَا يَتَكَبَّرُونَ

“Evlerine kapılar ve üzerine yaslanacakları koltuklar (yapardık).”

²⁶⁴ Buhârî, Tefsir, Secde Suresi.

²⁶⁵ Buhârî, Tefsir, Şura Suresi.

İbn Abbâs (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: Zuhruf Sûresi 33 ve 34. âyetin manası şöyledir: “Şâyet insanların hepsini kâfirler yapması olmasaydı, ben muhakkak kâfirlerin evlerine gümüşten tavanlar, gümüşten merdivenler ve gümüşten tahtlar yapardım” demektir.²⁶⁶

3.2.24. Duhân, Ahkâf, Muhammed ve Kâf Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Duhân Sûresi 45. Âyet

كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ

“Kaynar suyun kaynaması gibi.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “Âyette geçen كَالْمُهْلِ/ke'l-muhli, zeytinyağı tortusu gibidir manasındadır” demiştir.²⁶⁷

Ahkâf Sûresi 9. Âyet

قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ

“Ben peygamberler arasında benzeri gelip geçmemiş biri değilim, bana ve size ne yapılacağını da bilemem, ancak bana vahyedilene uyarım. Ben yalnızca açık bir uyarıcıyım.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); Âyette geçen الرُّسُلِ بِدْعًا/bid'an mine'r-Rusuli, ben rasullerin ilki değilim manasındadır” demiştir.²⁶⁸

²⁶⁶ Buhârî, Tefsir, Zuhruf Suresi.

²⁶⁷ Buhârî, Tefsir, Duhan Suresi.

²⁶⁸ Buhârî, Tefsir, Ahkaf Suresi.

Ahkâf Sûresi 24. Âyet

فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضاً مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمְطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Derken onu vadilerine yönelerek gelen geniş bir bulut olarak gördüklerinde: “Bu bize yağmur yağdıracak bir buluttur” dediler. “Hayır, o çarçabuk gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde acıklı azap bulunan bir rüzgâr”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); Âyette geçen عَارِضٌ/âridun, kelimesi *bulut* manasındadır” demiştir.²⁶⁹

Muhammed Sûresi 29. Âyet

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ

“Yoksa kalplerinde çürüklük bulunanlar, içlerindeki kini Allah’ın asla açığa çıkarmayacağını mı hesapladılar?”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); Âyetteki أَضْغَانَهُمْ/edgânehum, *hasetleri*, aynı sûrede yer alan 15. âyetteki آسِنِ/âsin, *değişici* manasındadır” demiştir.²⁷⁰

Kâf Sûresi 18. Âyet

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

“O hiçbir söz söylemez ki yanında çok dikkatli bir gözetleyici olmasın!”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “O bir söz atmaya dursun...” kavli hakkında: *Hayır ve şerr onun üzerine yazılır* ma'nâsındadır” buyurmuştur.²⁷¹

Kâf Sûresi 42. Âyet

يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَلِكَ يَوْمَ الْخُرُوجِ

“O dirilten sesi gerçekten işittikleri gün, işte o (ebedî hayata) çıkış günüdür.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “Âyetteki الْخُرُوجِ/yevmu'l-hurûci (çıkış gününde) *insanlar kabirlerinden dışarı çıkarlar* manasına gelir” demiştir.²⁷²

²⁶⁹ Buhârî, Tefsir, Ahkaf Suresi.

²⁷⁰ Buhârî, Tefsir, Muhammed Suresi.

²⁷¹ Buhârî, Tevhid, 55.

3.2.25. Zâriyât, Tûr, Necm, Rahmân ve Vâkıa Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Zâriyât Sûresi 7. Âyet

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ

“Çeşitli yolları (cisimlerinin yörüngeleri) bulunan göğe yemin olsun ki”

Ali b. Ebi Talib (radıyallâhu anh); الذَّارِيَّاتِ/ez-zâriyat rûzgârlardır, demiştir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) (radıyallâhu anh); yukarıda bulunan âyetteki الْحُبُكِ/el-hubuki kelimesinin *semanın düzgünlüğü ve güzelliği*; 11. âyetteki غَمْرَةٍ/ğamratın tabirinin de *sapıklıkları içinde yarışıp dururlar* manasına geldiğini söylemiştir.”²⁷³

Tûr Sûresi 28. Âyet

إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ

“Elbette biz bundan önce yalnız O’na yalvarıyorduk. Şüphesiz ihsanı bol ve çok merhametli olan da yalnız O’ dur.”

Tûr Sûresi 30. Âyet

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُّ بِهِ رَيْبَ الْمُنُونِ

“Yoksa onlar: “O, şâirin biri! Bekliyoruz, zamanın felâketlerine uğrayacak, helâk olup gidecek” mi diyorlar?”

Tûr Sûresi 44. Âyet

وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ

“Gökten bir kütlenin düşmekte olduğunu görseler, yine de “Bunlar üst üste yığılmış bulutlar” derler.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “28. âyetteki الْبَرُّ/el-berru, lütfkâr; 30. âyetteki الْمُنُون/el-menûn ölüm, 44. âyetteki كِسْفًا/kisfen parça manasındadır, demiştir.”²⁷⁴

²⁷² Buhârî, Tefsir, Kâf Suresi.

²⁷³ Buhârî, Tefsir, Zâriyat Suresi.

²⁷⁴ Buhârî, Tefsir, Tur Suresi.

Necm Sûresi 48. Âyet

وَأَنَّهُ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ

“Çok veren de O’ dur, az veren de.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “48. âyette geçen أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ/agnâ ve eknâ, verdi ve razı kıldı manasındadır, demiştir.”²⁷⁵

Necm Sûresindeki tilâvet secdesi ile ilgili; Hz.Ömer bir Cuma minberdeyken secde âyeti okumuş ve inip secde yapmıştı. Ertesi Cuma tekrar bir secde âyeti daha okuyunca mescide bulunanlar secde yapmaya kalkınca şöyle demiştir: “Tilâvet secdesi bize farz kılınmamıştır, dilersek yaparız.”

Rahmân Sûresi 27. Âyet

وَيَبْقَىٰ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

“Azamet ve kerem sahibi rabbinin zâtı ise bâki kalır.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh): ذُو الْجَلَالِ/Zü'l-Celâli’nin manasını, Allah Teâlâ’nın el-Azametî, el-Berru ve el-Latîfu isimlerinin karşılığı olarak zikretmiştir.²⁷⁶

Rahmân Sûresi 29. Âyet

يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ

“Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O’ndan ister (O’na muhtaçtır). O her an yaratma halindedir.”

Ebu'd-Derdâ (radıyallâhu anh); “O her gün bir iştedir (29. Âyet) hakkında, günahı bağışlar, sıkıntıyı giderir, bir kavmi yükseltip başka bir kavmi alçaltır, demiştir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ise; 20. âyetteki الْبَرْزَخُ/el-berzehu kelimesini perde; 66. âyetteki نَضَّاحَاتٍ/neddâhatên kelimesini, fışkıran ikipınar, ذُو الْجَلَالِ/Zu'l-Celâli ifadesinini de azâmet sahibi manasındadır, demiştir.”²⁷⁷

²⁷⁵ Buhârî, Tefsir, Necm Suresi.

²⁷⁶ Buhârî, Tevhid, 12.

²⁷⁷ Buhârî, Tefsir, Rahman Suresi.

Rahmân Sûresi 35. Âyet

يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوَاظٌ مِّنْ نَّارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ

“İkinizin de üzerine ateşten yalın bir alev ve (bakır gibi erimiş) kıpkızıl bir duman salıverilir de 'kurtulup başaramazsınız.’”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın, نُحَاسٌ/nuhâsun hakkında bakır anlamındadır, dediği rivâyet edilir.²⁷⁸

Rahmân Sûresi 72. Âyet

حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ

“Otağlarına kapanmış hûriler var.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); âyette geçen حُورٌ/hûrun kavramını gözbebekleri siyah şeklinde, mana etmiştir.²⁷⁹

Vâkıa Sûresi 82. Âyet

وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْتُمْ تُكْذِبُونَ

“Size verilen rızka yalanlamayla mı karşılık veriyorsunuz?”

Buhârî bu âyeti bâb başlığı olarak kullanmıştır.

İbn Abbâs (radıyallâhu anh) bu âyette geçen رِزْقَكُمْ/rizkaküm kelimesinin yerine شُكْرَكُمْ/şükraküm ifadesini kullanmıştır.²⁸⁰

3.2.26. Saff, Cumâ, Tegâbün, Kalem, Hâkka, Nuh ve Cin Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Saff Sûresi 4. Âyet

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ بُنْيَانٌ مَّرْصُورٌ

“Bilin ki Allah kendi yolunda sağlam örülmüş bir duvar gibi kenetlenmiş saflar halinde çarpışanları sever.”

²⁷⁸ Buhârî, Enbiyâ, 7.

²⁷⁹ Buhârî, Tefsîr, Rahman Suresi.

²⁸⁰ Buhârî, İstiskâ, 28.

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Âyetteki مَرْصُوصٌ/mersusun kelimesinin birbirine kenetlenmiş anlamında olduğunu söylemiştir.²⁸¹

Cumâ Sûresi

Ömer b. Hattâb (radiyallâhu anh), bu sûrenin 9. âyetindeki اِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ/fes'av ila zikrillâh ifadesini اِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ/femdû ila zikri'llâh şeklinde okumuştur.²⁸²

Muhammed b. Müsennâ ve İbn Beşşâr (birlikte)-Muhammed b. Cafer-Şu'be-Mansûr-Amr b. Mürre-Ebû Ubeyde-Ka'b b. Ucra“dan rivâyette: “Ka'b b. Ucra, Abdurrahman b. Ümmü Hakem oturarak hutbe verdiği sırada mescide girdi ve “Şu pis adama bakın, oturarak hutbe veriyor” dedi. Hadisin devamında Ka'b b. Ucra, Cuma Sûresi'nden “Hâlbuki Yüce Allah “Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar”âyetini zikreder. Ka'b b. Ucra, Abdurrahman“ın oturarak hutbe vermesine karşı çıkmakta ve “Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar” âyetiyle Rasullah“ın ayakta hutbe verdiğine işaret etmekte, sünnete muhalif davranmamasını istemektedir.²⁸³

Tegâbün Sûresi 11. Âyet

مَا أَصَابَ مِنْ مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا

“Allah'ın izni olmadan başa gelen bir musibet yoktur. Kim Allah'a iman ederse Allah onun gönlünü doğruya yöneltir. Allah her şeyi bilmektedir.”

Abdullah İbn Mes'ud; “Kim Allah'a iman ederse Allah onun kalbine hidâyet verir (11. âyet) hakkında, o kendisine bir musibet dokunduğunda musibetin Allah'tan olduğunu bilerek ona rıza gösteren kimsedir, demiştir.²⁸⁴

Kalem Sûresi 23. Âyet

فَانطَلَقُوا وَهُمْ يَخَافُونَ

“Derken yola koyuldular. Birbirlerine şöyle fısıldıyorlardı.”

²⁸¹ Buhârî, Tefsir, Saff Suresi.

²⁸² Buhârî, Tefsir, Cuma Suresi.

²⁸³ Müslim, Kitabu'l-Cuma, 845.

²⁸⁴ Buhârî, Tefsir, Tegabun Suresi.

Kalem Sûresi 26. Âyet

فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَّالُّونَ

“Ama onu görünce: 'Muhakkak biz (gideceğimiz yeri) şaşırmışız' dediler.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “23. âyetteki يَتَخَفَتُونَ/yetehafetune, gizlice konuşuyorlar, 26. âyetteki لَضَّالُّونَ/ledâllûn, bahçemizin yerini kaybettik manasındadır, demiştir.”²⁸⁵

Hâkka Sûresi 11. Âyet

إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ

“Bir zamanlar sular coştığı vakit sizi gemide kuşkusuz biz taşıdık.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Âyetteki طَغَا/tağâ kelimesi için çok oldu manasındadır, demiştir.”²⁸⁶

Hâkka Sûresi 46. Âyet

ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ

“Sonra onun can damarını koparırdık.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “الْوَتِينَ/el-vetin kelimesi için atardamarlardır, demiştir.”²⁸⁷

Nuh Sûresi 11. Âyet

يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا

“(Dileyin ki) üzerinize gökten bol bol yağmur indirsin.”

Nuh Sûresi 13. Âyet

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا

“Ne oluyor size de Allah’ın büyüklüğünü hesaba katmıyorsunuz?”

²⁸⁵ Buhârî, Tefsir, Kalem Suresi.

²⁸⁶ Buhârî, Tefsir, Hâkka Suresi.

²⁸⁷ Buhârî, Tefsir, Hâkka Suresi.

İbn Abbâs (radiyallâhu anh) şöyle demiştir: “11. âyette geçen مِدْرَارًا/midrâran kelimesi *ardarda gelir, birbirine tabi olur* manasında, 13. âyetteki وَقَارًا/vekâran ise *azametli* manasındadır.”²⁸⁸

Cin Sûresi 19. Âyet

وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا

“Allah’ın kulu O’na ibadet etmek üzere kalktığında üstüne çıkarcasına etrafına üşüşüyorlar.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Bu âyetteki لِبَدًا/libeden kelimesi *yardımcılar* anlamındadır, demiştir.”²⁸⁹

3.2.27. Müzzemmil, Müddessir, Kiyâme, Mürselât, Nebe, Nâziât, Abese ve Mutaaffifin Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Müzzemmil Sûresi 6. Âyet

إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلاً

“Şüphesiz gece vakti etki ve uyum yönünden daha uygun ve sözün zihne yerleşmesi bakımından daha elverişlidir.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Bu âyetteki نَاشِئَةً/nâşieten kelimesinin Habeş dilinde *kalktı* anlamında; olduğunu söylemiş,²⁹⁰ وَطْأً/vâten kelimesini de *geceden okunan Kur’ân’ın göze ve kalbe uygunluğu vardır* şeklinde tefsîr etmiştir.”

Müzzemmil Sûresi 14. Âyet

يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهِيلًا

“O gün yeryüzü ve dağlar sarsılır; dağlar savrulan kum yığınları halini alır.”

Müzzemmil Sûresi 16. Âyet

فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا

²⁸⁸ Buhârî, Tefsir, Nuh Suresi.

²⁸⁹ Buhârî, Tefsir, Cin Suresi.

²⁹⁰ Buhârî, Teheccüd, 11.

“Firavun o peygambere karşı çıkmış, biz de onu ağır bir şekilde cezalandırmıştık.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “14. âyetteki كَثِيبًا/kesiben, akıp giden kum; 16. âyetteki وَبِيلًا/vebilen ise şiddetli anlamlarındadır, demiştir.”²⁹¹

Müddessir Sûresi 8. Âyet

فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ

“Çünkü o boruya üfürüldüğü zaman”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); Bu âyetteki النَّاقُور/en-nâkûr sur anlamındadır demiştir.”²⁹²

Müddessir Sûresi 9. Âyet

فَذَلِكَ يَوْمٌ عَسِيرٌ

“İşte o gün zorlu bir gündür.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “Bu âyette geçen عَسِيرٌ/asirun şiddetli anlamındadır, demiştir.”²⁹³

Müddessir Sûresi 51. Âyet

فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ

“Aslandan kaçmaktalar...”

Ebû Hureyre (radıyallâhu anh): “Buradaki قَسْوَرَةٍ/Kasvere, insanların hafif hışırtısı, tıkrıdısı ve sesleri manâsındadır ve yine arslan ve her şiddetli şey قَسْوَرَةٍ/Kasvere’dir, demiştir.”²⁹⁴

Kıyâmet Sûresi 18. Âyet

فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ

“Biz onu Cebrail'e okuttuğumuz zaman, onun okumasını dinle”.

²⁹¹ Buhârî, Tefsir, Müzzemmil Suresi.

²⁹² Buhârî, Rikak, 43.

²⁹³ Buhârî, Tefsir, Müddessir Suresi.

²⁹⁴ Buhârî, Tefsir, Müddessir Suresi.

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); *قَرَأْنَاهُ/kara'nâhu, onu açıkladık, فَتَنَّبَعْ/fe'ttebi' ona uy, onunla amel et demektir demiştir.*²⁹⁵

Kıyâme Sûresi 36. Âyet

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى

“İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Bu. âyetteki *سُدًى/suden başıboş anlamındadır demiştir.*”²⁹⁶

Mürselât Sûresi 35. Âyet

هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِفُونَ

“Bu öyle bir gündür ki artık konuşamazlar.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Bu öyle bir gündür ki artık konuşamazlar (Âyet: 35) kavli, “Rabb’imiz olan (Sen) Allah’a and ederiz ki, biz müşriklerden değildik ” (En’âm: 22) kavli ve bir de “O gün ağızlarının üstüne mühür basarız...” (Yâsîn: 65) âyetleri soruldu (yânî: Bunlar arasını birleştirmek nasıldır? denildi). O da bu soruya: *Kıyamet günü çok çeşitli zamanları ve mekânları olan uzun bir gündür. Bir zamân ve mekânda konuşurlar, bir zamân ve mekânda da ağızları üzerine mühür basılır (konuşmaz olurlar), diye cevâb vermiştir.*²⁹⁷

Nebe Sûresi 13. Âyet

وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا

“Orada ısı ve aydınlık saçan bir lamba yarattık.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Bu âyetteki *وَهَّاجًا/vehhacen* kelimesi *aydınlatan, parıldayan* anlamındır, demiştir.”²⁹⁸

²⁹⁵ Buhârî, Tefsir, Kıyame Suresi.

²⁹⁶ Buhârî, Tefsir, Kıyame Suresi.

²⁹⁷ Buhârî, Tefsir, Mürselât Suresi.

²⁹⁸ Buhârî, Tefsir, Nebe Suresi.

Nâziât Sûresi 6 ve 7. Âyet

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ

“O gün şiddetle sarsan sarsar.”

تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ

“Onu ikinci sarsıntı izler!”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “*er-râcife*, birinci üfürme, *er-radife* ikinci üfürme anlamındadır demiştir.”²⁹⁹

Nâziât Sûresi 10. Âyet

يَقُولُونَ ءَأَنَا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ

“Şöyle derler: “Biz gerçekten gerisingeriye eski hâlimize mi döndürüleceğiz?”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh): “Buradaki *el-Hâfira*, “(Ölümümüzün ardından) ilk işimiz, yânî ilk hâlimiz olan hayâta mı döndürüleceğiz?” manâsındadır, dedi.”³⁰⁰

Abese Sûresi 10. Âyet

فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى

“Sen onu bırakıp oyalanıyorsun.”

Abese Sûresi 15. Âyet

بِأَيْدِي سَفَرَةٍ

“Yazıcıların ellerinde.”

Abese Sûresi 38. Âyet

وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفَرَةٌ

“O gün birtakım yüzler ışıltı saçıyor.”

²⁹⁹ Buhârî, Rikâk, 43.

³⁰⁰ Buhârî, Tefsir, Nâziât Suresi.

Abese Sûresi 41. Âyet

تَرَاهُهَا قَتَرَةً

“Kapkara kesilmiştir.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “Abese Sûresi 10. âyetteki تَلَهَّى/telehha, meşgul oluyor, 15. âyetteki سَفَرَةً/bi-eydi seferatin, kâtipler;**Hata! Bağlantı geçersiz.**/esfaran, kitaplar; 38. âyetteki مُسْفِرَةً/müsfîratun, parlayıcı, 41. âyetteki تَرَاهُهَا/terhekuhâ, onları şiddet bürür; anlamındadır, demiştir.³⁰¹

İnşikâk Sûresi 23. Âyet

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ

“Hâlbuki Allah, onlar yüreklerinde neler saklıyorlar, pekiyi bilendir”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); Buradaki يُوعُونَ/Yûûne, يَسْتُرُونَ/Yesturûne, (yânî “Setredip örtüyorlar”) manâsındadır, demiştir.³⁰²

3.2.28. Burûc, Târik, Alâ, Gâşiye, Leyl, Duhâ, İnşirah ve Kâria Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Burûc Sûresi 14 ve 15. Âyet

وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ

“O çok bağışlayandır, çok sevendir.”

ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ

“.....arşın sahibi, şanı yücedir.....”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); الْغَفُورُ الْوَدُودُ/el-ğafîru'l-vedûd, habib, yani çok seven ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ/zü'l-arşi'l-mecid, kerim, yani keremde nihâyeti olmayan; anlamındadır demiştir.³⁰³

³⁰¹ Buhârî, Tefsîr, Abese Suresi.

³⁰² Buhârî, Tefsîr, İnşikak Suresi.

³⁰³ Buhârî, Tevhid, 22.

Târık Sûresi 4. Âyet

إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ

“Hiç kimse yoktur ki, başında bir gözetleyeni bulunmasın.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh) “إِلَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ/Lemmâ aleyhâ hâfiz, *İllâ aleyhâ hâfiz (Hiçbir can yoktur ki, başında bir koruyucu olmasın) şeklindedir*” demiştir.³⁰⁴

A‘lâ Sûresi 5. Âyet

فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَىٰ ط

“Sonra da onları siyah çerçöpe çevirmiştir.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh):“غُثَاءً أَحْوَىٰ /Gusâen ahvâ”, Kurumuş ufalanmış, rengi değişici manâsındadır, demiştir.³⁰⁵

Gâşiye Sûresi 3. Âyet

عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ

“Bitkin ve yorgun”

Gâşiye Sûresi 25. Âyet

إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ

“Kuşkusuz onların dönüşü ancak bizedir.”

İbn Abbâs (radıyallâhu anh); “3. âyetteki نَّاصِبَةٌ/âmiletun nâsıbetun, Hristiyanlardır; 25. âyetteki إِيَابَهُمْ/iyâbehum kelimesinin anlamı da dönüşleri’dir, demiştir.”³⁰⁶

Leyl Sûresi 6. Âyet

وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ

“O en güzel kelimeyi, (Lâ ilahe İllAllah sözünü) tasdik ederse”

³⁰⁴ Buhârî, Kitabu’l-Enbiyâ, 1.

³⁰⁵ Buhârî, Tefsir, 87.

³⁰⁶ Buhârî, Tefsir, Gâşiye Suresi.

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “Bu âyetteki بِالْحُسْنَى/bi'l-hüsna بِالْهَلَفِ/bi'l-halefi (yerine geçen) anlamındadır, demiştir.”³⁰⁷

Duhâ Sûresi 3. Âyet

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ط

“Rabbini seni bırakmadı ve sana darılmadı.”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh); “مَا وَدَّعَكَ/mâ veddeake, مَا تَرَكَكَ/mâ terakeke (seni bırakmadı) anlamındadır, demiştir.”³⁰⁸

İnşirah Sûresi 1. Âyet

أَلَمْ تَنْشُرْ لَّكَ صَدْرًا ط

“Biz senin göğsünü açmadık mı?”

İbn Abbâs (radiyallâhu anh)’ın bu ayet hakkında; Allah onun göğsünü İslam’a açtı dediği zikredilmiştir.³⁰⁹

Kâria Sûresi 5. Âyet

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ط

“Dağlar da atılmış renkli yüne dönüşür.”

Abdullah b. Mesud, bu âyetteki كَالْعِهْنِ/ke'l-ihni" lafzını كَالصُّوفِ/ke's-sûfi şeklinde okumuştur.³¹⁰

3.2.29. Tekâsur, Fîl, Kevser ve Nâs Sûrelerini Tefsîr Eden Mevkûf Rivâyetler

Tekâsur Sûresi

İbn Abbâs (radiyallâhu anh): التَّكَاسُرُ/et-Tekâsur, mallarda ve çocuklarda yapılan çokluk yarışıdır, demiştir.³¹¹

³⁰⁷ Buhârî, Tefsir, Leyl Suresi.

³⁰⁸ Buhârî, Tefsir, Duhâ Suresi.

³⁰⁹ Buhârî, Tefsir, İnşirah Suresi.

³¹⁰ Buhârî, Tefsir, Kâria Suresi.

³¹¹ Buhârî, Tefsir, Tekâsur Suresi.

Fîl Sûresi

İbn Abbâs (radıyallâhu anh): مِنْ سَجِيلٍ/min siccil, “Senk”(taş) ile “Kil” (çamur) kelimelerindendir, demiştir.³¹²

Kevser Sûresi

İbn Abbâs (radıyallâhu anh): شَانِيَةً/Şânieke, عَدُوٌّ/Aduvveke (yânî “Sana düşmanlık eden) manâsındadır, demiştir.³¹³

Nâs Sûresi

İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan, şöyle dediği zikrolunuyor: الْوَسْوَاسِ/el-Vesvâs şudur: Çocuk doğurulduğu zamân, şeytân onu geriletir, sindirir. Azîz ve Celîl Allah anıldığı zamân şeytân gider, Allah'ın anılmadığı zamân ise onun kalbinde sâbit olup kalır.³¹⁴

³¹² Buhârî, Tefsir, Fil Suresi.

³¹³ Buhârî, Tefsir, Kevser Suresi.

³¹⁴ Buhârî, Tefsir, Nâs Suresi.

SONUÇ

Hız. Peygamber'in döneminde ve Hız. Peygamber'den sonra birçok sahâbe İslam'ı tebliğ etmek adına yaşam sürdükleri yurtları terk edip farklı bölgelere gitmiştir. Sahâbe, gitmiş oldukları tüm ortamlarda insanları ilahi mesajla tanıştırma, onlara Hız. Peygamber'in sünnetini ve Kur'an'ı en doğru şekilde öğretmek adına tüm güçleriyle çalışmışlardır.

Kur'an ve hadislerde övgüyle bahsedilen, İslami İlimler'in birçoğunun teşekkülünde önemli rol oynayan sahâbenin amelleri hüccet kabul edilirken elbette sözleri de kıymetlidir. Bu doğrultuda onların Kur'an anlayışı ve tefsîrini incelediğimiz bu çalışmada Sahabenin gerekli gördüğü durumlarda tefsîre başvurdıklarını görüyoruz. Ayrıca Kur'an'ın tamamını tefsîr etme gibi bir gayeleri yoktur. Onların tefsîri genellikle garib bir kelime ya da kapalı bir mananın açıklaması şeklinde olmuştur.

Mevkûf rivâyetler sahâbeden bu zamana kadar yazılmaya başlanmış ve hadislerin sayısının artışının ana faktörlerinden biri olmuştur. Ale'l-Ebvâb ve alel-ricâl tasnif türüne sahip eserlerin birçoğunda mevkûf rivâyetlere rastlamak mümkündür. Ayrıca tefsîr kaynaklarında da mevkûf rivâyetler yer almıştır. Sahâbe sayısı hadis rivâyetinde sınırlı olmakla beraber, mevkûf rivâyetleri yer alan sahâbe sayısı da sınırlıdır. Kur'an-ı Kerîm'in tefsîriyle alakalı rivâyetler önemli derecede sahâbeye dayanmakta, tefsîrlerde de birçok sayıda mevkûf haberler yer almaktadır.

Kütüb-i Sitte'ye dâhil olan eserleri ele aldığımız bu çalışmada ise tercemesinde *Kitabu't-Tefsîr* başlığı bulunan eserlerdeki mevkûf rivâyetlerin tespiti yapılmıştır. Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inde, Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîh*'inde ve Tirmizi'nin *es-Sünen*'inde *Kütabu't-Tefsîr* bölümleri yer almaktadır.

Çalışmamızda toplamda 74 sûre hakkında 239 adet tefsîr konulu mevkûf rivâyet zikredilmiştir. En çok mevkûf rivâyet Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inde geçmekte iken bunların sayısı bâb başlıkları da dâhil toplam 172 rivâyettir. Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîh*'inde ise 5 adet tefsîr konulu mevkûf rivâyete yer alırken Tirmizi'nin *Sünen*'inde ise 7 adet tefsîr konulu mevkûf rivâyete rastlanmıştır.

Burada yer verdiğimiz rivâyetlerin 154 adedi İbn Abbâs (radiyallâhu anh)'tan gelmektedir. Bu oldukça dikkate değer bir sayıdır. Diğer rivâyetler ise Hız. Aişe, İbn

Mesud, Ömer b. Hattab, Ali b. Ebi Talib ve İbn Ömer (radıyallâhu anhum) gibi çeşitli isimlerdeki sahâbeye dayanmaktadır. Ayrıca diğer Kütüb-i Sitte'ye ait olan eserlerde tefsîr konulu müstakil bir bölüme rastlanmamıştır. Ancak böyle bir bölüm olmaması bu eserlerde Kur'an'ı tefsîr eden Merfû, mevkûf ve maktû' hadis olmadığı anlamına gelmez. Bu eserlerde, farklı bölüm başlıkları altında da bâb başlıkları altında da gerek Hz. Peygamber'in gerek sahâbenin Kur'an âyetlerini tefsîr ettiği mevkûf rivâyetler mevcuttur. Bu rivâyetler bizim burada hiç zikretmemiş olduğumuz rivâyetler olabileceği gibi, zikrettiğimiz rivâyetlerin birebir aynısı ya da farklı bir tarîk ile gelmiş değişik versiyonları da olabilir.

Bu çalışmanın devamı niteliğinde Kütüb-i Sitte'de yer alan Tâbiin neslinin de Kur'an'ı tefsîr ettiği maktû' rivâyetlerin tespiti yapılabilir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLMECİD**, Mahmûd Abdülmecîd, (1979), *el-İtticâhâtü'l-Fıkhîyye 'inde Aşhâbi'l-Ĥadîs fi'l-Ķarni's-Sâli's el-Hicrî*, Mektebetü Hancî, Kahire.
- ADIGÜZEL**, M., (2005), "Kur'an'ı Anlama Olgusu", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 24, ss. 75-92, Erzurum.
- AHMED B. HANBEL**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî, (1419/1999), *Müsnedü'l-İmam Ahmed İbn Hanbel*, Thk. Şu'ayb el-Arnaûd vd., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.
- AHMED NAİM**, (1982), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi (Mukaddime)*, 7. Baskı, DİB Yayınları, Ankara.
- ASAR**, O. S., (2009), "*el-Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred Adlı Eserinde Yer Alan Mevkûf Hadisler*", ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana.
- el-ASKALÂNÎ**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, (ts.), *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- , Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, (1986), *el-Vukûf 'alâ mâ fi Sahîhi Müslim mine'l-Mevkûf*, Thk. Abdullah el-Leysi es-Semerkandi, Beyrut.
- AŞIK**, N., (1981), *Sahâbe ve Hadis Rivâyeti*, Akyol Neşriyat ve Matbaacılık, İzmir.
- AYDINLI**, A., (2004), "Merfû", *DİA*, C. 29, ss. 437-438. TDV Yayınları, Ankara.
- BAŞER**, V., (1996). "Kur'an'da İnsanın Dünyası: Bir Giriş Denemesi", *II. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, ss. 139-155, Ankara.
- BEĞAVÎ**, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Ferrâ', (2002), *Meâlimu't-Tenzîl fi't-tefsîr ve't-Te'vîl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
- BEYDÂVÎ**, Abdullah b. Ömer. Muhammed, (2003), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan.
- BİRİŞİK**, A., (2011), "tefsîr", *DİA*, C. 40, ss. 281-290, TDV Yayınları, İstanbul.
- el-BUHÂRÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, (1987), *el-Câmi'u's-Sahîh*, Thk. Mustafa Dîb el-Buğa, Dâru İbn Kesîr, Beyrut.
- CANAN**, İ., (1988). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

- CERRAHOĞLU, İ.**, (1968), *Kur'ân tefsîrinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- ÇAKAN, İ. L.**, (2020), *Anahatlarıyla Hadis*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- ÇAP, S.**, (2008), “Hadis İlminde Merfû-Mevkûf İlişkisi”, *Uludağ Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Bursa.
- , S., (2018), “Hz. Peygamber’in Sahâbeyi Sonraki Nesillere Model Olarak Hazırlaması”, *Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu*, 26-27 Nisân, Kahramanmaraş.
- ÇETİN, A.**, (2000), “Kur’ân’ı Anlamanın Önemi ve Bu Konudaki Çalışmalar”, *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 9, ss. 193-211, Bursa.
- ÇİFTÇİ, M. E.**, (2019). “Sahâbenin Hadis Rivâyeti ve Sahih Hadis Algısı”, *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 1, ss. 42-53.
- DÜZENLİ, M.**, (2022). *Hadis Usûlü Ders Notları*, https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/mduzenli/126448/hadis_usulu_2022_ders_notlari.pdf (e.t. 26.12.2022)
- EROĞLU, A.**, (2005), “Geleneksel tefsîr Açısından Bir Müfessir Olarak Hz. Peygamberin Kur’ân tefsîrindeki Rolü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi VIII. Kutlu Doğum Sempozyumu Nisan 2005*, ss. 55-60, Isparta.
- el-FERÂHİDÎ, Halil b. Ahmed**, (1424/2003), *Kitâbu'l-‘Ayn*, Thk. Abdülhamid Hendâvî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye Beyrut.
- GAZZÂLÎ, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî**, (1322/1904) *el-Müstaşfâ min 'İlmi'l-Usûl*, 1. Baskı, Bulak.
- GÜMÜŞ, S.**, (1990), *Kur'ân tefsîrinin Kaynakları*, Kayıhan Yayınları, Ankara.
- HÂKİM, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî**, (1411/1990), *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- el-HÂZİN, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî**, (1995), *Lübâbu't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- HOŞAB, Fahri**, (2020), “Muvatta'da Mevkûf Hadis ve Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 36, s.101-131.
- İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dîmâşkî eş-Şâfiî**, (ts.), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Me'ârif, Beyrut.

- , Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, (1999), *tefsîru'l-Kur'âni'l- Azîm*, 5. Baskı, Müessesetü'r-Reyyan, Beyrut.
- İBN KUTEYBE**, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî, (1999), *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*, y.y., Beyrut.
- İBN MÂCE**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (1395/1975), *es-Sünen*, Thk. M. Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut.
- İBN MANZÛR**, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, (ts.), *Lisânü'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut.
- İBN SA'D**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, (ts.), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut.
- KÂDÎ**, Abdulfettah Abdulğani, (2005), *Esbâbu'n-Nuzûl anî's-Sahâbeti ve'l-Müfessirîn*, Dâr'us-Selâm, Kahire.
- KAHRAMAN**, F., (2013), "Hz.Peygamber (s.a.s.)'in tefsîrinin Kur'ân İlimlerindeki Yeri", *Diyanet İlmî Dergi*, C. 49, S. 1, ss. 7-22.
- el-KÂSİMÎ**, Cemâleddin, (2018). *Kur'ân'ı Anlamak tefsîr İlminin Temel Meseleleri*, Çev. Sezai Özel, İz Yayıncılık, İstanbul.
- el-KELBÎ**, İbn Cüzeyy, (1973), *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübî'l-Hâdis, Kahire.
- KOÇ**, M. A. (2003), *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem tefsîr Faaliyetleri*, Kitâbiyât, Ankara.
- KOÇKUZU**, A. O. (2009). *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- KOÇYİĞİT**, T. (1992), *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, İstanbul.
- , T. (1997), *Hadis Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara.
- el-KURTUBÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, (1962), *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Mısır.
- KUZUDİŞLİ**, A., (2013), "Hadis Terimi Hakkında", Araştırma Notları, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, ss.155-170.
- MÂTÜRÎDÎ**, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, (2005), *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, Dâru'l-Kutubî'l-'İlmiyye, Beyrut.

- en-NÎSÂBÛRÎ**, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah Hâkim, (1411/1990), *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- ÖZAFŞAR**, M. E., (2017), *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Otto Yayınları, Ankara.
- RÂZÎ**, Fahrüddin, (ts.), *et-tefsîru'l-Kebîr*, (*Mefâtihi'l-Gayb*), Mektebetü't-Tevfikiyye, Mısır.
- SÂLİHÎ**, Muhammed b. Yusuf, (1997), *Subülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*, Dâr-u İhyâ'it-Türâsi'l-İslâmî, Kahire.
- SERİNSU**, A. N., (2018), Kur'ân Nedir, Şule Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2018, s.239.
- SUYÛTÎ**, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî, (2004), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Hadîs, Kahire.
- SÜSLÜ**, M. Z., (2009). “Kur'ân tefsîrinde Sahâbenin Görüş Farklılıkları”, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta.
- eş-ŞÂTİBÎ**, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Girnâtî, (ts.), *el-Muvâfakât*, Matbaatü'r-Rahmâniyye, Mısır.
- eş-ŞEHREZÛRÎ**, İbnus-Salâh (2021), *Ulûmü'l-Hadis*, Çev. İbrahim Kutluay, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- ŞEYH ZÂDE**, Muhammed Muslihüddin Mustafa, (1999), *Hâşiyetü Şeyh Zâde alâ tefsîri'lKâdı Beydâvî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- TAHHÂN**, M. (2011), *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs*, Mektebetü'l-Maarif, Riyad.
- TATAR**, B. (2014), *Din, İlim ve Sanatta Hermenötik*, İsam Yayınları, İstanbul.
- TİRMİZÎ**, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd), (ts.), *es-Sünen*, Dâr-u İhyâ'it-Türâs'il-Arabî, Beyrut.
- TOKSARI**, Ali, (1985), “Hadis İlmi Açısından Sahabi Kavli ve Değeri”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 339-358.
- et-TÛFÎ**, Ebû'r-Rebî' Necmüddîn Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm b. Saîd el-Hanbelî, (ts.), *el-İksîr fî İlmi't-tefsîr*, nşr. Abdulkâdir Hüseyin, Kahire.
- UYSAL**, R. (2001), “Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred”teki Metodu”, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- el-VÂHİDÎ**, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed (ts.), *Esbâbu'n-Nuzûl*, Alemu'l-Kütüb, Beyrut.
- YARDIM**, A., (2000), *Hadis I*, Damla Yayınları, İstanbul.

- YILDIRIM, S.**, (2009), *Peygamberimizin Kur'ân'ı tefsîri*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir.
- YILMAZ, H.** (2008), *Kur'ân ve Muhtevası (Tematik ve Sistematik Bir İnceleme)*, Fecr Yayınları, Ankara.
- YILMAZ, M.**, (1994), “*Mevkûf Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*”, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- ez-ZEHEBÎ**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, (2006), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire.
- ZEHEBÎ**, Muhammed Hüseyin, (1976), *et-tefsîr ve'l-Müfessirûn*, y.y., Kahire.
- ez-ZERKEŞÎ**, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî eş-Şâfiî (1988), *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikir, Beyrut.
- ZÜRKÂNÎ**, Muhammed Abdu'l-Azîm, (1999), *Menâhîlu'l-Irfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l- Marife, Beyrut.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Büşra AKALIN HASÇELTİK

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

Arapça : Orta

İngilizce : Başlangıç